

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SOYTÜRKÇÜLERDEN MİLLİYETÇİ
MUHAFAZAKÂRLIĞA TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİ
SİYASETLERİN ALEVİLİĞE BAKIŞI (1930–1980)

Gönül Telek
2501090735

Tez Danışmanı
Yar. Doç. Dr İlker Aktükün

İstanbul 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Gönül TELEK Numarası : 2501090735
Anabilim/Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler Tez Savunma Tarihi : 14.11.2012
Danışman : Yrd. Doç. Dr. İlker AKTÜKÜN Tez Savunma Saati : 12:00
Tez Başlığı : Soytürkçülerden Milliyetçi Muhafazakârlığa Türkiye'de Milliyetçi Siyasetlerin Aleviliğe Bakışı (1930-1980)

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~LA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF. DR. H. BİRSEN ÖRS		Kabul
DOÇ. DR. LEVENT ÜRER		KABUL
DOÇ. DR. AYŞEGÜL KOMSULOĞLU		KABUL
YRD. DOÇ. DR. G. GÜRKAN ÖZTAN		KABUL
YRD. DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN		KABUL

ÖZET

Resmi milliyetçiliğin sağında yer alan milliyetçi yaklaşımın 1930–1980 arasında Aleviliğe bakışlarının nasıl bir seyir izlediği incelenirken, Aleviliğin özü ve milliyetçiliğin farklılaşan siyasetlerinin oynadığı rol önem arz etmektedir. Aleviliğin, heterodoks, gnostik ve senkretik yönüyle okunmasıyla, milliyetçiliğin oluşumundan milliyetçi muhafazakâr çizgiye geçişine değin uyguladığı politikaların, neden Alevilerle buluşmadığı ve Alevilere bakışta neden değişime sebebiyet verdiği kolaylıkla açıklanabilir. XX. yy'ın başında ilk defa Alevilere yönelik çalışmalar, Türkçüler tarafından yapılmıştır. Hroch'un teorisinden faydalanarak hem milliyetçiliğin oluşum süreçleri hem de milliyetçilerin Alevilerle bu teori çerçevesinde hangi noktada buluştuğu gözlenebilir. 1930–1946 yılları arasında tek millet anlayışı, ırkçılık yaklaşımlarıyla şekillenerek Alevilerin kimliğini öteleyen Türk kimliğini ön plana çıkaran tekçi siyaset hâkim olmuştur. Tekçi bir siyaset izlenmesine rağmen Alevileri içe alan siyasi yaklaşım sergilenmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise tek millet düşüncesinin yanına Ortodoks Sünni İslam'ın tek din olarak milliyetçi siyasete girişiyle Aleviliğe bakış olumsuz bir hal almış ve elitist kesim dışında şiddet olayları gözlenmiştir.

ABSTRACT

The importance of this study is what is the point of view of Nationalist understanding, which stays at the right side of official nationalism, over Alevism at the years between 1930-1980, also with focusing the fundamentals of Alevism and the role of differentiation politics of nationalism. By studying Alevism with its heterodox, agnostic and syncretic sides, the reason of politics of nationalists and conservative nationalists' struggles with Alevism and their changing thoughts about Alevis can easily be described. The first studies about Alevis made by Turkists in 20th century. Formation process of nationalism and Alevi part of it can be observed by deriving benefit from Hroch's theory. "One nation" concept at the years between 1930-1946, made the Alevi identity inconsiderable and Turkish identity as a leading identity in fascist way. Although there was a "one nation" aim, Alevi's also added to view of politics in somehow. When the date was 1960's, an addition to one nation concept, Orthodox Sunni Islam became the "only" belief for nationalist policies; and as a result of this, view of Alevism changed in negative way and physical violence incidents happened other than elitists.

ÖNSÖZ

Türkiye’de 1930–1980 arasında soytürkçülerden başlayarak milliyetçi muhafazakâr yaklaşıma kadar milliyetçi siyasetlerin Aleviliğe bakışlarının nasıl bir seyir izlediğinin gözlemlenmesi, bir yandan milliyetçi siyasette değişimlerin gözlemlenmesini sağlarken diğer yandan da Alevilerle kurulan ilişkinin değişimine neden olan sebeplerin açığa çıkmasını sağlayacaktır. 1930’lu yılların siyasal iklimiyle gelişen ırkçılık akımıyla milliyetçi siyaset, ırkçı bir hal almasına rağmen Alevilere karşı Türklük üzerinden içe alan bir siyaset geliştirmiştir.

Soytürkçü siyasetin güç kaybının ardından şekil değiştirmesinin ardından milliyetçi siyasete Ortodoks Sünni yaklaşımın milli kimlikle eşit konuma oturması, Alevilere yönelik siyasette ne gibi değişikliklere yol açtığına dair bir inceleme amaçlanmıştır.

1950’lerden itibaren kentlere göç eden Alevilerin 1960’ların sonunda güçlenen sol siyasetlerle bir araya gelişinin milliyetçi siyasette nasıl bir tepki yarattığı üzerinde önemle durulmalıdır.

1930’lardan devralınan Komünizm düşmanlığının, 1960’larda gelişen milliyetçi siyasette geliştirilen “tek millet, tek din” siyasetiyle birleşmesinin Alevilere yönelik ne gibi sonuçlar doğurduğunun incelenmesi ayrıca önemli yer tutar.

Alevilere karşı gelişen düşman algısının, Komünizm karşıtlığı ve mezhep siyaseti üzerinden gelişmesinde milliyetçi siyasetlerin uyguladıkları siyasetlerin, oynadıkları olumsuz rol, önemli bir noktada durmaktadır. Ölümcül şiddete varan katliam niteliğindeki olayların yaşanmasına sebep olan Ortodoks Sünni mezhep siyasetinin uygulanmasının ne derece doğru olduğunun tartışılmasını amaçlayan bir çalışma gerçekleştirilmesi umulmaktadır. Dışlayan ve düşman algısına götüren siyasetlerin ne kadar kötü sonuçlara yol açacağının görülmesini sağlamayı ayrıca amaçlayan bir çalışma niteliğindedir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1.ALEVİLİK ÖĞRETİSİNİN YAPISI.....	5
1.1.Gnostizm İlkçağ Filozofları ve Alevilik Bağlantısı.....	6
1.2. İslamiyet Öncesi Anadolu ve Çevresindeki Dini İnançlar ve Alevilikle Bağlantıları	10
1.3. Şiiliğin Ortaya Çıkışı	19
1.3.1 Şah İsmail ve Kızılbaşlık	28
2. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE BU DÖNEMDE MİLLİYETÇİLERİN ALEVİLİĞE BAKIŞI.....	32
2.1. Hroch ve Geç Milliyetçilik Yaklaşımı	32
2.2.Osmanlı Son Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Türklük ve Alevilik Algısı	37
2.2.1.Osmanlı Döneminde İlk Milliyetçi Çalışmalar	37
2.2.2. İttihat Terakki ve Jön Türklerin Etnik Kazı Çalışmaları ve Yurtsever Faaliyetleri	42
2.2.3. Osmanlıcılık İslamcılık ve Türkçülük Düşüncelerinin Ayrılmazlığı ve Üstünlük Mücadeleleri	44
2.3. İttihat Terakki Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Alevilik Araştırmaları ve Alevilik Algısı	55

3.TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİ POLİTİKA’NIN ALEVİLİĞE BAKIŞ AÇISI (1930–1946.....	67
3.1. Nihal Atsızın Türkçülük Anlayışı ve Aleviliğe Bakışı.....	67
3.1.1. Irkçılık-Turancılık.....	68
3.1.2. Sosyal Darwinizm.....	70
3.1.3.Dil Milliyetçiliği	72
3.1.4.Tarih Anlayışı	73
3.1.5. Anti-komünizm Köycülük Toplumculuk=Milliyetçi Halkçılık.....	76
3.1.6.Atsızın Dine ve Aleviliğe Bakışı	77
3.2. Rıza Nur	82
3.2.1.Irkçılık-Türkçülük.....	8
3.2.2.Rıza Nurun Dine ve Aleviliğe Bakışı	84
3.3. Türk Amacı ve Ahmet Caferoğlunun Aleviliğe Bakışı	85
3.4.Türk Yurdu.....	87
3.5. Reha Oğuz Türkkan	90
3.5.1.Irk Islahı.....	90
3.5.2.Türkçülük İdeolojisi ve Sosyal Darwinizm.....	91
3.5.3.Türkkan’ın Dine ve Aleviliğe Bakışı.....	92
4. SOYTÜRKÇÜ YAKLAŞIMDAN MİLLİYETÇİ MUHAFAZKAR SİYASETE GEÇİŞ	98
4.1.Bozkurttan Hilale: Irkçılıktan Milliyetçi Muhafazakar Siyasete Geçiş.....	101
4.1.1. MHP’nin Elitist Militarist ve Antikomünist Anlayışı.....	107
4.2. Milliyetçi Muhafazakar Siyasette Düşman Algıları Üzerinden Aleviliğin Kurgulanışı	108

4.2.1.Komünist Alevi Düşman İmgesinin Katliamlardaki Rolü.....	116
SONUÇ	128
KAYNAKÇA.....	133

KISALTMALAR

İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MP	: Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TÖB-DER	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
POL-DER	: Polis Derneği

GİRİŞ

Alevilik ve milliyetçilik ilişkisinin tarihsel bir süreç içinde incelendiği bu çalışmada nitel yöntem kullanılacaktır. Çalışmada tümevarım ve tümdengelim yöntemleri bir arada kullanılarak, neden sonuç ilişkileri çerçevesinde elde edilen veriler bilimsel bir bakış açısıyla tarafsızlık ilkesi çerçevesinde analiz edilecektir. Alevilik ve milliyetçilik ilişkisine dair diğer alanlara oranla daha az çalışma olması ve tarihsel bir sürecin ele alınması sebebiyle yazılı kaynaklardan veriler elde edilmiştir. Verilerin elde edildiği kaynakları yoğun olarak süreli yayınlar oluşturmuştur. Yoğunluklu süreli yayın taramalarıyla veriler toplanarak ana sorunsala yönelik yanıtlar aranacaktır.

Ulus devletlerin kurulma süreci, toplumu yeniden inşa çalışması olmuştur. Ulus devlet öncesi toplumu “din” üzerinden tanımlama yaklaşımı egemen olmuştur. Ulus devlet “din” yerine “ulus” üzerinden toplumu tanımlamayı seçiyordu. Türkiye örneğine bakıldığında ulus yaratma sürecinde ulus ve din arasındaki ilişkinin sorunsallığı üzerine birçok çalışma yapıldığı görülebilir. Fakat bu çalışmanın ana sorunsalı ise toplumun dinsel bir cemaat olarak tanımlandığı evrede azınlık dinsel cemaat olan Alevilerin, ulus devlet sonrası gelişen milliyetçi akımlar tarafından nasıl bir bakış açısıyla tanımlandığıdır.

Ana sorunsalı oluşturan; ulus devletin kurulması sonrası resmi milliyetçiliğin sağında gelişen iki milliyetçi yaklaşımın Aleviliğe bakışlarının şekillenmesi olacaktır. Bu iki milliyetçilik anlayışı; 1930’larda ırkçı bir çerçeveye sahip olan soytürkçü yaklaşım ve 1960’lı yıllarda gelişen milliyetçi muhafazakâr yaklaşımdır. İki milliyetçilik yaklaşımının Aleviliğe bakış açılarına değinmeden önce Alevilik öğretisinin yapısına, milliyetçiliğin gelişimine ve resmi milliyetçiliğin oluşumu ve kitleselleşmesine değinilmelidir. Bu sebeple Alevilik öğretisinin yapısı ilk bölüm olarak incelenecektir. Alevilik öğretisinin yapısı Aleviliğin ne olduğu ve/veya olmadığı üzerine bir tartışma gerçekleştirilecektir. Bu tartışma milliyetçi siyasetlerin Alevilere bakışların şekillenmesindeki eksikliklerin görülmesini ve Alevilerin milliyetçi siyasetlere yönelik verdiği tepkilerin anlaşılır kılınmasını sağlayacaktır.

Alevilik incelemelerinde esas olarak Aleviliği belli tanıma sıkıştırmayı imkânsız kılan üç özelliği üzerinde önemle durularak, bu üç özelliği çerçevesinde Alevilerin süreç içerisinde değişimleri, milliyetçi siyasetle kurdukları bağ ve milliyetçi siyasetin Aleviliğe ve Alevilere karşı nasıl bir yol izlediği üzerinde durulacaktır. Heterodoks, gnostik ve senkretik karakter taşıyan Aleviliğin tarihsel arka planına da kısaca değinilerek, egemen güçle yani iktidarla ve ortodoksiyle bağ kuramaması üzerine tartışmalar gerçekleştirilecektir. Bu tartışmaların ve Aleviliğin tarihsel arka planına değinilmesinde esas amaç, ulus devlet öncesinde Alevilik konusunda, yerleşmiş olan yargıları göstermek ve Alevilerin, incelenen süreçlerde siyasi anlamda verdikleri tepkinin nedenini açığa çıkarmaktır.

İncelenen ana süreç 1930 yılından başlamasına rağmen hem milliyetçiliğin hem de Aleviliğin izlediği seyrin anlamlı kılınabilmesi için süreç daha gerilerden başlatılarak incelenecektir. 1930'ların soytürkçü ideolojisine kaynak olacak düşünceler ve tohumları incelenerek evrim süreci açıklanmaya çalışılacaktır. Türkçülüğün oluşum süreci Hroch'un teorisinden faydalanarak açıklanacaktır. Türkçülüğün evriminin yanında Türkçülerin Alevilikle nasıl ve neden bağ kurmayla çalıştıkları kısacası 1930'lardaki Aleviliğe bakış açısının nasıl bir gelişim seyrinden geçerek geliştiği ayrı bir bölümde incelenerek açıklanacaktır.

1930–1946 arası Türkiye'de tek partinin yönetiminde geçen otoriter bir dönem olmasının yanı sıra dünyada II. Dünya Savaşı yıllarını kapsamaması sebebiyle ırkçı düşüncenin güçlendiği yıllar olmuştur. Irkçı anlayış ve Alevilik arasındaki ilişki söylemler üzerinden incelenerek Aleviler ve Alevilik düşüncesine yönelik bakışın seyrini izlemek mümkün olacaktır. 1950'li yıllarda Alevilerin kentlere göçleriyle Alevilerin ve Sünnilerin tanışma süreçlerine ve iki tarafın siyasal alanda konumlanışına değinilecektir.

1960'lı yıllarda siyasal alanda dinin güç kazanmaya başlaması ve milliyetçi siyasetin dinsel anlayışla harmanlanarak nasıl bir yaklaşım geliştirdiğine değinilecektir. Gelişen dinsel yaklaşımlı milliyetçi muhafazakâr anlayışın Aleviliğe yönelik nasıl bir bakış geliştirdiği son bölümün ana konusunu oluşturacaktır. Alevilerin gelişen milliyetçi siyasete tepkileri ve siyasal alanda görünürlüklerine kısaca değinilecektir. Milliyetçi yaklaşım söylemler üzerinden

incelenecektir. Milliyetçi siyasetin elit kadrolarının söylemleri incelenirken, hareketin kitleselleşmesiyle yayılan asimilasyoncu anlayış Aleviler açısından farklı sorunlara yol açacaktır. Alevilerin asimile olmaması karşısında milliyetçi siyasetlerin ortaya koyduğu tepki incelenerek araştırmanın sonuna gelinecektir. Gelişen milliyetçi yaklaşımın Anadolu’da yaşayan dindar kesim üzerinde nasıl bir yankıya sebep olduğu üzerinde önemle durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ALEVİLİK ÖĞRETİSİNİN YAPISI

1.ALEVİLİK ÖĞRETİSİNİN YAPISI

Aleviliğin tarihi ve öğretisiyle daha iyi anlaşılması, Aleviliğin incelenen süreçlerde niçin farklı yerlerde konumlandığını ve milliyetçi siyasetlerin Aleviliği farklı kimliklerle tanımlamasının sebeplerini açıklayacaktır. Aleviliğin Heterodoks yapısı, etnik ve dini anlamda hiçbir şekilde tekçi bir anlayışa müsaade etmemektedir.¹ Aleviliğin detaylı şekilde aktarımı, bu yapının ana noktalarını ve niçin tekçi bir anlayışın yani tek bir doğru ya da tanımın kabul edilemeyeceğini açıklamaktadır. Bu sebeple, Türkiye’de 1930–1980 arasında milliyetçi siyasetlerin Aleviliğe bakışlarının seyri incelenirken, Aleviliğin, milliyetçi düşüncenin dönemler arası farklılık gösteren tekçi anlayışına verdiği tepkiler anlaşılır bir konuma geçecektir.

Alevilik, üzerinde derin tartışmaların mevcut olduğu ve çeşitli tanımlama çabalarına girilmiş; inanç sistemi, mezhep tanımlamalarında sıkça tartışmalarının yaşandığı bir konu olmuştur. Aleviliği tanımlamak, onu belli bir tanım içerisine yerleştirmek belirli kurallar çerçevesinde anlatmak mümkün müdür? Karşılaşılabilecek ilk sorulardan biri bu olacaktır. Fakat bu soruya olumlu yanıt vermek mümkün görünmemektedir. Alevilik, heterodoks, gnostik ve senkretik karaktere sahip bir öğretilerdir. Bu üç özellik onu bir tanıma sıkıştırmayı belli kurallar çerçevesinde açıklamayı imkânsız kılar.² Heterodoks karakteri Aleviliğin sürekli farklı kaynaklardan beslenip geliştiğini gösterirken, senkretik karakteri ise beslendiği kaynakları kendi içinde bağdaştırmasını gösterir. Gnostik karakteri ise tanrı tasarımlarının dinler içinde nasıl tanımlanırsa tanımlansın tanrıya ulaşmanın gizliliğini, sırra erişmek için mücadele vermek gerekliliğini ifade eder. Aynı gnostik yönü ilkçağ filozoflarının düşünceleriyle bağlantı kurarak tanrının yeryüzüne indirilmesini sağlar. Kısaca belirtilen üç özelliğinin Aleviliğin ana kaynağını oluşturmaktaydı. Senkretik, heterodoks ve gnostik yapısı Aleviliğin her dönemin şartlarında gelişimini değişimini gösterecek ve aynı zamanda her dönemde ortaya çıkan yeni düşünce akımlarından yararlanarak kendini geliştirmesinin ana nedenlerini açıklayacaktır. Yalçinkaya’ya göre; Aleviliği belli

¹ Ayhan Yalçinkaya, **Pas: Foucault’dan Agamben’e Sıvılaşmış İktidar ve Gelenek**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2005, s.43.

² A.e, s.43.

kurallar çevresinde tanımlamak, onun bir kalıba yerleştirilmesi, Aleviliğe en büyük zararı verir. Belli kurallar çerçevesine oturtulan Ortodoks yaklaşım yerine Alevi kimliğinin altının çizilmesini sağlayan Aleviliğin heterodoks yönüdür.³ Aydın da, Yalçinkaya'yla aynı doğrultuda düşünmektedir. Aydın'a göre; Alevilik Ortodoks bir anlayış olmadığı için belli bir kalıpla tanımlanamaz onu belli bir kalıba sokmak Aleviliği Ortodokslaştırarak, Heterodoks yönünün ölümüne sebebiyet verir.⁴ Bu da Aleviliğin ölümü anlamına gelmektedir.

Alevilik konusundaki en önemli ikinci sorun ise Aleviliğin İslam'la mı başladığı yoksa İslam'dan önceye mi atfedileceğidir. Erdoğan Çınar'a göre; Alevilik adıyla anılması ve İslam içinde tanımlanması sebebiyle tarihi İslam'la başlatılır fakat doğru tarih başlatımı İslam öncesine dayanmalıdır.⁵ Alevilik İslam öncesinde Anadolu çevresindeki felsefi akımlar, Heterodoks ve Ortodoks inançların çoğundan etkilenmiş kendi içinde bağdaştırmıştır. Alevilik adını alması İslam sonrası oluşan bir ad olmasına rağmen Aydın'a göre; Alevilik tarihini İslam'la başlatmak doğru değildir.⁶ İslam öncesi dini anlayışlardan felsefi akımlara kadar Aleviliği etkileyen düşüncelere bakmak, Aleviliği anlamak açısından daha ileri düzeye geçilmesini sağlayabilmektedir.

1.1.Gnostizm İlkçağ Filozofları ve Alevilik Bağlantısı

Bilgi ve bilgiye ulaşma yolları felsefenin ana konularından biri olmakla beraber insanın, doğayı anlamlandırmasındaki ana araçlardan biri olmuştur. Ortodoks anlayışa sahip dinlerde tanrı tüm bilginin kaynağı ve sahibidir ve bir insanın tanrının bilgisine erişebilmesi mümkün değildir. Gnostizmde, bilgi açık ortada değildir, bilgi gizlidir ve bilgiye sırrı çözerek ulaşılabilir. Bilginin kaynağı tanrıdır. Tanrının bilgisi tüm doğaya yayılmıştır. Fakat bu bilgi açık değil gizlidir, gizi çözmek bir mücadele gerektirir. "Tanrı bilgisi insanla ve doğayla birdir" yaklaşımı tanrının birliği çokluğu tartışmalarının ardından ortaya çıkmıştır. Tanrı eğer yaratıcıysa bilgisini tüm doğaya aktarmıştır ve insan bu doğanın bir

³ A. Yalçinkaya, **age**, s.43.

⁴ Erdoğan Aydın, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, İstanbul, Kırmızı Yayınevi, 2008, 2.bs, s.83.

⁵ Erdoğan Çınar, **Aleviliğin Kayıp Bin Yılı (325–1325)**, İstanbul, Chivi Yazıları,2006, 1.bs, s.38.

⁶ Aydın, özellikle eserinde Aleviliği İslam içinde tanımlamaya çalışan Zelyut' un Kırklar rivayeti anlatımında ortaya çıkan Peygamberin ümmeti olmama durumunu örnek verir. Erdoğan Aydın, **age**, s.83.

parçasıdır. İnsan kendini tanıyarak içindeki gizli bilgiyi keşfederek Tanrının bilgisine erişebilir. Tanrının bilgisine erişmek düşüncesine ilk olarak Luvi’de görülmektedir.

“İnsan, Tanrının bilgisinin bir kısmına nüfuz edebilir ve nüfuz ettiği miktarda Tanrının konumuna yaklaşmış olur.”⁷

Bu yaklaşım tanrı insan ilişkisinde, tanrı ve insan arasındaki sınırın bir uçurum olmadığını gösterirken Alevilik düşüncesinde büyük yer edecek kâmil insan düşüncesinin ipuçlarını verir. Kamil insan anlayışına en yakın düşüncüyü yeni Platoncu düşüncede görmek mümkün olacaktır. Tanrının bilgisine nüfuz edebildiği ölçüde tanrının konuma yaklaşma düşüncesi Alevilikte insanın kendini tanıması kendi sırrına erişmesi düşüncesini getirmiştir. İnsan kendini tanımalı ve her insanda tanrının özü olduğu için insana saygı duymalıdır. Bu düşüncenin en önemli yankısı ene-l Hak düşüncesinde bulunabilir. Ene-l Hak düşüncesinde insan kendi sırrına eriştiğinde tanrıya ulaşır ve içindeki tanrı özünü keşfeder. Tanrı bendedir, ben Tanrıyım sözü bu düşünceden ileri gelir. Hallacı Mansur’la, Luvi arasında uzun bir zaman dilimi vardır. Luvi’nin düşüncesinin yok olmadığını İslam’ın heterodoks yorumlarını içine alan Alevilik düşüncesindeki Hallacı Mansur’da görmek, düşüncenin, sözün kaybolmadığının gelişip değiştiğinin göstergesidir. Gnostizm, Anadolu, Mısır, eski Yunan çevresinde ve Mezopotamya inanç sistemlerinde etkili olmuştur.

Platon’un ruh ve dünya konusundaki yaklaşımları Alevilik ve Platon arasındaki bağlantının kurulmasında özel bir yer tutacaktır. Platon’a göre ruh dünyaya gelişle beraber bedene hapsolür ve ölüm kendi gerçeğini kavramasını sağlar.⁸ Ruh göçü, ruhun değişik biçimlerde doğada var olabileceği yani dünyada yeniden var olabileceği de yine Platon’un görüşleri arasındadır. Aleviliğin temel düşünceleri arasında yer alan tenasüh anlayışında ruh farklı “donlar” yani biçimler alabilmektedir. Bu anlayış Platon’a benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Platon’un düşüncesinde asıl gerçekliği düşünceler dünyasını anlayabilmek için bilgiye ihtiyaç vardır. Bilgi sayesinde gerçeğe ulaşılabilir ve bu bilgi sadece bu görüntüler

⁷ Aktaran Cenk Güray, “Sema’dan Semah’a Sonsuz Bir Devir”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı.56, s.123, MÖ II. Binyılın ortasında yaşayan Luvi.

⁸ A.e.s.120.

evrenindeki gördüklerinizle değil, düşünceyle ulaşılan bilgiyle gerçeğe ulaşmak mümkündür. Alevilikte ise bilginin gizliliği ve buna ancak sırrı çözerek bilgiye ulaşma bu düşünceye yaklaşır. İkinci bir benzerlik noktası ise dünyayı oluşturan dört unsurun aynılığıdır. Dört unsur, hava, su, toprak ve ateştir. Platon düşüncesinde bu dört unsur dünyayı şekillendirirken insanı da şekillendirir. Bu dört unsur Alevilik düşüncesinde de kutsaldır. Tüm bunlara da tanrısallık atfedilir, insana atfedildiği gibi. Yeni Platoncu görüş ise Alevilikle birebir aynı görüşü savunur; “tüm evren tanrıdan çıkıp maddeleşmiştir.”⁹ Bu görüş Aleviliğin ana kaynağıdır. Her canlı dünyada tanrının özünü taşır ve bu yüzden her canlıya tanrısallık atfedilir.

Platon düşüncelerinin ardından Gnostizme büyük etkileri olan Pythagoras, takipçileri Orfizim ve ezoterizme değinilmelidir. Pythagoras ve takipçileri Orfizim bağlamında tanrı doğa ilişkisini açıklamışlardır. Orfizim adını, Trakyalı şair Orpheus’tan almıştır. Orpheus’un kutsallık imgesi olarak çaldığı Lir ve “ruhun bilgi aracılığıyla temizlenmesi” düşünceleri Orfizmin düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Ruh bilgiyle özüne ulaşır kendine saflığına ulaşır bu da bir nevi “ölüm ve tekrar doğum” paradigmasına götürür. Orfizmin ana düşüncesinde Dionysos ve Apollon’un düşüncelerini açıkça görmek mümkündür.

*“Orfizim sistemi içinde, Dionysos’un ilahi ve insani olan arasında birliktelik kurmak için doğanın gücünü kullanması Apollon’un “ruhun arınması” tekniğiyle birleştirilerek “ruhun ölümsüzlüğüne, dolayısıyla tanrısallığına ulaşması hedeflenmiştir. Orpheus bu yönleriyle, bilgi ile ruh aydınlanması görüşünün yani ruhun bilgiye ulaşarak ölümsüzlüğü edinebilmesi anlayışının kurucusu olarak görünmektedir.”*¹⁰

Orfizmin ruhun bilgiyle arınarak ölümsüzlüğe ulaşmasının Alevilikteki karşılığı kişinin özüne dönerek bilgiyle içindeki tanrısal öze ulaşması olarak görülmektedir. Alevilikte tanrısal olana ulaşmak önce kendi sırrını çözmekten içindeki gizli tanrısal özü ortaya çıkarmaktan geçer. Bu düşünceyi karşılayacak en yakın düşünce ise ezoterizmdir.

⁹ Cenk Güray, “Sema’dan Semah’a Sonsuz Bir Devir”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı:56, s.126.

¹⁰ **A.e.**, s.126.

Ezoterizm, ite olan gizli anlamındadır. Ezoterizm düşüncesi ilkçağ, ortaçağ ve günümüze kadar farklı şekillere brnmşte olsa temel içeriğini koruyarak günümüze ulaşmayı başarmıştır. Ezoterizm’de bilgi ite gizlidir ve bu bilgiye her insan ulaşamaz, bilgiye ehil olan insan ulaşabilir ve bu bilgiye ulaşabilmek için belirli aşamalardan geçerek bilmeye hak kazanılır. Ezoterizmde bu bilgilerin insanın içinde saklı, gizli ve kesin bilgiler olduğu düşünülmektedir. Ezoterizmi ilkçağ felsefesinde en fazla Orfizm anlayışı ve bu anlayışa sahip Pythagoras’ın kurduğu ve Pisagor gibi ünlü matematikçilerin bulunduğu Kroton okulunda görmek mümkündür. Ezoterizm anlayışı, ilkçağda yukarıda belirtilen Orfizm anlayışı çerçevesinde ortaya çıkarken, ortaçağda semavi dinler ve Budizm gibi çok tanrılı dinlerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştı. Fakat ezoterizmde ilkçağ düşüncesinde ortaya konulan saklı bilgiye erişebilenin ehil “kâmil insan” olması Alevilik düşüncesinde de çarpıcı bir şekilde karşılaşılan ve ezoterik anlayışın Aleviliğin şekillenmesindeki rolünü göstermesi açısından son derece yararlıdır. Ezoterizm hem “kâmil insan” yaklaşımıyla hem de “insanın içindeki sır” anlayışıyla taşıdığı Batını ğelerle Aleviliğin köklerinin İşlam’dan çok önce ortaya çıkan felsefi öğretilerin etkileriyle nerede aranması gerektiği sorusunu yanıtlamaktadır. İlkçağ sonrası ezoterizm etkilerinin Anadolu ve çevresini nasıl şekillendirdiğini anlayabilmek açısından araştırılması gereken ikinci nokta Anadolu ve çevresinde ezoterizmin etkilediği tek tanrılı ve çok tanrılı dinler ve bunlara ezoterizmin etkileridir. Bu yaklaşım ezoterizmin ilkçağ sonrası nasıl şekillendiğini anlamak açısından yararlı olurken diğer yandan da Aleviliğin ortaya çıktığı dönemde bu yaklaşımlardan nasıl etkilendiğini daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.2. İşlamiyet ncesi Anadolu ve çevresindeki Dini İnançlar ve Alevilikle Bağlantıları

İşlam ncesi Anadolu, Orta Asya ve İşan’da Hıristiyanlık, Yahudilik, Mazdekilik, Budizm, şamanizm, Zerdüştlük ve Mecusilik gibi inanç sistemlerini görmek mümkündür. Orta Asya’daki dini akımların Anadolu ve çevresindeki dini inanışların incelenmesine dâhil edebilmesinin nedeni Orta Asya’da yaşayan grupların Orta Asya’dan İşan’a, Anadolu’ya gleri ve gle birlikte kültür ve

inancılarını bu coğrafyalara taşımalarıdır. Orta Asya'dan gelenler arasında Türk boyları vardır. Göç eden kesimin çoğunluğunun Türk boyları olması sebebiyle Anadolu'nun Alevilik anlayışının tümüyle Türk kültürünün etrafında şekillendiğini söylemek çok iddialı bir yaklaşım olmuştur. Anadolu'da yaşayan farklı etnik kökenden ve İslam dışında farklı inançlarda Heterodoks inançlara sahip grupların bulunması Anadolu Aleviliğini, Türk kültürü çerçevesinde şekillendiği savını zayıflatmaktadır. Eğer Alevilik sadece Türklük çerçevesinde açıklanırsa Anadolu kültürünün mozaiki andıran zengin kültüründen Alevilik düşüncesi soyutlanmış olur.

Alevilikle ilgili birçok kaynak Aleviliği sadece Şamanizm'e bağlamayı seçer. Şamanizm'e bağlamasa bile en baskın konumu Şamanizm'e vermeyi seçer. Bu yaklaşım objektif değildir.¹¹ Bu noktada Eliade dini inanç, öğretilerin araştırılmasının ana noktaları konusunda ipuçlarını verir. Eliade'ın "Dinler Tarihine Giriş" kitabı dinlerin dünyayı açıklarken kullandıkları var oluş teorilerini, tanrıların kaynaklarını, tabiat kültlerini açıkça ortaya koyarak dinlerin dayandıkları ana noktaların oluşumunu ve gelişimini anlamak bakımından son derece önemlidir. Özellikle Alevilik araştırmalarında, Eliade'ın gözler önüne serdiği tabiat kültleri ve tanrının açıklanması konusundaki yaklaşımları aydınlatıcı olacaktır.¹² Alevilik araştırmasında, semavi dinlerden önce Anadolu, Mezopotamya, İran ve Orta Asya'da yaygın dinlerin Alevilikle ortak noktalarına bakılmalıdır.

Budizm Hindistan'da ortaya çıkmış ve sonrasında yayılmıştır. Dr. W. Ruben, Buda'nın prens olduğunu söyler.¹³ Buda, insanların dünyevi zevklerden mahrum kaldıkları zamanlara mutsuz olduklarını ileri sürmüştür. İnsanların dünyevi zevklerin vazgeçerek dünyada gerçek mutluluğa erişebilecekleri düşüncesindedir.¹⁴ Buda bedenden ayrılarak göğe yükselir ve göğe yükselerek

¹¹ Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Elif Kitabevi, 2006, 3.bs, s.32, Cemal Şener, **Alevilik Olayı**, İstanbul, Yön Yayınları, 1989, 1.bs, s.45.

¹² Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Çev: Lale Arslan, İstanbul, Kalcı Yayınevi, 2003, 1bs, s.58.

¹³ Erman Artun, "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretileri-Dinler", (Çevrimiçi) turkoloji.cu.edu.tr/HALKBİLİM/erman_artun_inanç_sistemleri.pdf, 5 Mayıs 2012, s.8.

¹⁴ Dr. Walter. Ruben, "Budizma'nın Menşei ve Kökleri", (Çevrimiçi), dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1036/12510.pdf, 5 Mayıs 2012, s.123.

gerçek mutluluğa erişir. Budizm’de Nirvana’ya ulaşmak olarak tanımlanan bu anlayış Eliade’ın “gök tanrı kültünü” karşılar.¹⁵ Aynı zamanda bedenin dünyevi zevklerden vazgeçerek ve belli aşamaları geçmesinin ardından gerçeğe erişmesi düşüncesini Alevilik içinde de bulunabilir. İkinci benzerlik noktası ise tenasüh inancıdır. Tenasüh inancı ruhun bedenden ayrılarak farklı biçimlere bürünmesidir. Hacı Bektaş Veli’nin güvercin donunda Anadolu’ya gelişi bu inanca örnektir. Budizm’de ise ruhun göğe yükselip bedenden ayrılması ve öldükten sonra ruhun ölmeyerek farklı biçimlere bürünmesi tenasüh inancına örnek gösterilebilir. Budizm’in önemli oluşunun sebebi ise geniş sınırlara yayılmış olmasıdır. Hindistan, Çin, Orta Asya, İran çevresine kadar yayılmıştır.¹⁶ Budizm’in ardından ikinci etkili din ise Zerdüştlük olmuştur.

Zerdüştlük İran’da ortaya çıkmış ve İslamiyet öncesi İran’ın resmi dini haline gelmiştir.¹⁷ Zerdüştlük inancı, dünyadaki karşıtlıklar üstüne kurulmuştur; İyilik ve kötülük. Yeryüzünün tanrısı Yezdan ile gök tanrısı Ehrimen yani Ahura Mazda birbirlerine karşıttılar. Yer karanlığı, gök aydınlığı temsil eder. Ahura Mazda’da gök tanrı kültünü görüldüğü gibi ikinci bir tabiat kültü görülmektedir. Tanrı dünyayı ışıkla var etmiştir. Bu yüzden ateş Zerdüştlükte kutsaldır. Zerdüştlük dininde ibadetler kadın-erkek bir arada gerçekleştirilir. Zerdüştlükteki ateşin kutsiyetini Alevilik içinde de görmek mümkündür. Aslında birçok tabiat kültünü görmek mümkündür. Tabiat kültleri ve tanrı tasarımlarını ve tenasüh anlayışını Alevilik öncesi inanışlarda görmek, Aleviliğin heterodoks ve senkretik yapısını göstermek açısından son derece iyi bir örnek teşkil eder. Zerdüştlükteki anlayışlardan biride Zerdüştlüğün üç önemli şartıdır:

1-Goftar-i Nik (iyi konuşmak)

2-Pendar-i Nik (iyi düşünmek)

3-Kırdar-i Nik (iyi davranmak)¹⁸

Yukarıda bahsi geçen üç şart Alevilik anlayışındaki “eline, beline, diline sahip olmak” anlayışıyla son derece benzerlik göstermektedir. İyi konuşmak diline

¹⁵ Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Çev: Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı yayınevi, 2003, 1bs, s.45.

¹⁶ Dr. Walter. Ruben, **age**, s.126.

¹⁷ Erman Artun, **age**, s.5.

¹⁸ Nasır Niray, “Sasani İmparatorluğunun Devlet Yapısı Üzerine Bir inceleme”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Bahar 2001, Sayı.5, , s.9.

sahip olmakla aynı anlama gelmekteyken eline ve beline sahip olmak hem iyi düşünmek hem de iyi davranmak şartlarıyla benzerlik gösterir. Zerdüş inancının bağlantılı olduğu fakat ortaklaşmacı düzen anlayışını içinde barındıran Mazdekizm inancı, İran’da ortaya çıkmıştır. Mazdekizm inancı, İran’ı ve Anadolu çevresini etkilemeyi başarmıştır.

Mazdekizmin en belirgin özelliği ortaklaşmacı düzen isteğidir. Bunun en açık nedeni dönemin ekonomik şartlarının aşırı derece kötü oluşudur. Mazdekizm, Budizm ve Uzakdoğu dinlerinin sentezinden oluşmuş dini bir akımdır. Budizm’in ve Uzakdoğu dinlerinin ana ilkelerini kabul ederken bu görüşlere bir de ekonomik görüş ekler. Ruhun aydınlığa ulaşabileceği düşüncesi Mazdekizm’de mevcuttur. Fakat insan ruh ve bedenden oluşur, ruh aydınlığı beden karanlığı simgeler. Bu ikisinin savaşını aydınlık kazanacaktır. Fakat üç aşamada aydınlığa erişilebilir:

“1. Aşama: Bendhesn (Ayrılık): Bu aşamada aydınlıkla karanlık birbirine karışmamıştır ve her biri bağımsız olarak hareket etmektedir.

2. Aşama: Gomizsen (Birleşme): Bu aşamada iki karşıt güç geçici ve tesadüfi olarak birbirleriyle birleşmişlerdir.

3. Aşama: Vicarseni: Vicarsen yani aydınlığın karanlıktan ayrılması ve ona üstün gelmesi –ki bu kaçınılmazdır- bunun gerçekleşmesi için halkın yardımı gerekmektedir. Adaletin yanında olmak ve zulme karşı savaşmak bu aşamayı hızlandırır. Mazdek bu yoldan hareket ederek sürekli olarak halkı zulme karşı direnmeye çağırır.”¹⁹

Mazdekizm’in, ortaklaşmacı fikirler açısından ve kadınlara erkeklere eşit düzeyde yaklaşımıyla Alevilik’le benzeşmesi Aleviliğin İran kültüründen etkilenmesi göz önüne alındığında, Mazdekizm’den de etkilendiği görülmektedir. Mazdek’in öğütlediği gibi aydınlığa erişmek zulmü kaldırmak için savaşma düşüncesi ekonomik sıkıntının yoğun olduğu dönemdeki isyanlarla kendini göstermişti. Baba Zünun, Celali İsyanları bu isyanlara örnek verilebilir.

Şamanizm üzerinden Aleviliği kurgulamayı seçmenin ağırlıklı olmasına rağmen Şamanizm de diğer dinlerle benzeşmektir. Şamanizm, yukarıda adı geçen diğer dinlerle aynı şekilde tabiat kültleri ve gök ve yer tanrı kültlerinin ağırlıklı olduğu dini anlayıştır. Şamanizm’in ana öğeleri yer ve gök tanrıdır. Gök,

¹⁹ A.e., s.12–13.

aydınlıktır. En büyük tanrı Ülgen eşi çocukları ve dostlarıyla gökte oturur. Yerde ise insanlar yaşar. Yeraltı ise karanlıktır. Kötülükler yeraltında bulunur. Şamanizm’de görülen yer ve gök arasındaki karşıtlık ve aydınlık-karanlık ikilemini Zerdüştlük ve Mazdekizm’de de görmek mümkündür. Gök kültü noktasına vurgu yapılacak olursa birçok kıtada ve yukarıda adı geçen dinlerde yer alan gök kültü Alevilik düşüncesinde de mevcuttur. İnsan-ı kâmil derecesine yükselen insanın ruhu bedenden ayrılıp gezdikten ve aşamaları geçtikten sonra bu dereceye erişir. Şamanizm’in din görevlilerine Şaman ya da Kam denilir. Kamlar, Budizm’deki keşişler gibi iyileştirici özellikleri olan kişilerdir. Aynı zamanda tanrı katına ulaşabilen bedenden ayrılıp ruhları kanatlı kuşlar v.b şekillerde göğe erişen kimselerdir.²⁰ Şamanlık belli bir eğitimden geçmeyi gerektirir. Babadan oğula geçse bile yine de belli bir eğitim almayı gerektirir. Şaman törenlerinin diğer bir özelliği ise törenlerde kadın ve erkeklerin birlikte katılıyor olmasıdır. Kadın- erkek ayrımı gözetmeksizin bu törenlerde herkes birlikte bulunurdu. Şamanın, şaman törenlerinde şaman giysisini giymesi ve şaman davulunu çalması gerekir. Müzik ve dinsel tören ilişkisi ilkçağda lir ve bağbozumu şenliklerini hatırlatırken diğer yandan Aleviliğin ayin-i Cemlerinin vazgeçilmez ögesi bağlamayı hatırlatmaktadır. Bağlama Alevilik’te o kadar önemli ve değerlidir ki “telli Kur’an” adını almaktadır. Şamanizm ve yukarıda adı geçen dinlerde diğer önemli bir tabiat kültü ağaçtır. Ağaç, kültü dünya ağacını simgeler aynı kutsallığı Anadolu’da görmek mümkündür. Ortodoks Müslümanlar ve Aleviler ağaca aynı derecede saygı gösterirler ve kutsiyet atfederler. Ağaçlara bez bağlama bu inanışa açık bir örnek oluşturur.²¹

Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük ve Mazdekizm semavi dinler olarak kabul edilmez fakat felsefeleri semavi dinlerde de yer bulmuştur. Ayrıca Eliade’a göre, dinlerde bulunan tabiat kültürleri ve tanrısallık anlayışlarının çok daha gerilere dayandığı görülür.²² Dinlerin değişimiyle beraber, bu kültürler ve tasarımlar dinlerle uyumlu hale gelmiştir.

²⁰ Erman Artun, **age**, s.52.

²¹ Erdoğan Aydın, **age**, s.88.

²² Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Çev: Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı yayınevi, 2003, s.55.

Müslümanlık öncesi, Anadolu ve çevresine iki semavi din yayılmıştır; biri Yahudilik daha da yaygın olanı ise Hristiyanlıktır. Yahudilik, Orta Asya’da Hazarlar gibi birkaç Türk kavmini etkilemiştir. Hazarlar resmi din olarak Yahudiliği kabul etmişlerdir. Yahudilik, İslam’la benzeşen öğelerin fazla olmasının yanı sıra ezoterik yorumu Kabala açısından, Mezopotamya ve İran çevresinde önemlidir. Kabala inancı, birçok araştırmacı için Avrupa çevresinde yaygındır. Fakat Gener’e göre, Anadolu ve çevresinde de etkin olmuştur.²³ Kabala öğretisi Yahudilik ve ilkçağ ezoterizmin karışımıdır. Kurucu dört ana öğe bu öğreti içerisinde yer alır. Birinci öğe, tanrının ışıksal varlığı ateş, ikincisi, ateşten doğan ruh yani hava, üçüncüsü, havadan doğan su ve dördüncüsü, ateşin katılaşmış hali topraktır. İlkçağ ezoterizmden gelen ikinci düşünce ise ruh tanrıdan bir parçadır ve ancak kâmil insan “Adam Kamon” tanrıya ulaşabilir. Varlık birliği düşüncesi de kabala anlayışı içinde mevcuttur. Kabala anlayışı barındırdığı gnostik öğelerle Alevilik’le benzeşen noktalar göstermektedir. Fakat buradaki ana nokta iki öğretinin, ilkçağ ezoterizminden etkilenecek felsefelerini oluşturmalarıdır.²⁴

Semavi dinlerin Ortodoks anlayışına uymayan Alevilik inancı, içinde Hristiyanlık öğeleri de barındırmaktadır. Hristiyanlık, Anadolu ve çevresinde yaygın bir inanç olurken Alevilik içinde etkisi olmadığını düşünmek imkânsızdır. Teslis inancına göre baba-oğul-kutsal ruh üçlemesindeki inanış, Alevilikteki Hak-Muhammed-Ali üçlemesine benzetilir. Teslis inancı ve Alevilikteki inancının şekil benzerliğinden ziyade anlamına bakılmalıdır. Asıl anlam tanrının özünün cisimleştiği İsa’nın Alevilikteki karşılığının “Ali” oluşudur. Tanrının insanda görüşünün net kanıtını İsa ve Ali oluşturur. Alevilik değişlerinde de bu mantığı görmek mümkündür. Alevilik ve Hristiyanlık arasındaki bağlantıyı en net kuranlardan bir Erdoğan Aydın’dır.

“Esasen üçlemenin (teslis) asıl kaynağı görünen Hristiyan inancında üç ayrı Tanrı değil, Tanrı’nın, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak üç ayrı görünümü ve beliriminden söz edilir ve bu üçlemede tekliğe inanılır. Hristiyan kutsal üçlemede İsa, insan olduğu kadar aynı zamanda Tanrı’dır; tıpkı Alevilikteki Ali gibi. Ermeni, Süryani

²³ Cihangir Gener, **Ezoterik-Batıni Doktrinler Tarihi**, İstanbul, Beyaz Yayınevi, 2012, 13.bs, s.8.

²⁴ **A.e.**, s.8.

gibi Doğu Kiliselerinin görüşü ise bu yaklaşımı bir adım öteye, varlık birliğine(Vahdet-i Vücut) götürür ki gerçekte Hallacı Mansur'da, Yunus ta, Nesimi'de tipik yansımalarını bulduğumuz Alevi teolojisi de bu temelde belirlenmiştir. Bilimsel bir soğukkanlılıkla buradan varılacak sonuç, İslami kuşatmada İslami kavramları biçimsel olarak kullanan Aleviliğin, işin özü ve mantık kurgusunda Hristiyan, ama aynı ortamda yaşadıkları Doğu Kiliseleriyle özdeş bir teolojiye sahip oldukları gerçeğidir.

Özetle nasıl bir yorum yaparsak yapalım kabul etmek zorunda olduğumuz bir gerçek var ki, "Hak Muhammed Ali" üçlemesinin teolojik kaynağı İslamiyet değil Hristiyanlıktır... Oysa Alevi inanç önderlerinin deyişlerinde sıklıkla yinelenen üçlemeye açıklıkla gördüğümüz durum Ali'nin aynı zamanda tanrısallığıdır. Dolayısıyla Alevi inanişindeki 'Ali', tarihsel Ali'den çok İsa'ya benzemektedir. Üstelik bu tanrısallıkta üçlemeye teklik birlik olduğu gerçeği bir yana bırakılsa bile, bize en yakın olan, asıl yardım istenen de Hak ve Muhammed değil Ali'dir; çünkü Tanrısallığı yanında aynı zamanda bizimle aynı mekânı paylaşmış, yani bizden biridir.”²⁵

Alevilik ve Hristiyanlık ilişkisi ve Aleviliğin, Hristiyanlığı senkretizasyonunu göstermesi açısından Aydın'ın anlatımı son derece açıklayıcıdır. Ayrıca İsa ve Ali sembollerinin gnostik ve heterodoks yönleri Alevilik ve Hristiyanlık arasındaki bağlantının anlamlandırılmasında daha açıklayıcı olmaktadır.

“Sıkça okudukları dini ilahilerden birinde, “Biz İsa'yı Hak biliriz İsa ruhullah” şeklinde dize vardır. Bu dizeden yola çıkarak Seel, Kızılbaşların bir zamanlar İsa'nın tanrılık vasfına inandıklarının kanıtı olabileceğine, ancak aynı dizenin hak kelimesini tanrı yerine adalet için ve 'ruhullah' kelimesini ruh için kullanabileceğine, böylece dizenin “Biz İsa'yı Adalet biliriz - İsa Tanrı'nın nefesidir” şeklinde de yorumlanabileceğine dikkat çeker. “Görüştüğüm bütün Seyyidler, İsa ve Ali'nin aynı kişi olduklarını, ancak değişik zamanlarda dünyaya farklı isimlerle geldiğini iddia ettiler. İsa ile ilgili olarak çarmıha gerildiğini ve yalnızca Peygamber olduğunu kabul ederler.”²⁶

İsa, tanrının özünü taşıması nedeniyle gerçek sırta ermiş kâmil insan olarak kabul edilir. Bunun yanı sıra ibadetlerde benzerlik görülür. Hristiyanlıkta bazı ibadetlerde şarap içilirken Alevilikte kırkların içine giren Hz Muhammed'in kırkların isteği üzerine bir üzüm tanesini kırk kişiye bölüştürmek için ezip suyunu

²⁵ Erdoğan Aydın, *age*, s. 38–39.

²⁶ Aktaran Ahmet Beşe, Selahattin Tozlu, “İngiliz Kayıtlarında Aleviler ve Bektaşiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, sayı: 59, s.217.

bölüştürmesi inanancından kaynaklı şarap veya başka bir içki içilir. Alevilikle Sünnilik arasında bağ kurmaya çalışan birçok anlayış buna karşı çıkar fakat yedi ulu ozanın birçok şiirinde dolu (içki, şarap vb) sözcüğünü kullandıklarını görmek mümkündür.

*“Beline kuşanmış nurdan bir kemer
Aşkın dolusunu içenler kanar
Herkes sevdiğinden bir dolu umar
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver”*²⁷

Alevilik'teki kırklar Cemi'nin kaynağı İslam'ın Hz Muhammed'in Miraç'a çıktığı inancının Batını yorumu olarak Zelyut gibi araştırmacılar tarafından iddia edilir. Aleviliğin İslam'ın en önemli inançlarından biri olan Miraç Gecesi'nin Batını yorumu, Aleviliğin eski inançlarla olan bağlantısını yani heterodoks, senkretik ve gnostik yönlerini ortaya koyması ve Aleviliğin İslam'la başlatılmasının zayıflığının kanıtlanması açısından önemlidir. Miraç yorumu Aleviliği İslam'a bağlamanın imkânsızlığını açıklamaktadır. Kırklar söylencesi Hz Muhammed'in Miraç'a çıkışı olayıyla anlatılır. Kırklar anlayışı şöyledir; Hz Muhammed Miraç'a giderken bir aslan yoluna çıkar Cebrail yüzüğünü aslanın ağzına atmasını söyler ve o da yüzüğünü aslanın* ağzına atar.²⁸ Hz Muhammed Miraç'tan dönerken bir kapının önünden geçerken Cebrail o kapıya gidip içeri girmesini söyler. Hz Muhammed kapıyı çalar ardından içeriden bir ses kim olduğunu sorar. Hz Muhammed, peygamber olduğunu söyleyerek yanıt verir, bunun üzerine içerideki ses “peygamberin bizim içinde yeri yoktur sen git ümmetine peygamberlik yap” diye yanıt verir. Bunun üzerine geri dönen Hz Muhammed'e, Cebrail, tekrar kapıya gidip sadece bir fakirim demesini söyler. Cebrail'in söylediğini yapan Hz Muhammed içeri girmeyi başarır. Sonra içeridekilerle konuşur onlara kim olduklarını sorar. Onlarda “bize kırklar derler”

²⁷ İrene Melikoff vd, **Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal**, İstanbul, Pir Sultan Abdal Derneği Yayınları, 1998, s.190.

²⁸ Rıza Zelyut, **Türk Aleviliği ve Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni**, Ankara, Kripto Kitaplar Yayıncılık, 2009, 1.bs, s.454.

* Zelyut'un Kırklar rivayetinde daha sonra kırkların içine giren Hz Muhammed'in yüzüğünü Ali'nin parmağında gördüğü söylenir. Bu mit aynı zamanda Ali'ye “Allah'ın aslanı” sıfatını da getirir. Ayrıntılı bilgi için bkz Rıza Zelyut **Türk Aleviliği ve Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni** s.454.

diye yanıt verirler. Hz Muhammed, sizin büyüğünüz küçüğünüz kimdir diye sorar. Bunun üzerine kırklar, bizim küçüğümüz büyüğümüz yoktur hepimiz biriz diyerek yanıtlarlar. Kırklar miti Selman'ın getirdiği bir üzüm tanesini kırkların Hz Muhammed'den eşit paylaşırması istekleri üzerine Hz Muhammed'in bir üzüm tanesini ezip suyunu paylaşırıp kırkların bunu içip semah dönmeye başlamalarıyla son bulur. Hz Muhammed'in ezdiği bu üzüm suyu ibadetlerde "dolu" olarak adlandırılan içkidir. Buna bağlı olarak Aleviler, Kırklar Cemi ibadetini gerçekleştirirler.

Kırklar miti Aleviliği, sadece İslam'a bağlamak isteyen araştırmacıların savını zayıflatmıştır. Çünkü bu anlayışta açıkça Hz Muhammed'e ümmetinin içinden olunmadığı belirtilmiştir. Kırkların arasına girmek için bir peygamberlik gibi üst vasıf değil, sıradan bir insan olmanın gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca kırklar içinde olanlar arasında tam bir eşitlik olduğu vurgusu yapılmıştır. Alevilik, hem Müslümanlık içinde hem de dışındadır. Müslümanlık, Hristiyanlık ve diğer Anadolu çevresindeki inançların Batını yorumla kaynaşması sonucu özgün bir inanç sistemi olan Alevilik, tanımlanma çabalarına, araştırmalara konu olmuştur.

Hristiyanlık ve Aleviliği ortaklaştıran diğer bir anlayış, Mesih-Mehdi anlayışıdır. Mesih'in dünyaya gelip dünyayı düzene kavuşturacağı anlayışını "kayıp imam" Mehdi'de görmek mümkündür. Hristiyanlığın daha ezoterik bir inancı olan Nasturilik'i ise Arap Alevilerinin yakınlarında görmek mümkündür.

Semavi olmayan dinler, Yahudilik ve Hristiyanlık'ın ardından Aleviliğin kendini içinde tanımladığı Müslümanlık'a özel bir yer ayırmak gerekiyor. Fakat öncelikle esas mesele Alevilik öğretisinin kendini Müslümanlık içinde tanımlamasının sebebidir. Yanıtı son derece basittir. Çünkü Anadolu ve çevresinde hâkim konuma geçen Müslümanlık yanında diğer dinlerden ayrı ezoterik yapıda bir inancın kabul görmesi mümkün değildir. Ayrıca Müslümanlık, savaşlar sonrası işgallerle daha fazla yayılmış bir dindir. Zor kullanılarak Müslümanlaştırma yaygındır. Zor kullanma sözcüğünden sadece fiziki zor kullanma anlaşılmamalıdır. Örneğin gayr-i Müslimlerin iki katı vergi ödemesi de bir zor kullanmadır. İkinci sebep ise Ortodoks değil daha çok Batını yönü ağır basan yani gnostik yapıda olan İslami anlayışlara yakınlık duyulması da Alevilerin

Müslümanlık'a geçmelerine sebebiyet vermiştir. Gnostik yapıya daha uygun düşünce, Hz Ali taraftarlığına dayalı Şiilik, Mezopotamya ve İran çevresinde yaygın olmuştur. Şiiliğin bir Ortodoksiye dönüşmediği dönemlerde Şiilik içinden birçok Batını öğreti doğmuş ve bu öğretiler Alevilik üzerinde derin yankılar uyandırmıştır.

1.3.Şiiliğin Ortaya Çıkışı

İslamiyet'te mezhep ayrımları dört halife döneminin ardından ortaya çıkmıştır. İslam peygamberinin ölümünden sonra fıkhi ve kelami mezhepler ortaya çıkmıştır. Şiilik düşüncesinde, Ali imgesi, en az Alevilikteki kadar önemli bir konumda olmuştur. Şiiliğin ortaya çıkaran ilk olay Hz Ali-Muaviye çatışması olmuştur. Bu olayın öncesinde peygamberin ölümünün ardından halifelik sorunu başlamıştır. Hz Ebubekir'in halifeliğine Ali yanlıları karşı çıkmalarına rağmen Hz Ali'nin biatıyla taraftarları da kabul etmişlerdir. Sonraki iki halife döneminde de Hz Ali taraftarları durumu haksızlık olarak yorumlamalarına rağmen yine de kabul etmişlerdir. Kabule rağmen Hz Ali taraftarları arasındaki yaygın düşünce halifeliğin zorla ele geçirildiği ve Kur'an üzerinde tahrifat yapıldığıdır. Bu yüzden Şiiler Osman Kur'an'ına göre hareket etmezler, İmam Caferi Sadık'ın buyruğuna göre hareket ederler. Hz Osman halifeliği döneminde kendi ailesi Ümeyye - sonrasında Emevi devletini kuracaklardır- ye fazlasıyla destek olmuş ve devletin idaresine kendi ailesinden birçok insanı getirmiştir. Örneğin Muaviye, Hz Osman döneminde Şam valisi olmuştur. Muaviye, vali olması sebebiyle Şam ve çevresinde güç elde etmiştir. Muaviye, Hz Ali halife olduğunda ilk tepki gösterenlerden biridir. Şiiler hakkın yerini bulduğu düşüncesindeyken Muaviye de halifeliğin getirdiği güç ve olanaklardan faydalanmak istemiştir. Hz Ali'nin halifeliğine Hz Ayşe de karşı çıkmıştır. Aralarında tarihte deve olayı adı verilen "Cemel Vakası" geçmiş fakat galibiyet Hz Ali'nin olmuştur. Asıl belirleyici olan ise Sıffin savaşı ve Hakem olayıdır. Sıffin savaşı Muaviye ve Hz Ali arasındadır.

"Muaviye Amr b. el As'ın önerisiyle askerlerinin mızraklarının ucuna Kur'an nüshalarını bağlatarak "Aramızdaki ayrılığın çözülmesi için asıl hakem budur" diye bağırması üzerine kendi askerlerinin saldırıdan vazgeçmesi Ali'yi istemediği bir anlaşmaya zorladı. Buna göre iki taraf bir hakem belirleyecek, anlaşmazlığı bu hakemler çözecektir.

Muaviye'nin hakemi bellidir: Amr b. el As, Ali ise... Ebu Musa el-Eşari'yi hakem olarak seçer... Amr görüşmeler sırasında Ebu Musa'yı sorunun bir halifelik sorunu olduğuna, çözümü için de hem Ali'nin hem de Muaviye'nin halifelikten azledilmesinin gerektiğine inandırdı... Ebu Musa kürsüye gelerek Ali'yi azlettiğini söyledi. Ondan sonra kürsüye çıkan Amr ise "Ali'nin hakeminin Ali'yi azlettiğini duydunuz, ben de boş kalan halifelik makamına Muaviye'yi getiriyorum" diyerek kararını bildirdi.²⁹

Bu olay büyük yankı uyandırır. Müslümanlıkta bitmeyecek kavganın başlangıcı olmuştur. Ali'nin haksızlığa uğradığı düşüncesi hala günümüz Aleviliğinde önemli yerini korumaktadır. Hz Ali'nin bunun bir taktik olduğunu söylediği ve Kur'an'ı daha iyi bildiğini söylediği varsayılır. Bu inanış özellikle Alevilikte önemli bir yer bulmuştur. Alevilik düşüncesinde, Ali'nin Konuşan Kur'an olduğu yorumunu getirmiştir. Dervişlerin ellerinde bağlamayla gezip deyiş söylemeleri sonucunda bağlamaya Telli Kur'an adı verilmiştir. Radikal Bâtınlık'ın Ali'ye konuşan Kur'an yorumunu Anton Jozef Dierl şu şekilde ifade eder:

"Gizli bilgiler biçiminde Ali'ye.

Böylece peygamberin müritleri bilginin sadece bir kısmını alırken, Ali, Muhammed'in bütün bilgilerini almıştır. Ali olmasaydı diğer müridiler yollarını şaşırırlardı. Ali konuşan Kur'an'dır ve kendisi, Muhammed'in çarpıtılmış ayetleri olan Osman Kur'an'ından daha kutsaldır."³⁰

Ali'nin kutsallaştırılması daha sonra Batıni tarikatlarda ve Alevilikte insanın kutsallaştırılmasını getirecektir. Ali ve Muaviye arasında çatışma, Ali'nin ölümünün ardından çocuklarına yansımıştır. Muaviye, Hasan'ı öldürttüktan bir süre sonra kendisi de ölmüş yerine oğlu Yezid geçerek halifeliği devralmıştır. Yezid, tarihte acımasız bir lider olarak tanımlanır. Aslında Kerbela Olayı, Yezid'in bu şekilde tanınmasına yol açmıştır. Kerbela Olayı zulmün simgesi haline gelmiştir. Sivas olayının yeni Kerbela olarak tanımlamasının sebebi budur.³¹ Kerbela olayının esas önemi, devlet ortodoksisine boyun eğmemenin ve

²⁹ Atilla Özkırımlı, **Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1990, 1.bs, s.22.

³⁰ Anton Jozef Dierl, **Anadolu Aleviliği**, Çev: Fahrettin Yiğit, İstanbul, Ant Yayınları, 1991, 1.bs, s.29.

³¹ Erdoğan Aydın, **age**, s.104.

Sünni İslam’da kutsal kabul edilen halifelerin dini anlayışından ayrılışın sembolü olmasıdır. Kerbela olayı Ali’nin oğlu Hz Hüseyin’in Küfe halkının daveti üzerine Küfe’ye gelmesinin ardından gelişen olaylar zinciridir ve son derece kanlı bir olaydır. Hz Hüseyin’in Küfe’ye gidiş yolu üzerinde Kerbela’da olay vuku bulmuştur. Küfe halkı Hüseyin’e önce biat etmiş fakat halifenin baskıları sonucunda biatlarından vazgeçmişlerdir. Hüseyin ve Yezid’in kumandalarından Hür arasında birçok tartışma yaşanmış fakat Hz Hüseyin yolundan dönmemiştir. Kumandan Hür sonunda Hz Hüseyin’e son emri açıklar. Son emir gereğince Hüseyin yolundan dönmezse ya teslim olup Küfe’ye götürülecekler ya da susuz bir yerde konaklayacaklardır.³² Bu durum karşısında zor durumda kalan Hüseyin beraberindeki yetmiş ila seksen kişilik gruba şöyle bir çağrıda bulunur:

“Beraberliğimiz buraya kadar olacak. Ben Yezid’e biat etmem. Ama benim yüzümden size zarar gelmesini de istemiyorum. Ben arkamı size döndüğümde siz dağılın. Yalnız kalmaktan başka sizden bir isteğim yoktur. Ama Yezid’in başımı kopardığını duyarsanız biliniz ki o baş biatsızdır.”³³

Yanıdakiler de Hz Hüseyin’ in sözlerine rağmen yanından ayrılmazlar. Çöl ortasında susuz Kerbela’da zorla konaklatılırlar. Yezid’in askerlerinin su vermemesi ve diğer baskılarına rağmen Yezid’e biat edilmez ve sonunda askerler katliamı gerçekleştirirler. Hz Hüseyin’in başı gövdesinden ayrılır. Hz Muhammed’in torunu da olan Hüseyin ve beraberindekilerin büyük bir zulüm sonucu öldürülmeleri Batıni tarikatlardaki imam anlayışının başlangıcını oluşturmuştur. İmam anlayışı günümüzde on iki imam anlayışıyla tanımlansa da başlangıçta sekiz imam anlayışı da mevcuttur. Sekiz imam anlayışında sekizinci imamın imam Mehdi yani kayıp imam olduğuna inanılır, on iki imam anlayışında ise on ikinci imamın imam Mehdi olduğuna inanılır. İmamlık anlayışına göre imamlık Hz Ali’den başlayıp imam Mehdi de biter. İmamlar Hz Ali’nin soyundan yani Hz Muhammed’in soyundan gelirler ve Hz Muhammed gibi Ali ve çocukları da tanrının ışığını taşımaktadırlar. Bu düşünce Alevilik için geçerlidir. Bu düşünce çerçevesinde ileriki bölümlerde incelenecek olan dedelik kurumunda dedelerin Ali’nin soyundan geldiği kabul edilir.

³² Cemal Şener, **Alevilik Olayı**, İstanbul, Yön Yayınları, 1989, s.43.

³³ **A.e.**, s.43.

Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel'Abidin, Kerbela olayları sırasında hasta olduğu için katliamdan kurtulmuştur. Bu sebeple imamların soyunun Zeynel'Abidin'den devam ettiği düşünülür. On iki imam inancı Anadolu, İran, Mezopotamya ve Mısır çevrelerine yayılmıştır. Şiilik, Şah İsmail döneminde heterodoksiye daha yakın bir karakterdeyken sonraki dönemlerde ortodoksisini kurmuştur. Şiiliğin ilk ortaya çıktığı tarihlerde, Şiilik, Batini öğeler barındırmaktadır. Şiilik, Cafer-i Sadık'ın buyruğu çevresinde şekillenerek Ortodoks yapısını oluşturmuştur. Anadolu ve çevresinde ise yoğun göç hareketleriyle birlikte İslam sonrası etnik kökenler bakımından son derece karışık bir nevi yağmalı bohça gibidir. Anadolu'ya XI. yy'da Türklerin egemen oluşuyla birlikte Anadolu'da yerleşik inançlar, Türklerin beraberlerinde getirdiği inançların, İslam adı altında farklı Batini yorumlarla harmanlanmasıyla, birçok tarikat ortaya çıkmıştır.

Anadolu ve çevresinde Batini karakterde birçok inancın doğmaya başlaması X. ve XI. yüzyıllara rastlar. IX. yy sonlarında İran'da doğan Hallacı Mansur, Bağdat'ta Aleviliğin ana düşüncelerinden birini geliştirir. Fakat bu olay büyük tepkiyle karşılanmış ve işkenceler sonrası derisi yüzülerek öldürülmüştür. Peki, Hallacı Mansur'un bu kadar büyük tepki uyandıran sözü nedir? Hallacı Mansur Bağdat'a gelmeden önce ve geldikten sonra Batini karakterdeki düşüncelerden etkilenir ve derviş hırkası giyer, sonrasında ise derviş hırkasını da atarak inayete erer ve ölümüne sebep olan şu sözü söyler: Ene'l Hak (ben Tanrıyım ya da Tanrı bendedir.) Fakat Ortodoks yapının, bu sözün anlamını anlamasının imkânı yoktur. Çünkü Heterodoks yapılarıdaki tarikatlarda söz, gizli bir anlam taşır. Hallacı Mansur, tanrılık veya peygamberlik iddiasında bulunmamış "insanın kendi özüne vararak Tanrıya ulaşacağı"³⁴ tezinden hareketle bir insan olarak tanrıya ulaştığını söylemiştir. İlkçağ felsefesine kadar gidecek bu gnostik anlayış Müslümanlıkta ilk kez X. yüzyılda Hallacı Mansur'un fikirlerinde ortaya çıkıp Şii-Batini birçok tarikatın ana düşüncesinde yer almıştır. Hallacı Mansur'un Ene'l Hak düşüncesi daha sonra XIV. yüzyılda Nesimi'de ortaya çıkar

³⁴ Anton Jozef Dierl, **age**, s.123.

ve Nesimi de Hallacı Mansur gibi derisi yüzölerek öldürülür³⁵. Ene’l Hak düşüncesi Anadolu’da XI. yüzyıldan sonra Anadolu’ya İran üzerinden gelen ve Bağdat yöresi de dâhil olmak üzere buralardaki tasavvufi düşüncelerden etkilenen birçok Müslüman-Batını tarikat ortaya çıkar. Anadolu’da ortaya çıkan Batını tarikatlarından bazıları; Vefailik, Kalenderilik, Melamilik, Haydarilik, Babailik ve Hurufilik’tir. Bunların yanında bazı dervişler Işık, Torlak, Abdal adıyla anılır. Atilla Özkırımlı ise bu üçünün aynı anlama geldiğini söyler. Yukarıda sayılan Batını tarikatlar Eliade’ın belirttiği tabiat kültleri, tanrı tasarımları ve ilkçağ felsefesinin tanrı-insan-evren yaklaşımlarını Müslümanlıkla bağdaştırarak fikirlerini oluştururlar. Ortaya çıktıklarında yoğun baskılara uğrayan ve yok olduğu düşünülen bu tarikatlar aslında yok olmamış bugün Alevilik adı altında anılan öğretinin temelini oluşturmuşlardır. Anadolu’da ve çevresinde, İslam altında şekillenen birçok Batını tarikat doğmuştur. Tarikatlar ve Alevilik arasındaki ilişki, Aleviliğin düşünce yapısının şekillenişini göstermek açısından araştırmalıdır.

Vefailik, Ebu’l Vefa’dan adını almıştır. Ebu’l Vefa, Kürt etnik kökeninden olup, Irak’ta yaşamını sürdürmüş ve bölgede yerleşik Zerdüştlüğün etkisiyle İslam’ı senkrite eden bir anlayış geliştirmiştir. İbadetlerin, kadın ve erkek bir arada yapılması Zerdüş inancının etkisini açıkça gösterir. Birdoğan’a göre Vefailik, Zerdüştlük’ün ana inançlarından oldukça etkilenmiş ve Menakıpnanme’den alıntılarla açıkça Ortodoks İslam’la ayrılığını belirtmiştir.

“ ... Bilginlerden birisi gelip “İslam nedir?” diye sorunca Hz Seyyid, “Hangi İslam’ı sorarsın? Senin İslamından mı, yoksa benim İslamımdan mı?” dedi. Soran kişi “iki türlü İslam mı vardır?” dedi. Hz Seyyid” Evet...”³⁶

Yukarıda bu şekilde belirtilen anlayış, farklılığın eyleme geçmiş hali örneklenerek ibadet anlayışlarının farklılığı ve ibadetlerin belli zamanda yapılması değil ibadet yerine Vefai anlayışının yaşamın her anında eyleme geçtiği

³⁵ Cemal Şener, **age**, s.85.

³⁶ Nejat Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi: Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları**, İstanbul, Mozaik Yayınları, Ekim 1995, 2. bs, s.115.

belirtilmiştir.³⁷ Vefailik, Aleviliğin günümüz pratiğinde devam eden ibadet anlayışını barındırmaktadır.

Melamilik, melâmet sözcüğünden gelmektedir. Melâmet ise kendi özünü ayıplamak demektir. Fakat burada kendi özünü ayıplamak Platonun deyimiyle ruhun hapsediğı bedeni ayıplamaktır. Melamilik aşığıda anlatılacak Kalenderilik gibi bedene ve dünya zevklerine hiçbir şekilde önem vermez. Melamiliğin ana düşüncesi Alevilik'te olduğı gibi asıl önemli olanın görüntü değil fikir olduğudur. Ortodoks İslam'da mecburi olan birçok ibadetin yapılması gerçek imanı göstermez. Gerçek iman düşüncededir. Kalple inanmak ibadetten daha üstün görülür. Aynı yaklaşımı Alevilik içinde görmek mümkündür. Melamilere göre Tanrı'ya ancak aşk ve cezbeyle ulaşılır.

Kalenderiler, dış görünüşlerine önem vermedikleri, saçları, kaşları, bıyık ve sakallarını kazıttıkları ve vücutlarının üstünü çıplak bırakacak şekilde dolaştıkları için dış görüntüleri itibariyle Ortodoks anlayışta tepkiyle karşılanır. Oysaki burada bedene önem vermediklerini açıkça görülür. Kalenderiler'in ana düşüncesi "kendi özünü ayıplaması" düşüncesinden gelir. Fakat kendi özünü ayıplamak düşüncesi bedenin önemsizleştirmek olarak karşımıza çıkar. Kalenderiler Tanrı'ya aşk ve cezbeyle ulaşılacağı düşüncesindedirler. Atilla Özkırmılı, Abdülbaki Gölpınarlı'yı kaynak olarak Kalenderilik'in Melametilik (Melamilik) düşüncesinden doğduğunu savunur. Birçok Ortodoks Sünni tarihçi ise Kalenderileri; *"kaş, kirpik, saç ve sakalını tıraş edip (çardarb) yarı çıplak dolaşan dilenen serseri dervişler biçiminde betimlenen Kalenderiler, ibahi (her şeyi mübah gören) ya da zenadika (zındıklar)"* biçiminde nitelemişlerdir.³⁸ Fakat bu tür nitelendirme doğaldır. Çünkü heterodoks yapı, Ortodoks bakış açısıyla açıklamaya çalışıldığında bu tür bir aşağılama görülmesi imkân dâhilindedir.

Hurufilik sayılarla tanrının sırrına erişileceğine inanan İslam'ın Batını yorumlardan biridir. Hurufilik'inde de diğer Batını yorumlar gibi diğer dini anlayışlarla da bağ bulunur. Hurufiliğin bu karakterini en iyi Abdülbaki Gölpınarlı'nın anlatımında bulunur;

³⁷ A.e., s.115.

³⁸ Atilla Özkırmılı, *age*, s.84.

“Hurufilerce yirmi sekiz ve otuz iki harfin mecmuu altmış eder ki “İsa”nın Şam’da altmış arşın uzunluğundaki ak minareye inmesi buna remizdir, bu sırra eren hidayete erişir, Kurandaki “Yasin” de buna remizdir. Aynı zamanda “sin” Peygamberin adıdır, “ya” hitaptır. Aynı zamanda “sin” ebcet hesabında altmıştır. Şu halde bu remiz yirmi sekiz ve otuz iki harfin mazhar-ı tamimi olan “insan-ı kâmil” e işaretir.

Yüz tınablı çadır meselesi de böyledir. Musa, yüz tınablı çadır kurup onu kendisine ve beni israile kible edinmiş. Yüz tınablı çadır insandır. Çünkü bir el ile bir ayağın mafsalları yirmi sekiz, parmak ve tırnaklarla kırk sekiz el ve ayaklarıyla elli eder. Elli de öteki tarafı yüz olur. Yirmi sekiz harf te bast edince yetmiş iki eder (elif, be, se, cim, ilh...). Bunlar, esmadır, yirmi sekiz müsemma ile yüz olur ki yukarıdaki gibi insanın vücuduna tatbik ve tevil edilir. Kurandaki “Kaf” ta ebcet hesabında yüzdür ki buna telmihtir.”³⁹

Yukarıdaki üç anlayışta ve diğerlerinde de Tanrı ulaşılamaz değildir. Tanrıya insan, içindeki sevgiyle kendini dünyadan soyutlayarak ulaşabilir. Tanrı’ya sevgi beslenir, Tanrı’dan korkma söz konusu değildir. Fakat Ortodoks İslam anlayışında Tanrı’dan korkma oldukça yaygın bir görüştür.

Atilla Özkırımlı heterodoks yapıdaki inançların Sünni yazarlarca birçoğunun birbiri yerine aynı anlamda kullanıldığını söyler. Bu tanıma göre; “... Kalenderi, Haydari, Abdal, Kızılbaş, Işık, Torlak” sözlerinin birbiri yerine eşanlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda daha sonra değinilecek Anadolu’daki heterodoks zümrenin Şah’ın safına geçmeleri olayının ardından yaygınlaşan Kızılbaş terimi günümüzde yerini İslami atıfları daha güçlü olan Alevi terimine bırakmıştır.

Osmanlı Devleti’nin kurulmasından önce XII. ve XIII. yüzyıllarda ekonomik istikrarsızlık sebebiyle, halkın yoğun sıkıntıları ve Batıni dervişlerin daha çok bu kesim içinde ve bu kesimin yanında yer almalarından dolayı Anadolu’da Babai İsyanı meydana gelmiştir. Babai İsyanı, Baba İlyas öncülüğünde ortaya çıkmış, fakat sonrasında Baba İlyas’ın Selçuklu Sultan’ına yenilmesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat bu durum iktidar ve

³⁹ Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Elif Kitabevi, 2006, 3.bs, s.47.

heterodoksi arasındaki ilişkinin günümüze kadar sorunlu devam edeceğinin habercisi olmuştur.

Babailik tarikatının Anadolu’da yankı uyandırmasından Babailik düşüncesine bağlı olan Hacı Bektaş Veli Anadolu’da yaygınlaşacak tarikatın ana fikirlerini şekillendirmiştir.⁴⁰ Hacı Bektaş Veli’den önce kısaca Yunus Emre’den bahsetmek gereklidir. Yunus Emre hem Sünni hem de Aleviler tarafından kabul edilmektedir. Fakat Yunus’un özellikle Alevilik’te kabul gören anlayışı Aleviliğe evrensellik katmıştır. Burada kullanılan yetmiş iki milletteki millet sözcüğü dine vurgu yapar fakat yine de bu anlayış tarihsel dönem içinde net bir şekilde evrenselliğinin boyutlarının anlaşılmasına olanak sağlar. Bu düşünce tüm Aleviliğe rehber olacaktır. Yunus’un sözü şöyledir; “Yetmiş iki milleti bir saymayan kırk yıl müderris olsa Hak’ka asidir.”⁴¹ Günümüzde bu anlayışın her zaman uygulanmadığı düşüncesi yaygın olmasına rağmen Aleviliğin aslı bu düşüncede saklıdır. Müderris öğretmen, bilgin anlamına gelir bu sözle asıl hakikatin insanları eşit görmek, insana önem vermek yani ileride Aleviliğe şiar olacak “benim Kâbe’m insandır”, hakikat, insanı sevmek, insana değer vermekten geçer anlamını verir. Alevilik tasarımıındaki tanrı-insan-evren üçgeninde insanı evrende kutsallaştırır.⁴²

Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi’nin öğrencilerinden Lokman Parende’den ders almış, Belli bir seviyeye eriştikten sonra önce Horasan’a ardından Anadolu’ya gelmiştir. Anadolu’da Bektaşilik düşüncesini geliştirmiştir. Bektaşilik Hacı Bektaş zamanında bir tarikata dönüşmemiş ölümünden sonra bir tarikat halini almış ve Bektaşî tekkeleri çoğalmıştır. Bektaşilik diğer Heterodoks tarikatlarla benzer özellikleri taşır. Ruh göçü yani tenasüh düşüncesi Bektaşilikte mevcuttur. “Bu can tende konuktur.”⁴³ Sözü bu düşüncüyü en iyi şekilde açıklayan örneklerden birini oluşturur. Ruh bedenden bedene dolaşabilir. Hacı Bektaş’ın güvercin donunda Anadolu’ya geldiği inancı ruh göçüne inancının en net örneğini verir. İkincisi diğer Heterodoks tarikatlar ve İslam öncesi birçok inanışta mevcut

⁴⁰ Atilla Özkırımlı, **age**, s.68.

⁴¹ Burhan Toprak, **Yunus Emre Divanı**, İstanbul, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2006, 3.bs, s.97.

⁴² Erdoğan Aydın, **age**, s.80.

⁴³ Atilla Özkırımlı, **age**, s.116.

olan “kâmil insan” düşüncesidir. Fakat her insan “kâmil insan” olamaz. Bunun için belirli aşamaları geçmesi gerekir. Bektaşilikte bunun yolu dört kapı kırk makamdır. Dört kapı şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarıdır. Her kapıda on makam vardır. Şeriat dinin sadece dış yüzünü oluşturur, hakikat ise iç yüzünü ve hakikate ulaşmak için tarikat yoluna girilir ve sonunda tüm varlıkların Hak olduğu sırrına varınca ve marifetini gösterince hakikate erer. Şeriat kapısında tekkeye giren kişi şeriatın emirlerini yerine getirir fakat Kızılbaş asla şeriat emirlerini yerine getirmez onun dedesi kâmil insandır ve dede, Ali’nin ışığını almış onun soyundan gelen yol gösterici kâmil insandır. Hakikat kapısına geçen kişi kâmil insan olur. Ama kâmil insan olmanın ana koşulunu şu dörtlüğüyle anlatır;

“Hararet nardadır sacda değildir

Dervişlik baştadır tacda değildir

Hakkı arar isen gönlünde ara

Kudüs’te Mekke’de Hac’da değildir”⁴⁴

Evren-tanrı-insan ilişkisini çok iyi kuran ve insanı yücelten kutsallaştıran, asıl ibadetin gönül kazanmak olduğunu söyleyen anlayışı burada açıkça dile getirmiştir. İnsan hakikati yani tanrıyı ancak kendi özünde bulabilir yoksa Bektaşilik anlayışına göre ancak şeriat kapısında kalır. Alevilik ve Bektaşilikte ibadetler ve diğer alanlarda cinsiyet ayrımcılığı yoktur. Kadın ve erkekler bir arada oturur, beraber semah dönerler.

Bektaşiliğin önemli bir diğer yanı ise Hacı Bektaş’ın ölümünün ardından bir süre sonra kurulan Osmanlı Devleti ve Bektaşilik arasındaki ilişkidir. 1363 yılında Osmanlı Devleti’ne yeni katılacak ve asker olacak Hristiyan çocuklardan kurulacak orduya Bektaşî dergâhının o dönemki Piri el verir ve adlarını yeniçeri olarak belirler.⁴⁵ Bu olay Bektaşiliğin yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar devletle kısmen barış içinde yaşamasını sağlamıştı. Bektaşilik devletle ilişki kurarak, kentlerde yerleşik bir düzen kurma şansını elde etmiştir. Şah İsmail-Yavuz Sultan Selim arasındaki dönemde Bektaşilik ve Kızılbaşlar arasında keskin bir ayrılık olmuştur. Bektaşî yeniçeriler Osmanlı saflarında savaşırken Anadolu’nun farklı heterodoks inançlarına sahip kesimler Şah İsmail’in saflarında

⁴⁴ A.e., s.116.

⁴⁵ Cemal Şener, **age**, s. 110.

savaşmışlardı. Bu çatışmada tüm heterodoks kesimlere Kızılbaş adı verilmişti. Bu dönemden başlayarak Kızılbaş olmak suç unsuru teşkil etmiştir. Yukarıda bilgiler göz önünde bulundurulduğunda; Bektaşiler kentli, yöneticilerle uyumlu ve devlet içinde yasal görünen Heterodoks anlayışa sahip kesimi ifade ederken, Kızılbaşlar (Aleviler) illegal dağ köylerinde kaçak yaşayan ve ibadetlerini gizli yapan kesim olduğundan inanç benzerliği dışında cumhuriyet öncesi bakıldığında iki grup arasında benzerlik yoktur.⁴⁶

1.3.1 Şah İsmail ve Kızılbaşlık ve Osmanlı Döneminde Devletin Kızılbaş Algısı

Şah İsmail, Alevilik düşüncesi içinde çok önemli bir yer arz etmektedir. Aleviliğin yedi ulu ozanından biri olarak Şah Hatayi adıyla yer alır. Yedi ulu ozan; Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemeni, Virani, Fuzuli ve Nesimi'dir. Şah İsmail, Ortodoks İslam tarihinde, sadece Safevi devleti hükümdarı olarak geçer. Şah İsmail, dedesinden devraldığı şeyhlik makamıyla aynı zamanda Erdebil tekkesinin de başındadır.⁴⁷ Erdebil tekkesi Anadolu'daki Batını tarikatlar içinde son derece önemli bir konumdadır, hatta Cemal Şener Batını tarikatlar yerine Türk halkı der fakat Batını inançlarda olduklarını Osmanlı Ortodoks İslam yönetimine karşı gelmesi bu anlayışın en net göstergesidir. Cemal Şener Erdebil'e akınları şöyle anlatmıştır:

*“Şahı ziyarete gelenler, “Ustacalu, Rumlu, Şamlu, Sivas, Tokat bölgelerinin yerleşik Türk halkı, Tekeli (Antakya Bölgesi); Zülkadir (Dülkadir) Anadolu'daki Karaman bölgesi, başta Turgutlular olmak üzere, Varsaklar (Tarsus bölgesi) v.s. idi.”*⁴⁸

II. Beyazıd devrinde Şah İsmail bu kadar yoğun ilgi görürken, Beyazıd'ın oğlu Çelebi II. Selim babasına karşı gelerek iktidarı ele geçirir. İktidarı ele geçirişinden iki yıl sonra Yavuz Sultan Selim Doğu seferine çıkar. Şah İsmail'le Çaldıran'da savaşır. Fakat burada asıl önemli nokta Anadolu'dan birçok kesim Şah'ın yanında yer almasıdır. Şah'ın yanında yer alan kesim kızıl başlık taktığı

⁴⁶ Gülağ Öz, **İslamiyet Türkler ve Alevilik: Bin Dört Yüz Yıllık Muhalefet**, Yol Bilim Yayınları, 1999, 3. bs, s.225.

⁴⁷ Cemal Şener, **age**, s.74.

⁴⁸ Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kurulmasında ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Güven Yayınevi, 1976, 1.bs, s.191.

için bu kişilerin hepsine birden Kızılbaş denir. Devletin “Kızılbaş, Rafızî” olarak adlandırdığı bu kesim, Yavuz’un Çaldıran galibiyeti sonrası çok büyük baskılara uğrar ve düşüncelerini gizlemek zorunda kalır. Yavuz döneminden, XVI. yüzyıl sonuna kadar çıkarılan fetvalar araştırıldığında Kızılbaşlığın zina ve cinayet gibi suçlarla aynı seviyede bir suç kapsamında görülmesi ve sürgün sebebi olması nedeniyle, Kızılbaşlar çoğunlukla uzak köylere yerleşmişlerdi.⁴⁹ Şah Hatayi mahlasıyla Şah İsmail’in yazdığı şiirlerde Aleviliğin tanrı-insan-evren anlayışını ve diğer felsefelerini görmek mümkündür. Şah, Alevilik anlayışında tanrının insanda cisimleşmesini, kâmil insanı ifade eder.⁵⁰ Alevilik anlayışının yedi ulu ozanından bir diğeri olan Pir Sultan Abdal’da, Alevilik anlayışındaki Şah düşüncesini görmek mümkündür. Pir Sultan Abdal, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış ve sonrasında Batını inancı gereği Kızılbaş olması sebebiyle Sivas Valisi Hızır Paşa tarafından asılır. Fakat Pir Sultan şiirlerinde halkın yoksulluğundan söz eder aynı zamanda da Şah’a varma düşüncesi içeren şiirler yazar. Sözlü gelenek daha çok Pir Sultanı bu şekilde anlatır. Hızır Paşa, Pir Sultan’a içinde Şah geçmeyen üç şiir söylerse suçunu bağışlayacağını söyler, fakat Pir Sultan olumsuz yanıt vererek içinde Şah geçen üç deyiş söyler.⁵¹ Pir Sultan, Sünni ortodoksiyi kabul etmemesi karşısında ölüm cezası alacağını farkındadır. Pir Sultan, Sünni ortodoksiyi kabul etmeyi “yoldan dönmek” olarak kabul ettiğinden ölüm cezasına razı olmuştur.

Pir Sultan Abdal’ın hayatını araştıran araştırmacılar, doğum tarihleri ve şiirlerin hangi kısmının gerçek Pir Sultan’a ait olduğu konusunda tartışma yaşarlar. Fakat Alevilik için önemli olan Pir Sultan’ın kişiliğinde sözlü geleneğe bağlı olarak Alevilik düşüncesinin neresinde yer aldığıdır. Pir Sultan kırkları, on iki imam inancını, insanın hakikate ererek Tanrı’ya ulaşacağı, eline, beline, diline hâkim olmak düşünceleri gibi Aleviliğin temel düşüncelerini ifade etmiştir.

*“Kırklar bu meydanda gezer dediler,
Evliyai yola dizer dediler.*

⁴⁹ Gülağ Öz, **age**, s.225.

⁵⁰ Albert Doja, “A Political History of Bektashism from Otoman Anatolia to Contemporary Turkey”, **Journal Of Church and State**, flh.tmu.ac.ir/hoseini/safavid/articles-1/57.pdf, s.435.

⁵¹ Ali Yıldırım, **Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal**, “Yaşayan Pir Sultan”, Pir Sultan Abdal Derneği Yayınları, 1998, , s. 162.

*Destini destinden üzer dediler,
Nefsaniyetine uyan gelmesin.*

*Pir Sultanım eydür; dünya fanidir,
Kırkların sohbeti aşk mekânıdır.
Kusura kalmayan kerem kanıdır,
Gönülde karası olan gelmesin*

...

*Pir Sultan 'ım bu dünyaya,
Dolu geldim, dolu benim.
Bilmeyenler bilsin beni,
Ben Ali 'yim, Ali benim.’⁵²*

Şah İsmail, Pir Sultan dönemi ve sonrasında Kızılbaşlar üzerinde yoğun baskı devam eder. Fakat Bektaşiler daha iyi durumdadır. Pir Sultan aynı zamanda cumhuriyetin tek partili dönemi sonrasında günümüzü değin direnişin de temsilcisi olmaktadır. Alevilerin Ortodoks İslam’a dönüşleri konusunda ne kadar baskı altında tutulurlarsa tutulsun ölüme rağmen Alevilik yoluna bağlılığı ifade eder. Bir yandan da Ortodoks Sünni İslam ve Alevilik arasındaki derin ayrımı ifade eder. Bektaşiler, Yeniçeri ocağında etkili oldukları ve devletle daha barışık bir sistem izledikleri için görece daha rahat yaşamışlardır. Fakat 1826 yılında II. Mahmud’un yeniçeri ocağını kaldırması ve Bektaşî tarikatlarını kapatması Bektaşilerin görece daha özgür yaşamlarını da baskı altına sokmuştur. Abdülmecid döneminde(1839–1861) Bektaşî dergâhları yeniden açılır.⁵³

Yukarıda açıkça anlatıldığı üzere Osmanlı döneminde “Kızılbaş-Rafızî” olarak tanımlanan kesim -günümüzde ise Alevi- çoğunlukla uzak köylerde merkeze uzak yerlerde yaşamakta ve devletle ve iktidarla hiçbir şekilde bağlantı kurmamışlardır.⁵⁴ Kızılbaşlar içlerinde hukuki sorunları bile kendi içlerinde çözmüşler en ağır suçlara bile düşkünlük yani toplumdan atılma ve sürgün cezasıyla kendi hukuki sistemini geliştirmiştir.⁵⁵ Türkiye Cumhuriyetinin

⁵²Nejat Birdoğan, **Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal**, “Pir Sultan Üzerine”, Pir Sultan Abdal Derneği Yayınları, 1998,1. bs, s. 87–91.

⁵³ Atilla Özkırımlı, **age**, s. 121.

⁵⁴ Gülağ Öz, **age**, s. 220.

⁵⁵ Av. İsmail Metin, **Alevilerde Halk Mahkemeleri Cilt I**, Aydınlar Matbaacılık, 1992,1.bs, s. 35.

kuruluşunun ardından devletle görece daha barışık hale gelen ve kentlere yerleşen Kızılbaşlar devletin iktidarını ve hukukunu kabul etmeye başlamışlardır. Fakat bu Kızılbaşların hepsini kapsamayacaktır. Dersim ve Koçgiri isyanlarında devletin iktidarı ve Aleviler ilişkisinde devletin düşünceleriyle hala barışamadıkları ve otoriteye muhalif yönleri açığa çıkacaktır.

Yalçinkaya'ya göre;

*“Kerbela Olayı günümüzde Şiilik ve Alevilik açısından farklı anlamlar ifade etmektedir. Kendini egemen olarak kuran Şii Ortodoksisi Kerbela matemini bir günle sınırlayarak bunu iktidarının mutlaklığı ve sürekliliğinin bir gösterisine, bir bayram gününe çevirirken, Alevilik için Kerbela günü, içinde olduğumuz günden başkası değildir.”*⁵⁶

Kerbela'nın Aleviler için taşıdığı anlam 1930–80 arası dönemde milliyetçi siyasetlerin düzenin devam etmesini destekleyen, 1960'lardan sonra dini boyut kazanan tekleştirici ve her zaman süregelen sistemin doğruluğundan yana oldukları tekçi anlayışlarıyla tamamen ters bir doğrultu seyretmektedir. Erken cumhuriyet döneminden başlayarak yasal statü kazanan Alevilik, her günü Kerbela olarak görmeye devam etmiş ve toplumun diğer ezilenlerinden ya da düzenin değişmesinden yana olan kesimleriyle bir arada olmuştur. Bu da Alevilerin kentlere göç etmeye başladığı 1960'lı yıllarda, düzenin değişmesinden yana olan sol örgütlerle bağlantı kurmalarını açıklamaktadır.

Alevilik sözlü kültür geleneği, insancıl inanç sistemiyle günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Sözlü geleneği Aleviliğin en önemli parçasıdır. Aleviliği yazılı kaynaklara dayanarak tanımlamak ciddi hatalara düşürebilir; çünkü Osmanlı dönemi kaynakları Ortodoks İslami görüşün hâkimiyetinde yazılmıştır. Dolayısıyla, bu kaynakların Ortodoks bakış açısıyla, Aleviliği anlatmak mümkün değildir. Aleviliğin sözlü kültürü ve sözle günümüze taşınan deyişleri, Alevilik araştırmalarına, en iyi kaynağı oluştururlar. Alevilik, günümüz siyaset biliminin en önemli konularından olan “söz”ü ve gücünü en iyi anlatan örneklerden biridir. Sözün uçucu olmasına karşın ölmezliğini de kanıtlayan Aleviliktir.⁵⁷ Aleviliğin, yaşadığı tüm baskılara rağmen yüzlerce yıldır usanmadan günümüze kadar

⁵⁶ Ayhan Yalçinkaya, **age**, Phoenix Yayınevi, 2005, s. 56.

⁵⁷ A. Yalçinkaya, **age**, s. 80.

gelebilmesi, sözün gücünü, en iyi şekilde kanıtlamaktadır. Aleviliğin bir diğer önemli özelliği ise heterodoks, senkretik ve gnostik yapısıdır. Aleviliğin heterodoks, gnostik ve senkretik yapısı ve devletle barışamaması, devlete hâkim düşünceye muhalif düşüncelere yakınlık duymasına yol açmıştı. Aleviliğin yapısı göz önünde bulundurularak milliyetçiliğin oluşum aşamalarından başlayarak tarihsel süreç içinde, Alevilik ve milliyetçiliğin birbiriyle nasıl bir ilişki geliştirildikleri gözlemlenmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE
BU DÖNEMDE MİLLİYETÇİLERİN ALEVİLİĞE BAKIŞI

2.TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE BU DÖNEMDE MİLLİYETÇİLERİN ALEVİLİĞE BAKIŞI

Alevilik, Yavuz dönemi yani XVI. yy'ın başından itibaren gizli yaşamış ve Aleviler, devlette esas unsur konumunda bulunan Sünni kesimle bağlantı kurmamıştır. Sünni kesim de hiçbir şekilde Alevilerle bağlantı kurmaz. Alevilerle bağlantı kurmaya dair ilk çalışmalar Osmanlı içerisinde İttihat Terakki Cemiyeti'nin son dönemi I. Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Alevilerle bağlantı kurma çalışmalarının, önceki bölümde belirtildiği üzere Aleviliğin özüne ne derece yaklaştığı ve Aleviliği okurken, Aleviliğin hangi özelliklerini gözden kaçırdığı üzerinde durulacaktır. Yaklaşık 400 yıllık bir aranın ardından Alevilerle niçin bağ kurmaya çalışıldığının açıklanmasında Osmanlı içinde milliyetçiliğin gelişimi bir yanıt niteliği taşıyacaktır. Ayrıca milliyetçilik araştırmacılarından Hroch'un yaklaşımıyla milliyetçiliğin ikinci evresinde yurtseverlerin yaptıkları etnik kazı çalışmalarının bu ilgiyi doğurduğu söylenebilir. Hroch'un milliyetçiliğin oluşum teorisiyle Türk milliyetçiliğinin oluşumunun incelenmesi ve Türk milliyetçiliğinin oluşum aşamalarının Alevilikle hangi noktalarda buluştuğu üzerinden yapılacak araştırma, Türk milliyetçiliği ve Alevilik arasındaki ilişkinin daha açık bir şekilde görülmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda öncelikle Hroch'un, milliyetçiliğin oluşumuna dair yaklaşımına değinmek son derece yararlı olacaktır.

2.1.Hroch ve Geç Milliyetçilik Yaklaşımı

Hroch, Avrupa milliyetçi literatüründen farklı noktalar belirleyerek milliyetlerin ortaya çıkışını -ezilen ya da geç ortaya çıkan milliyetler- açıklama girişiminde bulunmuştur. Kendisi ne kadar açıklama girişiminde bulursa da yine de milletlerin açıklanmasının tam olarak mümkün olamayacağını belirtmiştir. Doğu Avrupa üzerine yaptığı çalışmalarda, geç millileşme sürecini, milletlerin canlanması noktasında, akademik ilgi, yurtsever ajitasyon ve milli hareketin kitleselleşmesi olmak üzere üç evreye ayırmıştır.

Hroch, millet tanımını oluştururken milliyetçi literatürde kabul gören iki baskın tanımdan farklı bir tanımda bulunmuştur. Millet, tanımı onun için asıl unsur olmamış ama modern millet tanımında milletleri öncesiz kabul eden anlayışa da karşı çıkmıştır.

“Modern milletin kökenini temel realite, milliyetçiliği ise söz konusu milletin mevcudiyetinden türeyen bir olgu olarak telakki ediyoruz. Gelgelelim milleti somut toplumsal ilişkilerin dışında ebedi bir kategori olarak görmek nasıl mümkün değilse, milletin nesnel vasfının da verili kabul edilen değişmez hususiyetler ve simgeler toplamına göre belirlenmemesi gerekir.”⁵⁸

Millet olarak tanımlanmış grubun dili gibi milletin değişmez verilerinden birinin, sonradan yaratılmış olmadığını söylemek tam anlamıyla doğruluk teşkil etmez. Dil modern tanımda “millet” ‘ten önce bu kadar geniş bir toplumsal grup tarafından konuşulmasa da konuşuluyordu. Dilin, hâkim konuma geçişinden söz edebilir fakat bu noktada milletin öncesiz olduğunu dil unsuru bağlamıyla söylemek doğru olmayacaktır. Hroch, milletin tanımlanmasında değişmez kabul edilen veriler tamamen geçerli olsa dahi her zaman bağımsız bir millettten söz edilemeyeceğini Galler örneğiyle verir. Galler, millet olarak tanımlanacak toplumsal grubun yaşadığı bir toprak parçasına, ayırt edici kültüre, modern edebiyat diline ve kendi iktisadi bütünlüğüne bile sahiptir. Fakat bağımsız bir ulusal birlik oluşturamamıştır. Bu durum, millet için milliyetçi literatürde kabul görmüş millet tanımında, millet için gerekli şartları taşısa bile toplumsal grubun millet olmasına yeterli olamayacağı gerçeğini ortaya çıkarır. Diğer yandan ortaya çıkan geç milliyetçiliklerde millet oluşturmak için yeterli şartları taşımayan toplumsal grupların bağımsız ulusal birlikler oluşturduğu açıktır. Türkiye örneğini verirse iktisadi birliğini ve modern edebiyat gibi şartları daha oluşmadan ulusal birliğini meydana getirdiğini görmek mümkün olmaktadır. Hroch’a göre millet tanımı şu şekildedir:

“Dolayısıyla biz milleti bir yanda belli bir toprak parçası üzerinde insan ve doğa arasında temel antagonizmaya bulunan çözümünden neşet edip, diğer yanda doğayla insan arasındaki ilişkilerin insan bilincine yansımalarıyla ortaya çıkan iktisadi, bölgesel, siyasal, dinsel, kültürel, dilsel v.b. gibi çeşitli türdeki ilişkilerin bileşiminden oluşan büyük bir toplumsal grup olarak kabul ediyoruz.”⁵⁹

⁵⁸ Miroslav Hroch, **Avrupa’da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi**, Çev: Ayşe Özdemir, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2011, 1.bs, s. 23.

⁵⁹ Miroslav Hroch, **age**, s. 24.

Hroch, Marksist anlayıştan gelmiş bir siyaset bilimci olduğundan ekonomik ilişkileri asli temele oturttuğunu düşünülebilir. Fakat yazar dikkatle okunursa özellikle milletin oluşum sürecinde asli temeli, ekonomik ilişkilere indirgemediği açıkça görülebilir. Hroch, ekonomik ilişkilerin milletin oluşumunu açıklamakta tek başına yeterli olmayacağı görüşündedir.

“Farklı versiyon ve formülasyonlarla da olsa, Marksist kuramcılar bu felsefe üzerinde hemfikirdir-mübadele ilişkileri ile milli pazarın gelişiminin modern milletin oluşumunun en önemli ve belirleyici önkoşulu olduğu konusunda mutabıktırlar. Milletin oluşumunun yegâne sebebi olarak buna itibar ettiğimiz biçiminde yorumlanmamalıdır bu elbette. Temel olarak meta üretimi ve üretim ilişkileri, dilsel, kültürel ya da siyasal alandaki gelişmelerden bağımsız olarak gelişir; ancak bu gelişmenin yoğunluğundaki eşitsizlikleri, bilhassa mübadele ilişkilerinin bölgesel kapsamı içindeki eşitsizlikleri müstereken belirleyen elbette dilsel ve siyasal ilişkiler gibi başka bazı ilişkiler ve ulusal koşullardır.”⁶⁰

Hroch’un, milletlerin etnik bir yapıda varlığını sürdürdüğü yolunda iddiaya sahip olduğu bilinmektedir. Milletlerin öncesiz veya sonrasız olduğu tartışmasında Hroch’un düşüncesi mantıklıdır. Çünkü milletler, Hroch’un milliyetçi yaklaşımında açıkladığı üzere milletler modern milletlerin oluşumundan önce vardır fakat modern tanımla bir aradalıkları yoktur. Bir dili de olan bu millet daha sonra Hobsbawn’ın, Gellner’in, Anderson’ın ve Smith’in belirttikleri gibi modern milliyet tanıma göre yaratılmışlardır. Örneğin yazı, okul gibi unsurlar, millet yaratmanın en başat öğelerinden bazıları olmuşlardır. Hroch’un haklılığı tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. Türkiye gibi geç gelişen milliyetçiliklerin örneği olan ülke milliyetçiliklerini açıklamakta Hroch’un geç milliyetçilik yaklaşımı yardımcı olacaktır.

Hroch, diğer batı Avrupa milliyetçi literatürünün aksine çalışma konusu olarak Batı Avrupa’yı değil Orta ve Doğu Avrupa’yı ele almıştır. Çalışmanın kıstaslarından biri milli canlanışta etkili olan bireylerin nitelikleri olmuştur. Hroch, milli hareketin ortaya çıkışıyla, birçok insanın milli hareketin kitleselleşmesi için neden bu kadar çaba harcadıkları sorusuna yanıt ararken ayırt edici olarak gördüğü nitelikleri şu şekilde sıralar:

⁶⁰ A.e., s.25.

- “1-Toplumsal statüleri (meslek) ve bununla ilgili değişiklikler;
- 2- Toplumsal kökenleri;
- 3- Yurtsever faaliyetlerin yeri ve teritoryal dağılımı;
- 4- Geldiği yer ya da bölgesi;
- 5- Tahsil durumu.”⁶¹

Hroch yukarıda belirttiği beş özelliği yurtseverlerin ayırt edici özelliği olarak belirtir ve bu beş özellik kapsamında milli hareketin oluşum sürecini anlatır. Yurtseverlerin ayırt edici özellikleri üzerinden milletlerin ortaya çıkışını açıklamaya çalışırken bir yandan da bu ölçütlerin milletlerin ortaya çıkışını tam olarak açıklamaya yetmeyeceğini de belirtir.

Hroch, ikinci analiz noktasını, milli hareketin dönemleştirilmesi üzerinden gerçekleştirir. Milli hareketin gelişme ve toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkinin önemini belirtmiş ve Lenin’den alıntıyla milli hareketin aşaması arasındaki ayrımı göz önünde tutmuştur.

*“(1)mutlakıyete karşı mücadele, burjuva toplumsal devrimi ve kapitalizmin doğuş evresi ve (2) kapitalizmin, işçi sınıfının hareketiyle çakışan galibiyeti sonrasındaki dönem.”*⁶²

Hroch, kendini bir millete bağlı olma hissinin nasıl oluştuğuna ilişkin açıklama getirirken açıklamanın dönemleştirme yapılarak mümkün olacağını analizinde göstermiştir. İlk dönem olarak belirli bir çevreden gelen ilgiyi anlatır. Entelektüel çevre bir milletin dilini ve kültürünü araştırmaya ilgi duyar. İlk aşama olan ilgi döneminde dil ve kültür çalışmaları yapılırken çoğu zaman yeni bir millet oluşturma çabası bulunmaz. Hroch’un da belirttiği gibi araştırmalar daha çok “Aydınlanma dönemi tarzı bir yurtseverlik” şeklindedir. İlk dönemde yurtsever çabaların sonuca ulaşmayacağı yönündeki düşünce daha çok ilgi döneminde araştırma içerisinde yer alan kişileri ajitasyon seviyesine geçmekten alıkoymuştur.

Milli hareketin ikinci evresi ise yurtsever ajitasyon dönemidir. Bu evre içerisinde milli hareket, örgütsel yapı kazanmış ve bu yapı içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Hedef milli bilincin yayılarak, milli hareketin, kitleselleşmesidir.

⁶¹ Miroslav Hroch, **age** s. 38.

⁶² **A.e.**, s. 49.

Daha çok gönüllü yurtseverler aracılığıyla ajitasyon faaliyetleri gerçekleştirilerek amaca ulaşılmaya çalışılır.

Üçüncü evre ise yurtsever ajitasyon sonucunda milli hareketin kitleselleşmesidir. Hroch, milli hareketin kitleselleşmesinde başarılı olma şartlarından birisini, yurtsever faaliyetlerin millet olarak tasvir edilen toplumla, kültürel, dilsel, siyasi, iktisadi bağların güçlü şekilde kurulması olarak belirtmiştir. Kısacası, Hroch üç evreyi “A Evresi (akademik ilgi dönemi), B Evresi (yurtseverlik ajitasyonu dönemi), C Evresi (milli hareketin kitleselleşmesi)”⁶³ olarak adlandırmıştır.

İlk evre içerisinde yer verilecek Osmanlıcılık düşüncesi tam olarak Türklük araştırması yapmasa bile ilk kez millet düşüncesi hakkında araştırma yapılması açısından önem taşır. Bu ilk evreye Osmanlıcılık sonrası İttihat ve Terakki de eklenebilir. Aslında ilk iki evrenin bir arada geliştiği görülebilir. Osmanlı içerisindeki entelektüel kesim milli araştırmalara özel ilgi göstermiştir ve aynı zamanda yurtsever ajitasyonu sürdürmüştür. Dönemin kitle iletişim aracı olan gazete, ancak küçük okur-yazar kitlenin eline geçtiği için “yurtsever ajitasyon” sadece okuryazar kitleye ulaşmayı başarmıştır.

2.2. Osmanlı Son Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde

Türklük ve Alevilik Algısı

2.2.1. Osmanlı Döneminde İlk Milliyetçi Çalışmalar

İlk milliyetçi hareketler Osmanlı içindeki Hristiyan etnik unsurların bağımsızlık mücadeleleri sonrasında gerçekleşmişti. Yunanistan’ın ardından Sırbistan ve Bulgaristan da ayrılma mücadelesi vermiş ve mücadeleleri sonrasında bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Bu ayrılık mücadeleleri sonuçlanmadan önce Tanzimat ve Islahat fermanları ve 1876 anayasasıyla, azınlıklara Osmanlı devleti içinde eşit vatandaşlık hakkı tanımlanmıştı. Fakat eşit vatandaşlık hakkı, azınlıkların ayrılıkçı mücadelelerini körükleyici bir şekil almıştır. Osmanlı içindeki Müslüman unsurları rahatsız etmiştir. Çünkü Müslüman topluluk, üstün konumunu kaybetmiştir. Doğal hak olarak gördükleri üstünlüklerini kaybetmeleri Müslüman halkta eşit vatandaşlık hakkına karşı tepki oluşturmuştur. Eşit

⁶³ Miroslav Hroch, **age**, s.51.

vatandaşlık tanımı, Osmanlı içinde tutkal görevi görmek yerine ayrıştırıcı nitelik taşımıştır.

Osmanlı devleti içinde ilk milliyetçi tohumlar Tanzimat dönemi sonrasında ortaya çıkmıştır. Yeni Osmanlılar hareketi küçük bir aydın topluluğundan oluşmaktaydı. Aydın topluluğu, Osmanlı içindeki krizi çözme çabası içinde olmuştur. Hareketin çıkış noktasını, Osmanlı devleti içindeki ayrışma ve Bulgarlar ve Sırlar gibi farklı etnik unsurların, bağımsızlık mücadeleleri oluşturmuştur. Bu hareketlerin sonucunda Namık Kemal, vatan ve vatan topraklarında yaşayan Osmanlı milleti düşüncesini ortaya atmıştır. Namık Kemal'in tanımladığı vatan düşüncesi, Fransız ulusçuluğundan etkilenmiştir. Aydınlanmacı ve Fransız ulusçuluğu tarzında teritoryal bir toprak tanımıyla vatan fikri oluşturulmuştur. Millet düşüncesinde de Türk sözcüğü, istisna durumlar hariç yeni Osmanlıcı düşüncede görülme de “millet” fikri mevcuttu. Millet, Fransız ulusçuluğunun da etkileriyle Osmanlı topraklarında yaşayan halkın eşit vatandaşlık hakkı üzerinden tanımlanmıştı. Osmanlıcılık, millet fikrini ilk ortaya atan düşünce olması açısından ve milli canlanışın ilk adımını oluşturan hareket olması sebebiyle önemli bir noktada durmaktadır. Osmanlı entelektüellerinin milli olana ilk ilgi duyuşları bu dönemde başlamıştır. Hroch'a atıf yapılırsa bu dönem özellikleri itibariyle A evresi olarak belirtilen akademik ilgi dönemine dâhil edilebilir. Fakat A evresi yeni Osmanlıcı hareketin bitmesiyle son bulmamış Jöntürk dönemi de dâhil olmak üzere B evresiyle beraber cumhuriyetin ilanına kadar sürmüştür. Fakat Türklüğe dair çalışmalar cumhuriyet ve tek parti döneminde de devam edecektir. Türklüğü kazı çalışmalarıyla sağlam bir maziye oturtmaya çalışan akademisyen ve siyasetçiler Anadolu sınırları içinde kalan Türkiye devleti vatandaşı “Türklerin” de soyunun Anadolu'ya dayandığı savını ortaya atacaktırlar.

Din, Türk milliyetçiliğinde en etkili unsurlardan birini teşkil etmekteydi. Dinin birleştirici unsur işlevi hem Yeni Osmanlılar döneminde hem de Türk milliyetçiliğinin ilerleyen aşamalarında yerini korumuştur. Yeni Osmanlı hareketi içerisinde ortaya çıkan ulus düşüncesinde, millet sözcüğünün kullanılması dine atıf yapar. Çünkü millet, sözcük anlamı itibari ile İslam toplumunu ifade eder. Millet, sözcüğünün dini anlamıyla kullanımı hareket içerisinde farklı etnik

unsurlardan oluşan Müslüman halkı birleştirici işlev görmesi nedeniyle de tercih edilmiştir. Millet tanımında eşit vatandaşlık hakkı üzerinden bir tanımlanma söz konusu olmasına rağmen hareket içinde din başat konumda yer alır. Müslüman halk ifadesinde yer alan halkı ise Sünni Müslüman kesim oluşturur. Alevilik gibi Müslümanlık içinde tanımlanan inançlara mensup kesim ise Müslüman halk tanımının dışında bırakılır. Alevilik, “sapkın” bir inanç olarak ve Yavuz döneminden kalma inanışla “ihaneççi” olarak algılanır. Aleviler gayr-i Müslim azınlıklardan daha aşağı seviyede görülür. Yeni Osmanlıcı hareket içerisinde yer alan “Namık Kemal ve Ziya Paşa Bektaşî” olmalarına rağmen yine de millet tanımında Sünni Ortodoks inanış hâkimdir.⁶⁴ Bektaşî gelenekten gelmenin Alevi algısında bir farklılığın yaratmayacağı, daha önce değinildiği üzere Bektaşîler ve Kızılbaşlar arasında farklar hatırlandığında açığa çıkacaktır. Yeni Osmanlıcı tanım içerisinde halk içinde Müslümanlar ve diğer gayr-i Müslim azınlıklar tarif edilirken Alevilerden hiç söz edilmez.

Osmanlıcılık tanımında, her ne kadar eşit vatandaşlık hakkı tanımı yapılsa da Osmanlıcı topluluk içerisinde Türk milliyetçiliği havasının esmeye başladığını söylenebilir.

“Osmanlı Devleti, imparatorluğun farklı unsurlarını bir arada tutmak için resmi olarak Osmanlıcılık politikasını savunmaya devam ettiği halde, 1867’deki Sadrazam Ali Paşa gibi pek çok devlet görevlisi, devleti yönetmeye en uygun Osmanlı Türkleri olduğunu” düşünmekteydi.”⁶⁵

İlk akademik çalışmalar Osmanlı içindeki aydınlar tarafından değil Vambery ve Thomsen gibi yabancı aydınlar tarafından yapılmıştır. “Türk” Osmanlı içinde Türkçe konuşan Müslüman kesimi tarif eden ya da cahil köylü tarif eden bir kavram olduğunu birçok yerde görülebilecek bir gerçekliği oluşturur. Vambery’nin özellikle araştırdığı Turan kavramı ise Osmanlı döneminde çok farklı algılanıyordu son dönem Osmanlı içerisinde akademik çalışmalar ve

⁶⁴ Murat Küçük, “Mezhepten Millete Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt/Milliyetçilik**, Ed: Tanıl Bora, İstanbul İletişim Yayıncılık, Aralık 2009, 4.bs, s. 901.

⁶⁵ Uriel Heyd, **Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, Çev: Cemil Meriç, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1968, 1. bs, s. 8.

ajitasyon çalışmalarıyla bu anlayış değişse de öncesinde sadece Orta Asya da yaşayan halkı kapsayan bir kavram olarak kabul görmüştür.⁶⁶

*“1832 yılına gelindiğinde, Türkistan hanlarıyla belli bir diplomatik ilişkiler kurulmuş bulunuyor ve resmi bir Osmanlı belgesinde Turan’dan “Tatarların, Özbeklerin, Moğolların ve Türkistan haklarının” ülkesi olarak söz ediliyordu. Buna karşılık, belgede, “Türkistan Türklerinin Nuh peygamberin oğlu Yafet’in soyundan geldiği” söyleniyor dolayısıyla, Osmanlı Devleti’nin sınırları dışında yaşayan Türki halklarla herhangi bir ortak etnik bağın bulunduğu düşünülüyordu.”*⁶⁷

Osmanlıcılık akımı, henüz üstünlüğünü korurken dahi Türk sözcüğü kullanılmaya başlanmış Türklük hakkında araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. 1876 yılında I. Meşrutiyet’i ilan ettirmeyi başaran Genç Osmanlıların bir kısmı daha sonra II. Abdülhamit’in parlamentoyu feshinin ardından sürgüne yollanmış ve otuz yıllık istibdat yönetimi başlamıştır. 1870’lerin sonunda genç subaylar ve Osmanlı aydınları içerisinde aydınlanmacı fikirlerin Fransız tarzı yurtseverlerin yaygınlaştığını görmek mümkündür. Bu fikirler 19. yy sonlarında Türklüğe dair kültürel, dilsel çalışmalar ilk defa yapılıyordu. Hroch’u bu noktada anmakta yarar vardır. Çünkü etnik kökene dair ilginin oluşumuna, neden sorusunu soruyor ve Lenin’den alıntıyla yanıt veriyordu. Osmanlı Devleti’ne bakıldığında Osmanlı’nın krizde olduğunu ve aydın kesimin krize yanıt aradığı, net olarak görülebilir. Kimlik tanımında Osmanlı olmak yer alırken bu noktada tarih araştırmaları da Osmanlı tarihi üzerine şekilleniyordu. 1870’lerde askeri okullar kumandanı Süleyman Paşa, Türk tarihine ilişkin ilk tarih kitabını yazmıştır. Süleyman Paşa kitabında Anadolu öncesinde Orta Asya’dan göç edildiğini ve Türklerin ataları olarak Çin tarihindeki “Hiung-nu”yu gösterir.⁶⁸ Vambery gibi araştırmacıların da etkisiyle Türklerin Orta Asya’dan geldikleri fikri yaygınlaşmış ve Anadolu’ya yerleşen halkın Orta Asya’dan gelen Türkler olduğu fikri araştırmacılar ve

⁶⁶ Günay Göksu Özdoğan, **Turandan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük(1930–1946)**, Çev: İsmail Kaplan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, 1.bs s. 55.

⁶⁷ Aktaran Günay Göksu Özdoğan, **age**, s: 55, Bkz. Jean – Louis Bacque-Grammont, “ Turan: une Description du Khanat de Khokand vers 1832 d’apre une document otoman” , Cahiers du Monde Russe et Sovietique, XIII:2, s. 192–231.

⁶⁸ Fatma Müge Göçek, “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt/ Milliyetçilik**, Ed: Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayıncılık, Aralık 2009, 4. bs s. 71.

yurtseverler arasında kabul görmüştür. Bu çalışmalar yapılırken Türklerin İslamiyet öncesi dinleri, kültürleri yaşam tarzları da araştırma konusu edilmiştir. Bu sürece bakıldığında etnik kazı çalışmalarının hala sürdüğü görülebilir. Fakat bir yandan da örgütlü yurtsever ajitasyon dönemi de başlamıştır. Daha çok batı tarzı eğitim kurumlarından yetişen genç subaylarla ve eğitilmiş, entelektüel kesimden oluşan İttihat ve Terakki Örgütü gizli faaliyet yürütür. Abdülhamit döneminde baskı gören ve yasaklı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılında iktidara gelmeyi başaracaktır.

19. yüzyıl sonlarında iki derginin yayınlanması akademik çalışmaların hızlandığını göstermektedir. Osmanlı'da Türkçü çalışmaların ana amacı imparatorluğu yıkmak olmamıştır. Tüm bu çalışmaların ana eksenine bakıldığında Osmanlı içinde yaşayan unsurları bir arada tutacak tutkal görevi görececek bir kavram yaratma amacı vardır. Türk tarihi ve millete ilişkin diğer akademik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Turancılık çalışmalarından daha yoğun olarak kültüre dair çalışmalar yapıldığı görülür. Bu bağlamda 19. yy sonunda İkdam ve Basiret gazeteleri yayınlanır.

*“İkdam kendisini Türk gazetesi olarak tanımlayıp diğer Türkçü gruplarla ilgili bilgiler verip Rusya Türklerinin sorunlarını anlatıyordu. Bir başka gazete, Basiret ise, Anadolu, Anadolu'nun yoksulluğu ve Anadolu halkı konusunda yazılar yazıyor, Şemsettin Sami ve Necip Asım yazılarında, Anadolu halkının Türklüğü'ne işaret ediyorlardı.”*⁶⁹

Anadolu bölgesinin Türklüğü üzerine yazılar ve araştırmaların yanında bu gazeteler halka inemeseler de yurtsever ajitasyon çalışmalarının başladığı görülebilir.1896 yılında Bursalı Tahir Bey'in Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri adlı bir eser yayınlamıştır. Bursalı Tahir Bey bu çalışmasında İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd'ü Türk olarak adlandırır.⁷⁰ Yaratılmaya çalışılan Türk milleti kavramında Türk'ün şanlı tarihi, ilime katkıları gibi kaynaklar oluşturarak üstün bir millet yaratma çalışması görülmektedir. Tarih anlayışı değişerek, Osmanlı tarihinden öncesine Orta Asya ve İslamiyet öncesine gidiyordu. Namık Kemal'den

⁶⁹ E. B. Şapolyo, **Ziya Gökalp İttihadi Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri,1974, 2. bs, s.112.

⁷⁰ Günay Göksu Özdoğan, **age**, s. 65.

başlayarak dil bilim çalışmaları devam etmişti. Çünkü dil Fransız ve Alman tarzı ulusçuluk anlayışlarına sempati duyan Türkçüler için önemli bir noktada durmaktadır. Fransız ulusçuluğunda tutkal görevi gören dil ortak kültürün oluşumunda ve aktarımında başat rolü oynamıştır. Alman ulusçuluğunda ise yüksek edebi dil birleştirici unsur konumundadır. Bu noktada, Fransız ve Alman ulusçuluğundan etkilenen Türk milliyetçilerinin dilbilim çalışmaları başat rollerden birini alır.

Turancılık ve Pantürkist eğilimler, yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar ve Rusya’da yaşayan Tatar ve diğer Türkî gruplardan oluşan araştırmacılar ve milliyetçiler aracılığıyla Cemiyet içerisine girmişti. Orta Asya ve Türklük bağlarının sağlanmasında, en önemli nokta, Türk tarihi açısından Türk milliyetçilerine büyük kaynak sağlayacak olan Orhun Kitabelerinin, Danimarkalı araştırmacı Thomsen tarafından bulunup okunması olmuştur. Daha çok Macaristan’da gelişen Turancılık anlayışı ise irredentist anlayışıyla birçok Türk milliyetçisi için çekici olmuştur. Orta Asya toprakları açısından coğrafi tanım olan “Turan” Türk ırkının esas ülkesi konumundadır. Bu ülke ve diğer Türk gruplarının yaşadığı bölgeyle birleşerek Turan ülkesini oluşturacaktır. Turancılık ırk temelli bir anlayıştır. Rusya’da ilk olarak Tatar çevrelerinde görülen dini reformculuk Gaspıralı döneminde dini reform yanında dil ve kültürde Türkleştirme anlayışına dönüşmüştür. Yine kültürel milliyetçilik tanımı içerisinde yer alan bu anlayışa sahip Rusya topraklarında yaşayan Türk aydınlar çarlık baskısı sonucu Türkiye’ye kaçmış ve faaliyetlerini Türkiye’de sürdürmüşlerdir. Çarlık Rusyası’nda gelişen Rus milliyetçiliği düşüncesi, Rusya bölgesi halklarının da bu fikirlerden etkilenmesine neden olmuştur. Yerli aydınlardan önce Rusya göçmenleri Türkçülüğü ön plana almışlardır.

2.2.2. İttihat Terakki ve Jön Türklerin Etnik Kazı Çalışmaları ve Yurtsever Faaliyetleri

1876’da tahta çıkan II. Abdülhamit karşısında dört grup bulur. Hürriyetçi fikirler yayan grup, Babıâli erkânından bir grup, askeri kuvvetlerden bir grup ve din adamlarından oluşan gruplar devlet içinde varlıklarını etkin şekilde sürdürüyorlardı. 1908 Jön Türk devrimini yapacak olan hürriyetçi fikirler yayan

grup ve askeri kuvvetlerden oluşan gruptu. Askeri Tıbbiye ve askeri eğitim içinde yapılan yenilikler sonucunda batı aydınlanma düşüncesi eğitim içinde yer alıyordu. Bu fikirlerden etkilenen gençler padişah aleyhtarı bir tutum alıyorlardı. Askeri tıbbiye içinden çıkan grubun yaygın düşüncesi Osmanlı'nın hasta adam oluşu ve tedavi yolları arama çabasıdır. Mardin'e göre, Jön Türkler içindeki Tıbbiyeliler özellikle devleti hasta ve tedavi çerçevesinde incelemişler ve fikirlerini bu bakış açısıyla oluşturmuşlardır.⁷¹ Aslında "hasta adam" sözü İngiltere kralı ve Rus Çar'ı arasında geçen görüşme sırasında geçen bir konuşmadır. Fakat bu düşünce daha sonra Tıbbiyelilere rehber olmuştur. Bu düşünce çerçevesinde ana fikirlerini oluşturmuşlar ve tedavi yöntemi olarak gördükleri fikirleri uygulama girişimlerinde bulunmuşlardır. Fakat aşağıda incelenecek Jön Türklerin Paris ve Cenevre'de başkanlıklarını yapacak olan teorisyenler, daha yumuşak fikirlerdedir. Fakat bu kişilere karşılık tıbbiye ve askeriye içinden gruba dâhil olan kesim şiddetten yana politika uygulamak istemektedir. Ayrıca bu çerçevede gerçekleştirmiş oldukları komitecilik çalışmaları mevcuttur. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti çalışmalarını birlikte yürütürler. "Mayıs 1889'da kurulmasına rağmen 1886 tarihli yayında kökleri on iki yıl öncesine dayanır denir. Jön Türklerin ilk yayınları da 1890 tarihli La Jön Türk'tür."⁷² 1908 yılına gelindiğinde ekonomik hareketlilikler de görülmektedir. Büyük boykotlar yayınlara da yansiyacak ekonomik yaklaşımlarda fikir adamlarının yazılarına konu olacaktır. Fakat Jön Türklerin fikirlerinin orijinal olmadığı belirtilmelidir. Özellikle Marksist düşünceyle herhangi bir yakınlıkları yoktur.⁷³ Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet'ten itibaren etkili olmaya başlayan üç eğilim yani, Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık ilkelerinden İslamcılık Abdülhamit dönemine egemen olmuştur.⁷⁴ İttihat Terakki ve Jön Türklerin milliyetçilik alanında düşünsel çabalarına bakıldığında, Osmanlıcılık ve Türkçülük arasında çekişmelerin 1908'den sonra dahi devam ettiği görülecektir.

⁷¹ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895–1908)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, 17.bs, s.64.

⁷² Şerif Mardin, **age**, s. 65.

⁷³ **A.e.**, s. 65.

⁷⁴ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul, Birikim Yayınları, 5. bs, s.12–18.

Jön Türklerin incelenmesinde en açık şekilde ortaya çıkan merkezileşme düşüncesi ve milliyetçiliğin akademik ilgi ve yurtsever ajitasyon evrelerinin bir arada gerçekleşmesidir. Başlangıçta Alman romantik ulusçuluğunun ağırlığı söz konusuysa, Bağdat demiryolunun inşasının ardından Fransız milliyetçi düşünürlerinin fikirleriyle yoğrulan millileşme düşüncesinin ağırlığı görülmektedir. Toplum sözleşmesi kuramının Osmanlı içinde uygulanmasına dair fikirler Jön Türk ve İTC yayınları içinde görülmektedir. Cemalettin Afgani, dönem içerisinde bakıldığında son derece önemli bir figürdür. 1892’de Afgani, II. Abdülhamit’in davetlisi olarak İstanbul’a gelir. Afgani’nin gelişiyile II. Abdülhamit Panislamizm politikasına geçerken, Afgani’nin İslam ve milletler hakkındaki düşünceleri hatırlanmalıdır. Afgani, milletlerin gelişimiyle, İslamiyet’in gelişeceği düşüncesindedir. Afgani’nin düşünceleriyle dinin de milliyetçi politikalarının kiteselleşmesinde araç olacağını fark etmişlerdir.

2.2.3. Osmanlıcılık İslamcılık ve Türkçülük Düşüncelerinin Ayrılmazlığı ve Üstünlük Mücadeleleri

Murat bey, Mizan dergisini çıkartması sebebiyle Mizancı Murat olarak ifade edilir. Yurtdışına çıktığı ilk dönemde Murat Bey padişah aleyhtarı bir tutumda değildir. Hatta yazılarını padişaha bile göndermektedir. Fakat padişahın Murat beyi yeterince ciddiye almaması ve aleyhinde davranışları sebebiyle Murat Bey bağımsız davranmaya ve padişah aleyhtarı yazılar yayınlamaya başlar. Murat Bey’in Paris’te padişah aleyhtarı yazıları, İTC’nin başkanlık teklifine neden olur. Murat Bey başkanlığı kabul eder. Ahmet Rıza Meşveret’i çıkarmaktadır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında Rum üye tarafından yazılan bir yazının Meşveret’te yayınlanması Ahmet Rıza’nın cemiyetten kovulmasına sebep olur. Söz konusu yazıda Yunan topraklarının Osmanlı tarafından işgal edildiği ve savaş sonucu Yunanlıların topraklarının hâkimiyetini tekrar ele aldıklarını belirtiyordu. Bu tür yazının İTC içinden biri tarafından yayınlanması açıkçası ilginçtir. Fakat İTC daha sonra yükselecek milliyetçiliğine rağmen bu dönemde böyle bir yazı yayınlanması ilginçtir. Ahmet Rıza Bey’in cemiyetten kovulması ve Rum üyenin

yazmış olduğu yazı sonrası gelişen olaylarda iyi bir tutum sergilemediği yönünde eleştiriler sebebiyle Murat Bey de Cemiyetten istifa eder.⁷⁵

Mizan dergisinde Türklük ve linguistik çalışmaların yanında yurtsever ajitasyon hareketleri de gerçekleşmiştir. Hareket sadece İstanbul'a, entelejensiyyaya değil taşraya halka da sesleniyordu. Dinin Murat Bey'in düşünceleri içindeki yerine bakıldığında, İslam'ı Türklükle bir arada saydığını net olarak görmek mümkündür. Birçok Jön Türk'ün fikirlerine bakıldığında batı düşüncesinde özellikle pozitivistlerden çok etkilendikleri göze çarpmaktadır. İTC teorisyenleri pozitivist düşüncelerden etkilenmelerine rağmen materyalist bir yaklaşımla herhangi bir konuya yaklaşmadıklarını görmek mümkündür. Din, araç olarak kullanılsa dahi yine de siyasal yaşamda etkinliğini sürdürmektedir. Gerek aydın kabul edilen kesimin batı tarzı eğitimle yetişmelerine rağmen Türkiye içinde İslam'ın etkin konumu, gerek uygulanan Panislamist politikanın da etkisiyle dinin daha çok etkinleşmesi, İTC ve Jön Türk politikalarında dinin siyasette araç olarak kullanılmasına sebep olmuştur. İslam anlayışı bu yıllara kadar Ortodoks İslam anlayışıdır. Cemiyet bu anlayışa uygun olarak şekli çalışmalar yapıyordu.⁷⁶ Murat bey bürokrasi konusunda da dönemin etkin ismi Mosca'dan etkilenmiştir. Elit yönetici sınıf düşüncesini Murat Bey özellikle dile getirmiş, elit yönetici sınıf isteğine sebep olarak Osmanlı içerisindeki "çürümüş" bürokrasiyi göstermiştir. Cemiyet'in başına geçtiği sırada Kanun-i Esasi'yi desteklemesine rağmen öncesinde halk tarafından Esasi'nin Tanzimat'ın devamı niteliğinde görülmesi sebebiyle kabul edilmediğini ifade etmiştir.

Militarist yaklaşımı ilk olarak Tunalı Hilmi Bey'de görmek mümkündür. Türkleri "asker millet" olarak tanımlaması, şiddet yanlısı politika propagandası, şiddetin Tunalı Hilmi Bey'in düşüncelerinde ne kadar etkin olduğunu gösterir. Şiddet politikası propagandası özellikle Jön Türkler içinde çoğunluğu oluşturan asker kökenli grubu etkilemektedir. İbrahim Temo, özellikle Balkanlarda faaliyet yürütür ve şiddet yönü baskın politikaları bu bölgelerde son derece etkili olur. Balkan milletlerinin milliyetçi politikaları sonucu bağımsızlıklarını elde etmeleri

⁷⁵ Şerif Mardin, **age**, s. 111.

⁷⁶ Şerif Mardin, **age**, s.111, Mardin' in belirttiği üzere oruç tutmak gibi ibadetlerin yapıldığı özellikle belirtilmiştir.

ve bir yandan balkan milliyetçiliklerinin yükselmesiyle birlikte elde kalan toprakların kaybedilmesi korkusu sebebiyle balkanlarda yoğun komitecilik çalışmaları yapılır.

Ahmet Rıza, laik anlayışa sahiptir. İslam hukuku yerine tabii hukuk kurallarının geçmesini desteklemiştir. Fakat İslam'ın her alandan kalkmayacağını, İslami fikirlerin “sosyal harç” görevi göreceğini belirtir.⁷⁷ Halkın İslam'a bağlılığı sebebiyle İslam'ın önemli olduğunun farkındadır ve bu konuda uygulanacak politikaların İslam'ın desteklenmesi yönünde olması gerektiğini belirtmiştir. İslam dininin aşağılanması sebebi olarak misyonerlik faaliyetlerini göstermiştir. Osmanlı'nın laik sistemle batıyla eşitleneceğini, fakat dinin, önemli konumunun göz ardı edilemeyeceğini belirtir.

Abdullah Cevdet, Jön Türkler içinde fikirleriyle öne çıkan bir isimdir. Laik bir anlayışta olmasına rağmen İslam'ın, bilimi kanıtlayıcı özelliği olduğunu belirtmiş ve halkı kenetleyici özelliği sebebiyle desteklemiştir. İslam'ın Türkler tarafından kültürel olarak ileri taşındığını iddia etmiştir. Dilin birleştirici özelliğini vurgulamış ve yine Cevdet'te de siyasi elit sınıfın yönetimde olması gerekliliğini dile getirmiştir. Saltanat aleyhtarı bir tutum sergilerken, milliyetçilik ve diğer alanlarda kullanılması ve gelişmeye başlamasıyla birlikte biyolojiden etkilenmiştir. Biyolojik özelliklerin kuşaktan kuşağa geçişi sebebiyle psikolojik düzeyinin normal olmadığı bir hanedan üyesinin tahta geçmesi gibi tehlikelerin saltanatın devamı durumunda ortaya çıkacağını belirtmiştir. Saltanat aleyhtarı tutum ilk kez 1905'lerde entelejensiya tarafından dile getirildiği görülmektedir.

Şuray-ı Ümmet, Türk milliyetçiliğinin tek başına amaç haline geldiği düşüncelerin yayınlandığı dergidir. Kültür sorununu öne taşıyan derginin milliyetçiliği, Yusuf Akçura gibi Türkçülerle daha da belirginleşmiştir. Balkanlardaki balkan ülkeleri milliyetçileri ve Türk milliyetçileri arasındaki yoğun çatışmalar, Türk milliyetçiliğinin ön plana alınmasına ve komitecilik çalışmalarına neden oluyordu. Türk kimliği oluşturma çabaları önem kazanıyordu ve bu kimlikte dinin de rolü vardır.⁷⁸ Ajitasyon çalışmaları için dilde sadeleşmeye ve yayınların halk diline yakın sade bir dille yapılması gerekliliği esas politikalardan biri

⁷⁷ Şerif Mardin, **age**, s.187.

⁷⁸ Şerif Mardin, **age**, s.272.

olmuştur. İTC faaliyetlerini son derece örgütlü bir şekilde yürütür ve 1902 yılında teorisyenler yerine müdahaleci grup güç kazanır.

Âdem-i merkeziyetçi sistem önerisiyle ayrıca elit yönetici sınıfın da varlığını destekleyen prens Sabahattin'in görüşleri 1906 yılında Cemiyet'te reddedilir. 1908 yılında İTC içinde etkinlik sağlayan müdahaleci grup Makedonya ayaklanması sonucu harekete geçerek 1908 devrimini gerçekleştirir. Dinle İTC arasındaki bağlantıya bakıldığında Sünni Ortodoks İslam'la bağlarının kuvvetli olduğunu fakat Heterodoks inançlarla bir bağlantıya rastlanılamadığını görmek mümkündür.

Yusuf Akçura 1904 yılında Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerine yer verip en doğru yolun Türkçülük anlayışıyla hareket etmek olduğunu söyleyerek makalesini sonlandırmıştır. Türkçülük anlayışı da giderek güç kazanmış ve şekil değiştirmeye başlamıştır. Yusuf Akçura irredentist ırka dayalı bir anlayışla Türkçülük savını ortaya atmış, bir yandan da yapılan tarih ve dil çalışmalarının ilmi yönlerinin daha ağır bastığını ve siyasi yönünün hafif kaldığını söylemiştir. Bu noktadan hareketle A evresinin yani akademik ilgi döneminin devam ettiğini çalışmalarının giderek yoğunlaştığı görülebilir. Akçura, bu noktada akademik ilgi döneminden ajitasyon faaliyetlerine geçişteki önemli temel taşlarından birini oluşturur.

“İrk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiçbirisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum. Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Kahon, o büyük Türk hanının bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya'yı baştanbaşa fethettiğini yazıyorsa da bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem.

Tanzimat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, Türkleri birleştirmek fikrinin varlığına dair hiçbir belirtiyeye rast gelmedim. Bilmem merhum Vefik Paşa, lehçesiyle saf Türkçe yazmak arzusuyla bu yüksek hayal arasında dolaşmış mıdır? Şu muhakkak ki, son zamanlarda İstanbul'da Türk milliyeti arzu eden bir mahfel, siyasi olmaktan ziyade ilmi mahfel teşekkül etti.

...Şemsettin Sami, *Türkçe Şiirler'in muhterem müellifi*, (Mehmet Emin) Necip Asım, *Veled Çelebi ve Hasan Tahsin bu mahfelin göze görünen azası olup, İkdâm bir dereceye kadar düşüncelerinin benimseyicileridir. Günümüzde hükümetin bu doktrine iyi bakmamasından olacak ki, hareketleri pek yavaş oluyor.*

Osmanlı ülkelerinin, İstanbul'dan başka yerlerinde bu fikrin taraftarı olup olmadığını bilmiyorum lakin Türklük siyaseti de İslam siyaseti gibi umumdur; Osmanlı hudutları ile mahdud değildir. Binaenaleyh, kürenin Türkler ile meskûn diğer noktalarına da göz atmak iktiza eder.

En çok Türklerle meskûn Rusya' da Türklerin birleşmesi fikrinin pek müphem bir surette varlığını tahmin ediyorum. Henüz doğmuş "İdil Edebiyatı" Müslüman olmaktan ziyade Türk'tür. Dış tazyikler olmasa, bu fikrin kolaylıkla gelişmesine Osmanlı ülkelerinden fazla müsait muhit, Türklerin en kalabalık bulundukları Türkistan ile Yayıık ve İdil havzaları olurdu.

*Ne olursa olsun, ırka müstenit siyasi bir millet türetmek henüz pek turfandadır, pek az yaygındır.*⁷⁹

Yusuf Akçura ırka dayalı milleti meydana getirme fikrinin yeni bir fikir farkındadır. Jön Türk devrimini yapacak grup, Akçura'nın Pantürkçü anlayışındaki ırka dayalı bir millet yaratma düşüncesi ve kültürel bir Türkçülük arasında kalır. Akçura, saf ırk Türkleri bulmanın zorluğunu biliyordu. Bu sebeple yapılan araştırmalarda Osmanlı'nın kurucu unsuru kabul edilen Türkler üzerine yoğunlaşmak daha doğru bir noktada duruyordu. Akçura, ırka dayalı Türk milliyetçiliğinin yeni filizlendiği 1904 yılında erken bir düşünce olduğunun farkındadır. Akçura, temel tezini Rusya Türkleri ve Osmanlı Türklerinin birleşmesi üzerine kurmuştur. Akçura ırka dayalı anlayışına dair tezini yansıtırken diğer kesimi ise kültürel milliyetçiler oluşturmıştır. Kültürel milliyetçiler, Türk milletinin kültür yoluyla Türklük üzerinde birleşeceklerini düşünüyorlardı. Kültürel milliyetçilerin önde gelen ismi Ziya Gökalp'tir. Osmanlı Devleti sonrasında kurulacak Türkiye devletinde uç milliyetçi yaklaşımlar tek parti döneminde Akçura'nın Pantürkist, daha ırka dayalı, dinen laik yaklaşımını benimserken, 1960–80 arasında uç milliyetçi fikirlerin temsilcisi kesim, Ziya

⁷⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul, Lotus Yayınevi, 2008, 3.bs, s. 22–23.

Gökalp'in kültürel milliyetçi ve muhafazakâr anlayışını sahiplenerek, Gökalp'i teorisyen olarak görecektir.

1908 devrimi sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin destek verdiği birçok dernek kurulmuştur. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp iki farklı noktada Türklük çalışmaları yapsalar da ileriki tarihlerde ortaya çıkacak milliyetçi düşünürlere ayna olmuşlardır. Dernekler ve dergiler aracılığıyla yürütülen yurtsever faaliyetler "Türk Sağının Üç Hali"nin yani milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılığın görülmesini sağlayacaktır.⁸⁰ Derneklerin incelenmesi bu parçalı fikrî yapıyı göstermektedir. Meşrutiyet sonrası dönem Osmanlıcılığın ağırlığını yitirerek muhafazakârlık, Türkçülük ve İslamcılık görüşlerinin hangisinin ana konuma yerleşeceğinin ve kitleselleşme çalışmaları yürütüleceğinin ana hatlarını vermektedir.

Akçura ve birkaç arkadaşı tarafından kurulan Türk Derneği, 1908 yılında İstanbul'da kuruldu. Dernekler kanunun kabulünün ardından kurulmuştu. Derneğin ikinci bölümünde derneğin kuruluşunun hükümetçe tasdik edildiği belirtilmiştir. Derneğin üyelerinin meslekleriyle birlikte verilmelerinin esas sebebini Hroch'un milliyetçi hareketin ikinci aşamasında gündeme gelen yurtsever ajitasyonu gerçekleştiren aydın kesimin, meslekleri, eğitim durumları, kökenleri gibi faktörler ayırt edici özellikleridir. Yurtseverlerin geldikleri yerler, tahsil durumları ve makamları, milliyetçi düşüncelerin hangi bölgelerde, hangi meslek gruplarında ve toplumun hangi tabakalarında geliştiğini ortaya koymaktadır. Toplumun sıradan olarak ifade edilen kesiminin milliyetçi çalışmalar içerisinde ne derece yer aldığını görmek, aşağıda verilen "üye" grubunun incelenmesiyle mümkün olacaktır.

"TÜRK DERNEĞİ ÜYELERİ"

<i>İSİM</i>	<i>MESLEK</i>
<i>Necip Asım</i>	<i>Kaymakam, Darülfünun İlm-i El sine</i>
<i>Müderri si</i>	
<i>(Reis-i Sani)</i>	
<i>Ahmet Midhat</i>	<i>Darülfünun-u Osmani Tarih-i Umumi</i>
<i>Müderri si</i>	

⁸⁰ Tanıl Bora, *age*, s.7.

Velet Çelebi
(*Mecmua Sahib-i İmtiyazı*)

Ahmet Hikmet
Akçura(oğlu) Yusuf
(*Katib-i Evvel*)
(*Korkmazoğlu*) *Celal*

Arif
Bursalı Mehmet Tahir

Boyacıyan Agop
tabiiye

Emrullah
felsefe müderrisi

İsmail Gaspirinski
Doktor Hazik

Saffet

Darülfünun Lisan-ı Farisi Müderrisi

Darülfünun Edebiyat-ı Osmaniye Müderrisi
Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiye
tarih-i siyasi muallimi

Erzurum Valisi

Tarih Cemiyet azası

Bursa mebusu, binbaşı

Darülfünun-i Osmani ulum-i riyaaziye ve
şubesi müdir-i sanisi

Kırkkilise mebusu, Darülfünun-i Osmani

Tercüman Gazetesi sahibi

Bahriye Kaymakamı”⁸¹

Üyeler, mesleki anlamda üst kademelerde yer alan iyi eğitilmiş kişilerdir. Yurtseverlerin ayırt edici özelliklerinden birini de eğitilmiş, üst ve orta sınıftan olmaları oluşturur. Diğer dernekler açısından da durum farklı değildir. Bu dernekte daha çok Rusya göçmenlerinin ağırlığı görülse de Genç Kalemler gibi çevrelerde Balkan kökenlilerin ağırlığı göze çarpmaktadır. Geldikleri yerlerin farklılığı fikirsel bir ayrım da getirmektedir. Rusya göçmenleri, kültürel çalışmaların yanında laik, Türkçülüğü öne alan ve ırkı daha fazla ön planda tutan milliyetçi bir anlayışı benimserken, diğer taraftan Balkan kökenliler ise kültürel milliyetçiliğe dayalı, dinin de esas unsurlardan olduğu daha muhafazakâr bir milliyetçilik anlayışını benimsemişlerdir.

Derneğin nizamnamesinde, dernek içinde dilbilim, etnolojik, arkeolojik, tarih gibi etnik kazı çalışmalarının yapılacağı önemle vurgulanmıştır.

“TÜRK DERNEĞİ NİZAMNAMESİ

⁸¹ Masami Arai, **Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev: Tansel Demirel, İstanbul, iletişim Yayınları, 2003, 3.bs, s. 27–28.

- 1) *Türkçe hakkında şarkta ve garpta ne kadar eser yazılmış ise onlar bütün Osmanlıların gözleri önüne konularak Türk lisanının eskiden beri geçirdiği safahatı hakkında herkeste bir fikr-i ihtisas husulüne çalışacak ve böylece lisanın her cihetten sadeleştirilmesi ve kolaylaştırılması esbabı araştırılacaktır.*
- 2) *Dernek, ilm-i lisanının tetemmümatından olan sosyoloji ve etnoloji münasebatları bulunan arkeoloji ilimleri ile de iştigal edecek ve bu hususta lüzum görülen istikşafı ve seyahatlere teşebbüs eyleyecektir.*
- 7) *Dernek, gerek merkezde ve gerek şubelerde Türkçeye ve Türklüğe ait eserleri muhtevi olmak üzere peyder ve umumi kütüphaneler vücuda getirilecektir.*
- 9) *... Derneğin yazacağı eserlerde kullanacağı lisan en sade Osmanlı Türkçesi olacaktır.*
- 11) *Hükümet-i seniyye tarafından vaki olacak tebligat-ı resmiyenin, avamın anlayacağı derecede Türkçe ile yazılması hususunda Dernek, hükümet nezdinde teşebbüs ve istihramatta bulunacaktır.*
- 12) *Türkçe ile mütekellim olmayan akvam arasına hicretle orada ihtiyar-ı ikamet eden Türklerin gerek kendilerinin gerek nesillerinin Türk lisanını, adetini, şivesini muhafaza edebilmeleri hususunu Dernek, nazar-ı dikkat altında bulundurulacaktır.”⁸²*

Dernek, nizamnamesinde açıkça belirttiği üzere Türklüğe dair edebiyat, etnoloji antropoloji gibi etnik kazı çalışmaları ve Türk kültürüne dair araştırmaların yapılmasının hedef olduğu belirtilmiştir. Dergi bir yandan akademik çalışmalar yaparken faaliyetlerin taşraya taşınmasının uygulama haline dönüşerek, ajitasyon faaliyetlerinin taşraya taşındığı ve halka ulaşma çabası görülür. Dernek içerisinde yer alan kesim okuryazar nüfustur. Fakat halkın çoğunluğunun okuryazar olmadığını düşünülürse halkı etkileme noktasında ne derece başarılı oldukları tartışma konusudur. Fakat yine de Türkçülük anlayışının taşraya taşınması ve taşranın Türklüğü benimsemesi için yapılması gereken çalışmalar ayrıca Türk Derneği dergisinde yer almıştır. Taşrayla bağ kurmak ve halkın daha arı görünen Türkçesini daha iyi özümsemek amacıyla özel olarak şubelere ayrı bir bildirim gönderilmiştir

⁸² Masami Arai, **age**, s. 43–44.

“1. Halkın kullandığı kelimelerin alfabetik derlemesi. Mümkünse ilgili kelimelerin türevlerinin ve etimolojisinin incelenmesi.

2. Derlenen kelimelerin Şemsettin Sami’nin ve A. Vefik Paşa’nın sözlüklerinde bulunup bulunmadığının araştırılması.

3. Eski türkülerin, atasözlerinin ve hikâyelerin derlenmesi.

4. Yöre halkının “neslen Türklüğe derece-i münasebetleri” ve “kavmi” gelenek ve göreneklerinin incelenmesi, ayrıca şubenin bulunduğu vilayetteki Türk aşiretlerinin araştırılması.

5. Yörede kurulmuş, eski Türk hükümetlerinin tarihinin incelenmesi.

6. “Muteber Türk ailelerinin” şecerelerinin çıkarılması.

7. Vilayetteki kütüphanelerdeki Türklüğe ve Türkçeye ilişkin kitaplar üzerine incelenmesi.

8. Türklerden kalma tarihsel eserlerin incelenmesi.”⁸³

Hedeflenen çalışmalar daha sonra gerçekleştirilmiş dahi olsa Türk milliyetçiliğinde Yusuf Akçura’nın tüm bu fikirleriyle ayrı bir noktada durduğu ve sonraki kuşaklara ilham verdiği söylenebilir. 1930’ların Türkçülerinden Nihal Atsız en önemli örneklerinden birini oluşturur. Özellikle 4. ve 6. maddelerde Türklüğe dair ırki anlamda çalışmalar yapılmasının hedeflenmesi ırka verilen önem derecesini göstermektedir. Irka dayalı bir milliyetçiliğin ilk adımların görüldüğü yukarıdaki çalışma Atsız’ın ırkçılık yaklaşımına da kaynak olarak görülebilir. Türkçülük alanında yapılması planlanan çalışmalarda dil ve kültür çalışmalarına ağırlık verildiğini ve etnik açıdan Türk olmanın tanımlanması aşamasına tam gelinmediğini ve irredentist bir milliyetçilik anlayışının özellikle Yusuf Akçura’da baskın olduğunu görmek mümkündür.⁸⁴ Atsız, Akçura’nın Türkçülüğün, dil, tarih gibi kültürel alt yapılarını oluşturan fikirlerini, Nazilerin ırkçı fikirleriyle olumsuz anlamda geliştirerek, ırkçı boyuta taşımıştır. Türkçülerin bir kısmı ve Yusuf Akçura’nın, Rusya göçmeni olmasından dolayı Rusya ve çevresinde yaygınlaşan milliyetçilik düşüncesini daha iyi bir şekilde özümseyerek milliyetçilik anlayışlarını Pantürkist anlayışa dönüştürdüğü görülmüştür. Yurtsever ajitasyon çalışmalarına ne derece ağırlık verildiğini görmek mümkündür. Ziya Gökalp ve diğer derneklerin, Yusuf Akçura gibi irredentist

⁸³ Masami Arai, **age**, s.47.

⁸⁴ Yusuf Akçura, **age**, s.23.

yaklaşımı savunurken, Kurtuluş Savaşı döneminde Misak-ı Milli sınırları içerisinde bir ülke düşüncesi ve Mustafa Kemal'in bu konudaki yaklaşımları Ziya Gökalp'in daha öncesinde savunduğu Turancılık düşüncesinden vazgeçmesine sebep olmuştur.

Türk Yurdu daha çok Rusya göçmenlerinin aktif olduğu bir dernektir. Dernek Türkçü bir dergi çıkarma amacıyla kurulur. Bu dergi Türk Derneği dergisiyle aynı yıl 1911'de yayınlanmaya başlamıştır. Derneğin kurucuları arasında Yusuf Akçura da vardır. Derneğin iki amacı vardır, biri “talebe yurdu” yaptırmak ikincisi ise bir gazete yayımlamaktır. Programlarındaki ilk madde dilde sadeleşmeyi savunur. Akçura “siyasi ve idari Tanzimatçılık” diye bir kavram ortaya atmış ve bunun Türkler için zararlı olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda Osmanlıcılık fikrine karşı olmasına rağmen Osmanlıcılık fikrinin bir gerçeklik olduğunu kabul eder.⁸⁵Bunun yanında Yusuf Akçura, Osmanlı devletinin devam etmek zorunda olmadığını söyler.⁸⁶ Akçura'nın Osmanlı'nın devam etmesinin zorunluluk teşkil etmediğine dair yaklaşımı, aydın çevre içinde yeni devlet düşüncesinin ilk sinyalleri olarak yorumlanabilmektedir.

Genç Kalemler dergisi, Selanik'te kurulmuştur. Balkanlar milliyetçi faaliyetlerin başkenti konumundadır. Balkanların, milliyetçi çalışmaların merkezi olmasının esas nedenini, diğer etnik kökenlere mensup halkların milliyetçi çalışmalarının ayrılıkçı hareketlere dönüşmesi, oluşturmuştur. Böylece ayrılıkçı hareketlere tepki olarak balkanlarda güçlü milliyetçilik çalışmaları oluşmuştur. Balkanlarda bir yandan sertlik yanlısı müdahaleci çalışmalar varken diğer yandan da kültürel milliyetçilik yanlıları mevcuttur. Kültürel milliyetçiliğin temsilcisi konumundaki Ziya Gökalp milliyetçi çalışmalarını halka indirmek ve kültürel milliyetçiliğini geliştirmek amacıyla Genç Kalemler dergisini çıkarmaya başlamıştır. Dördüncü sayıda Kazım Nami, “Türkçe mi Osmanlıca mı” adıyla bir yazı yazar. Bu yazısında dilde sadeleşme konusuna değinmiştir. Kazım Nami'nin ardından gelen yöneticiler, Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden atılmasını ve dilin bu sayede sadeleşeceğini savunmuşlardır. Bu dergi daha sonra “dilde milliyetçiliğin” yayın organı konumuna gelmiştir. Bu dergi, ayrıca diğer milliyetçi

⁸⁵ Yusuf Akçura, **age**, s.28.

⁸⁶ **A.e.**, s.25.

aydın ve hareketlerin sözünü ettiği Osmanlıcılığın Türkler tarafından oluşturulmuş politik aynı zamanda toplumsal bir düşünce olduğu fikrini savunur. Ömer Seyfettin, devrimin kılıçla gerçekleştirildiğini ama asıl devrimin kalemle gerçekleşeceğini söylemiştir. Kalemler aydınlardır ancak kalemlerin asıl hedefi halktır. Bu yönüyle İttihat ve Terakki'yle benzerlik taşır. Dilde sadeleşmenin halka ulaşmada önemli bir yer teşkil ettiği fikrine Fuat Köprülü sert şekilde karşı çıkmıştır. Devrimin sadece dilde sadeleşmeyle gerçekleşmeyeceği, siyasi gücün önem teşkil ettiği düşüncesiyle dernek Ziya Gökalp'ın aracılığıyla bir heyet oluşturur ve heyetin başına Enver Paşa geçer. Bu yönüyle dil ve siyasette güçlü konuma gelerek devrimin gerçekleşeceği düşüncesi net şekilde görülür.⁸⁷

Gökalp, Tanzimat'ı eleştirmiştir. Fakat asıl sorunun Türklerin ulusal kimliğinin olmayışdır. Gökalp, ulusal kimliğin kazanılmasının yolunun eğitimle gerçekleşeceği tezini ortaya atar. Ziya Gökalp, ırk yerine milli kültürü öne çıkaran milliyetçi yaklaşımı geliştirmiş ve çalışmalarını bu alanda yürütmüştür.⁸⁸ Önerisi uygulamada başarı da sağlamıştır. Köprülü Osmanlılık tanımı yaparken pek çok unsurdan meydana gelen bir dairenin var olduğunu, merkezde İslamlılık bulunurken dışa yakın kesimlerde Hristiyan halkın bulunduğunu söyler. Merkezdeki unsurun İslamcıların ulus fikrini ön plana almayacağını farkında olan Köprülü, Türklerin milli bir amaç etrafında birleşerek hem ulus bilincine sahip olacaklarını hem de Osmanlıyı kurtarabileceğini savunur.⁸⁹

Ziya Gökalp Osmanlıcılık fikrinden yararlanarak bir makale yazar. Makalesinde Osmanlıcılık ile Turancılık fikirlerinin birbirine bağlı olduğu görüşünü savunmuştur. Devamında milli Türk kimliğini kazanacak olan Türklerin Osmanlı kültürüyle yayılacağını ve farklı devletler içinde yaşasalar da Türklerin birbirlerine yardım ederek büyük bir Türk milleti oluşturacakları tezini ortaya atar. Osmanlıcılığın Türkleşerek kendi harsını geliştireceğinin ve kişilerin Türkçü olmak zorunda olduklarını ve bu şekilde Osmanlılığın yayılacağını söyler. Türkçülük ve Turancılık fikrinin karşısında duranların en başta Osmanlıcılık

⁸⁷ E. B. Şapolyo, **Ziya Gökalp İttihadi Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1974, 2. bs, s.112–113.

⁸⁸ Uriel Heyd, **age**, s.43.

⁸⁹ Masami Arai, **age**, s. 48.

fikrini zayıflattığı görüşündedir.⁹⁰ Ziya Gökalp'in aşırı milliyetçi yanı bu sözleriyle kanıtlanır. Fakat Gökalp, olgunluk döneminde Türkçülüğün Esasları olarak belirttiği, üç ögeden ikisiyle, yani, Türkleşmek ve İslamlaşmak öğeleriyle 1960'larda milliyetçi muhafazakar anlayışa kaynak olmuştur.

İrk konusunda ise Gökalp ırka dayalı bir milliyetçilik yaklaşımı gerçekleştirilemeyeceği düşüncesindedir.⁹¹ Osmanlı içinde birçok etnik unsurun bir arada yaşaması ve ümmet anlayışıyla birbirlerine bağlı oluşları sebebiyle ırk içi evlilikler değil farklı soylardan olan insanlar Müslüman olmaları halinde evlenebiliyordu. Bu duruma bir de gelişmiş bir Türklük anlayışının olmaması da eklenince Türk olarak tanımlanacak insanların dil, din gibi kültürel taşıyıcı unsurlarla tanımlanması yoluna gidilmiştir. Ziya Gökalp, Fransız ulusçu anlayışında millet tanımının dil gibi kültürün taşıyıcı unsurlarıyla tanımlanması yolunun Türk milleti yaratma çabasında da başarılı olacağı düşüncesinde olmuştur. Türk kültürünün bir diğer taşıyıcı ögesi Müslümanlıktır. Ziya Gökalp'in ünlü sözleriyle "Türkleşmek, İslamlaşmak, muassırlaşmak" milliyetçi yaklaşımının ana hatlarını ortaya koymuştu.⁹²

2.3. İttihat Terakki Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Alevilik Araştırmaları ve Alevilik Algısı

Hroch'un belirttiği A evresinin henüz bitmediğinin söylenmesinin ana sebeplerinden birini, cemiyet içerisinde hala süren Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık anlayışlarının hangisinin hâkim olacağına ilişkin tartışma oluşturmaktadır.⁹³ Cemiyet içinde, 1908 sonrası tartışma son bulmuş ve Türkçülük ana hedef konumuna getirilerek Türkçülük ön plana çıkarılarak faaliyet yürütülmüştür. Jön Türk devrimi sonrasında artık padişaha güven duyulmamaktadır. 1909, 31 Mart Vakası İttihatçılar açısından bu görüşlerini kanıtlayıcı niteliktedir. Bu olay sonrası II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi bu düşüncenin uygulamaya geçtiğinin resmi kanıtıdır. İttihatçı çevreler ilk hükümetlere katılmazlarken daha sonra hükümetlerin kontrolünü ele

⁹⁰ Uriel Heyd, **age**, s.110.

⁹¹ **A.e.**, s.110.

⁹² **A.e.**, s.111.

⁹³ Tanıl Bora, **age**, s.38.

geçirmişlerdir. Sait Halim Paşa ve Talat Paşa hükümetleri tamamıyla İttihatçıların etkisi altındaki hükümetlerdir. Balkan savaşları sonrasında meydana gelen toprak kayıpları Osmanlı Devleti'nin Müslüman bir nüfus içinde sıkışmasına sebep olmuştur. Anadolu'ya yönelmek zorunda kalan İttihatçıların Anadolu halkıyla bağlantı kurma yollarından biri de Alevilik gibi baskın din anlayışının dışında kalan Heterodoks karakterli mezhebe yönelme olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk olarak daha çok Osmanlıcılık politikasıyla ortaya çıksa da aslında gayr-i Müslimleri dışlayan bir politikaya sahipti. Üyelerini askerler ve sivil bürokratlar, sürgündeki padişaha muhalif aydınlar ve yeni oluşmaya başlayan orta sınıf oluşturunuyordu.⁹⁴ Bu kişiler daha çok Müslüman Türklerden meydana geliyordu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin azınlıklara karşı politikasını aşağıdaki net olarak görülebilir:

*“Hedefimiz büyük bir birliktir. Bu nedenle Hristiyanların da Cemiyete üye olmalarına izin verebilirsiniz. Ancak Cemiyetin gizli mektuplaşma şifrelerini onlara sakın vermeyin! Yalnızca yayınlanmış belgeleri gösterin”*⁹⁵

Hristiyanların cemiyete üye olabildikleri fakat Müslüman kesimle aralarında kalın bir çizgi olduğu görülmektedir. 1910'lu yıllarda Alevileri Türklük içinde göstermek için yaptıkları çalışmalar mevcuttur. Fakat bu çalışmaların da hareketin kitleselleşmesi ve Alevileri Türklüğe asimile etme çabaları olduğu ileriki aşamalarda net olarak görülecektir. Daha önce belirtildiği üzere din, İttihat ve Terakki politikalarında araç olarak kullanılsa da dinden kasıt Ortodoks İslam'dır. İttihat ve Terakki fikirlerini yaymak için pragmatik politikalar izler. Yukarıdaki bölümlerde zaman zaman halka daha fazla yakınlaşmak için daha dindar bir görüntü çizilirken savaş yıllarında Alevileri Türk olarak tanımlayıp Alevileri yanlarına çekme amacında olmuşlardır. Fakat Ziya Gökalp'in düşüncesinde belirginleşen İslam anlayışı Aleviliği içine almaz.⁹⁶ Seküler yaklaşımlı Ortodoks İslam anlayışında olan İttihatçıların Aleviliği olduğu gibi kabullenmeleri mümkün değildir. Alevilik, Türklük'le bağ kurabildiği kadar kabul edilebilir İttihatçıların açısından bakıldığında. Türklük tanımının içinde mutlaka İslam da yer almaktadır.

⁹⁴ Şerif Mardin, **age**, s.80.

⁹⁵ Şükrü Hanioğlu, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, 2.bs, s.43.

⁹⁶ Uriel Heyd, **age**, s.110.

İslam'dan kasıt ise Sünni Ortodoks İslam anlayışıdır. İslam içindeki heterodoks ve senkretik inançlara İttihat ve Terakki'nin Türklük tanımını içerisinde yer verilmez.

Kültürel milliyetçilik tarzında görünse de 1910'lar itibariyle etnik unsura dayalı bir milliyetçilik halini almıştır. Dilde, eğitimde Türkleştirme çalışmaları hız kazanmıştır. Seküler, batıcı milli anlayış gösterilse de dini yanı ağır basan milliyetçilik anlayışı hüküm sürmüştür. Sünni Ortodoks ve Türk etnik kökeninden insanların Türklük içine dâhil edilmesi yaygın olmuştur. Fakat I. Dünya Savaşı esnasında Sünni Ortodoks inanç dışında Alevilik açısından da Türk milliyetçileri, araştırma içerisine girmişlerdir. Alevilik Türklük'le bağ kuran yönleriyle anlatılmış ve Alevileri, Alevi kimliği ile değil Türk kimliği ile tanımlama çabasına girilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1910'lu yıllarda ekonomiyi de millileştirme amacı taşıyan araştırmalar yapmıştır. Araştırmaları yürüten Baha Said Bey'dir. 1914 yılında Anadolu'da ticari ilişkilerin nasıl yürüdüğü araştırmak amacıyla esnaf örgütü olan ahileri araştırma konusu yaparak araştırmasını sürdürmüştür.⁹⁷ Ahiliğe dönük çalışmaların yapılmasının sebeplerinden biri yerel ekonomi düzenini anlamakken diğer bir yandan da bu yolla sermayenin Türk olmayanların elinden alınması amacıdır. 1914 yılında Ahilerle ilgili çalışmalarının ardından savaş sırasında Anadolu halkını da bir yandan yanına çekme amacı güden Alevilere yönelik çalışmalar yapmıştır. Alevilik araştırmalarının sebebi, Anadolu'yu üs olarak kullanma amacı ve Alevilere yönelen misyonerlerin faaliyetleri durdurmaaktır.

Hilmi Ziya Ülken Bektaşılık ile ilgili araştırmalar üzere Baha Said'in Anadolu'ya gittiğini söylerken, tarihi 1917 olarak verir.

“İttihat ve Terakki Partisinin lideri merhum Talat Paşa Sadrazam olduğu ilk günlerde (=Şubat 1917) parti umumi meclisini topluyor. Bu mecliste diyor ki: —Bu milletin başına geçtik. Fakat Anadolu bizim için kapalı bir kutudur. Önce bunun içini tanımamız, sonra bu millete layık hizmetlerde bulunmamız lazım geldiğine inanıyorum.

Bunun üzerine merkez-i umuminin hocası Ziya Gökalp:

⁹⁷ Baha Said, **Türkiye'de Alevi, Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreleri**, Haz: İsmail Görkem, İstanbul, Kitabevi, Mayıs 2006, 2.bs, s. 16.

—Biz siyasi bir inkılâp yaptık. Yani meşruti bir idare vücuda getirmekle kalıp değiştirdik. Hâlbuki en büyük inkılâp içtimai inkılâptır. İçtimai bünyemizde, kültür sahasında yapabileceğimiz inkılâplar en büyüğü ve en verimli olanı olacaktır. Bu da ancak Türk cemiyetinin morfolojik ve fizyolojik yapısını tanımakla olur. Bunların başında Anadolu'nun muhtelif dini inançları, tarikatler, sekt'ler(=cemaatler) ve Türkmen aşiretleri gelir. Bu kurumları incelemek üzere bilim gücü tam olan arkadaşları, bu kutuyu açmaları için gönderelim demiştir. Bunun üzerine parti umumi merkezi Kızılbaş ve Bektaşileri incelemek üzere Baha Said Beyi, Ahileri incelemek üzere Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Hasan Fehmi (Turgal) Hocayı, Ermenileri incelemek üzere de Esat (Uras) Beyi göndermiştir⁹⁸

Anadolu'ya yönelmenin arkasında savaş kaybedildiği takdirde askerler dışında halkın savaşa katılımının sağlanması amacı güderken Alevilere yönelmelerinin esas sebeplerinden birini de Alevilere dair araştırma yapan misyonerlerin Alevileri etkileme çabalarıdır.

Döneme bakıldığında Alevilere yönelik üç ayrı tezin ileri sürüldüğünü Baha Said'in bu tezler üzerinden Alevilerin Türk olduğuna dair tezi kabul etmektedir.

“1. Alevi ve Bektaşiler Anadolu'da yaşayan eski milletlerin kalıntılarıdır.

2. Alevi ve Bektaşiler; Acemler (= Fars asıllılar), konargöçer Türkmenler ve yerli unsurların karışımıdır.

3. Anadolu ve Rumeli'de Alevi ve Bektaşi tarikat mensupları yerli ahalinin büyük kısmını kendilerine benzetmişlerdir. Dolayısıyla bu inançlara mensup olanların büyük bir kısmı önceleri Hristiyanlardır.”⁹⁹

Baha Said bu tezlerden ikincisini kabul etmiştir. Alevi ve Bektaşilerin Türk olduğu tezi üzerinden hareket etmiştir. Alevilerin ve Bektaşilerin geleneklerini, ibadet şekillerini, yaşam tarzlarını ve hayata ve tanrıya bakışlarına dair tüm özelliklerini İslamiyet öncesi Türklerin özellikleriyle benzeşen noktalar üzerinden ele alarak Alevilik ve Bektaşiliği Türklerin İslamiyet'i yorumlaması olarak anlatmıştır. Alevi ve Bektaşileri mezhepsel kimlikleri üzerinden değil etnik Türk kimlikleri üzerinden tanımlama çabasına girişmiştir. Daha çok batı Anadolu ve iç

⁹⁸ E.B. Şapolyo, **Ziya Gökalp İttihadi Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1974, 2. bs, s. 148–149.

⁹⁹ Baha Said, **age**, s. 32.

Anadolu çevresinde yaşayan Türkmen Alevileri konu edinmiş Nusayri (Arap Alevisi) ve Kürt Alevilerine çok az yer ayırmıştır. Aleviliğe genel yaklaşımında da Alevilerin Türklük özelliklerine atıf yapıp ajitasyon faaliyeti yürütmektedir. Yaklaşımında bilimsel disiplinle çalışma yaptığını söylemesine rağmen yine de araştırmaların belli noktalarını ele alıp Türklük içinde Alevileri tanımlamak amacıyla araştırmalarını kullandığı açıktır.

“Anadolu Türk Alevi ve Bektaşilerini sadece Hz. Ali ve İmamiye’ye bağlamanın “kesin olarak doğru olmayacağını” söyleyerek, “bu topluluğun ayin ve erkânı(nın) Oğuz töresinin ve Şaman Türk çadırının aynısı” olduğunu isabetle kaydeder. ...”sağ, sol, ileri, geri, merkez; birer kutsiyete sahiptir. Od, ocak, kadın ve eş’te birer Şaman kutsallığını; bal ve şarapta, kımızın resmi mahiyetini görüyoruz. Bu ve benzer töre ve töreciliği yaratan esasların Anadolu Kızılbaş urukların asliyetini koruması sebebiyle, onları Türklük Bilgisi (Türkoloji) açısından, dikkatli bir şekilde incelemeye kendimizi mecbur hissediyoruz.

Bunu ifade ederken şunu da hatırlatmalıyız ki, Anadolu Kızılbaşları her ne kadar Sufiyan iseler de Safevi değillerdir. Yani Şah İsmail’in kurduğu veya onun ecdadından miras kalmış, böyle bir süre ve ayin yoktur.”¹⁰⁰

Baha Said’in Alevilerin ayinlerini yaşayışlarını, kadına bakışları gibi birçok özelliklerini iyi bir şekilde analiz ettiği söylenebilir. Araştırmasının esas amacı Alevilik ve Bektaşiliği Türklük içerisinde tanımlayıp, Alevileri hareketin içine eklemek ve hareketin kitleselleşmesini sağlamaktır. Baha Said, Alevilerin Safevi olmadıklarının üzerinde önemle durarak Türklüklerini ispat etmeye çalışmıştır. Fakat Baha Said, Şah İsmail yani Hatayi’nin daha önce anlatıldığı üzere Aleviler için ne kadar önem arz ettiğini gözden kaçırmıştır. Aleviliğin yedi ulu ozanından olan Hatayi İran Şiiliğinden farklı bir anlam ifade eder ve Alevilerle kopmaz bir bağı temsil eder. Bu noktada Hatayi’nin etnik kökeninin bir anlamı yoktur. Aynı derecede Aleviliğin etnik kökeninin, Aleviler için bir anlam ifade etmeyeceği görülebilir. Baha Said, Alevilerin Türklüklerini korumak amacıyla Aleviliği seçtiğini söyler.

“Türk-Alevi kurucularının görünen gayesi, Türk’ün dilini, soyunu ve kanını korumaktı. Onlar maddeten buna muvaffak oldular. Kızılbaşlar tamamıyla Türk

¹⁰⁰ A.e., s. 52.

kaldı. Hatta alevi olmayan Türk'le evlenmedi. İki kadın almadı... Sözünü Türk dilini güzelliğinden ayırmadı. Turan elinden nasıl göç ettiyse, Oğuz töresinde "Şölen Ayini" nasıl açılırsa, o da yüce er meydanını muhabbet meydanını öyle açtı... Kızılbaş kadını tesettür yapmadığı için ona "fuhuş" isnad edildi.

Bu ne adi iftiraydı. Bu iftiraydı; savunmak için söylemiyorum; hakikat namına söylüyorum. Ali Meydanı'nda, dişi erkek ayırdı yok. Gerçekten uryan semah(=çıplak/ açık samah) var. Fakat meydan erkânında, iffetin zincirleme bir kefaletle mevcut olduğunu, meydan harici olanlar zannedemezdi."¹⁰¹

Türklükle bağları koruma amaçlarına dair siyasetinden sonra Alevilere yönelik öne sürülen iddialara ayriyeten yanıt vermeyi ihmal etmemiş bu konuda Alevilerin yanında yer almıştır. Aleviler hakkındaki Yavuz döneminden kalma "sapkın" inanç ifadesini kırmak istemesinin asıl nedeni, Aleviler ve Sünniler arasındaki derin uçurumu yani Sünnilerin Alevilere olumsuz bakışını yıkmaktır. Alevilerin bu konuda yanında yer aldığı açık olmasına rağmen Alevileri Türklük tanımı içerisinde yer aldığı sürece kabul edeceği açıktır. Sürekli ibadetlerini Türkçe yapan Alevilerden söz ederken Kürt ya da Arap olan Alevileri çok kısa olarak anlatıp geçmiş daha çok Aleviliğin aslını Türklük olarak anlatmıştır. Aleviliğin beslendiği tek kaynağı Türklük ve İslamiyet olarak göstermesi çalışmanın, Alevileri Türklük tanımı içerisinde gösterme amacında olduğunu kanıtlar. Baha Said'in, Aleviliği Türklük ve Şamanizm içine sıkıştırması sebebiyle Alevilerle tam bir bağlantı kurması mümkün değildir. Daha önce değinilen Aleviliğin birçok kaynaktan beslenen heterodoks ve senkretik (bağdaştırmacı) özelliğinin göz ardı edilmesine neden olur. Anadolu'da yaşamış olan Hristiyanlık, Zerdüştlük gibi farklı dinsel anlayışların Aleviliğe etki etmiş oldukları ve Aleviliğin özellikle hiçbir Ortodoksiye bağlanamayacağı gerçeği göz ardı edilmiştir. Baha Said, Aleviliği, etnik bir ortodoksi içinde tanımlama girişiminde bulunmuştur. 1950'lere değin Said'le başlayan bu anlayış milliyetçi çevrelerde geçerliliğini sürdürecektir.

¹⁰¹ Baha Said, *age*, s. 166.

Baha Said'in, İttihat ve Terakki Cemiyeti politikalarında da son derece içkin olan Aleviliği ve Bektaşiliği İslam içinde tanımlama çabalarını görmek mümkündür. Alevilik ve Bektaşiliği savunmak Sünni Ortodoks İslam anlayışının baskın olduğu Cemiyette risk taşımaktadır. Alevilik ve Bektaşilik "sapkın" karakterde kabul edilen mezhepler olmaları dolayısıyla Baha Said Alevilik ve Bektaşiliği İslam içinde tanımlamaya büyük özen gösterir. Aynı zamanda kendi gibi Cemiyet içerisindeki diğer üyelerin ve hareketin kitleselleşmesi için harekete katılacak Sünni Ortodoks İslam inanışına sahip halkın gözünde Alevilik ve Bektaşiliğin İslam içinde tanımlanması son derece önemli bir yer tutar. İslam bu dönem olduğu gibi ileriki dönemlerde de Türk milliyetçiliği içindeki baskın tavrını devam ettirecektir.

"Türklerin ilkel dinleri ile Maniheizm'i İslamiyet'le te'lîfe muvaffak olan tek ve ilk dahi, ancak Hacı Bektaşî Veli'dir. Bektaşîliğin asırlarca devam eden sırlarla dolu safhalarından çıkan birkaç esere ancak sahip olduğumuz halde, Bektaşî ayini, asliyetini asla kaybetmemiştir. Yalnız Bektaşilik Yavuz Sultan Selim devrinde Balım Sultan vasıtasıyla bir inkılâp safhası geçirmiştir. Bu inkılâbın şekli, tarihe ait olmakla birlikte, Anadolu hayatında mühim ve kalıcı bir iz bırakmıştır; bu iz, devam edip gitmiş ve gidecektir. Balım Sultan inkılâbına tabi olmayan muhafazakâr topluluklara, günümüzde Kızılbaş diyoruz. Bektaşiler gibi onlarda son ilhama ait imanlarında, "yer anam, gök atam" şeklini kabul etmişlerdir. Bu makamı Bektaşiler, "marifet makamı" derecesinde tasavvufî akide şeklinde te'vil ve tefsir etmişlerdir. Fakat bu tefsir o kadar hakimane şeklinde yapılmış ki, tasavvufta,(29) bir nefsin manevî işaretinde yer alan en ulvî ve beşerî duygulanmalar, daha veciz bir belagatle millî geleneklerin son gayesi olarak gösterilmiştir.

İşte Bektaşilerin veyahut Anadolu Kızılbaşlarının sosyalist ve komünist ve hatta müfrit komünist hayatları, marifet makamını anlayış şekillerine göre değişir. Kur'an'a ait zühdi olarak tutulan yolların hepsi, mantıklı ve hükmi bir "sosyalizm" esasını en doğru şekilde kabul eder ve inançları; uhuvvet-i hasse-i İslamiye'den, uhuvvet-i amme-i beşerîyenin doğmasıdır. Bütün tasavvufî yollar bu asliyetlerini kaybettikleri halde, Bektaşilik ve Kızılbaşlık eski Türk dinini, ocak

gelenegini, hürriyet ile kadınlara hürmeti, saz ve sözünü olduğu kabul etmiş ve yaşatmıştır.”¹⁰²

Baha Said tarafından, Alevilik, İslam’ın Türklük yorumu olarak tanımlanmıştır. Baha Said ve diğer Türk milliyetçilerinde esas çabası, Alevileri, Alevi kimlikleri ile değil Türk kimliğiyle tanımlamaktadır. Fakat bunu yaparken ilk bölümde Aleviliğin içinde bulundurduğu zengin kaynakları göz önünde bulundurmamış ve Aleviliği uzlaşmadığı bir ortodoksi içinde tanımlamaya çalışmışlardır. Baha Said İttihatçı olması sebebiyle düzenin temsilcisidir. Aleviler açısından, egemen unsurun temsilcisi olarak “her günü Kerbela olan” düzeni savunur. Şener, Bektaşilerin İttihatçılar için önem taşıdıklarını ve Sadrazam Talat Paşa ve Enver Paşa’nın ziyaretlerini şöyle dile getirir;

“Sadrazam Talat Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın Hacı Bektaş’ı ziyaret ettikleri hatırlanırsa, Anadolu Alevilerinin meşrutiyetçiler için ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

Ancak bu ziyaretlerin öncesi de vardır:

“Meşrutiyet Padişahı, Sultan Mehmet Paşa tahta çıkınca, Hacı Bektaş Çelebisi, Cemalettin Efendi padişahı ziyaret eder, hediyeler götürür. Arkasından I. Dünya Savaşında, Bektaşî alayları kurulur. 1915 yılında Çelebi Cemalettin Efendi bu alay ile Kafkas cephesine gidip savaşa katılır.”¹⁰³

Bektaşiler ve İttihatçıların iyi ilişkiler kurduğunu görülür. Fakat Kızılbaşlar için bu ilişki geçerli midir? Bu noktada Kızılbaşlarla ilgili bir bilgiye maalesef rastlanılamıyor. Fakat İttihatçı çevrenin, Baha Said’in çalışmaları vasıtasıyla Kızılbaşlarla ilişki kurma isteği açıktır. İttihatçıların ardından Mustafa Kemal’in önderlik ettiği Kurtuluş Savaşı döneminde, Bektaşiler ile Mustafa Kemal arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir. 1919 yılında Erzurum-Sivas kongrelerinin ardından Mustafa Kemal, Bektaşî postnişi Çelebi Cemalettin Efendi’yle görüşür.

“Atatürk, Çelebi Cemalettin Efendi ve Salih Niyazi Baba ile uzun süren özel bir görüşme yapar. Bu üç kişi dışında kimse toplantıda bulunmaz... Bilinen,

¹⁰² Baha Said, **age**, s. 122.

¹⁰³ Cemal Şener, **age**, s.137.

bu görüşmeden sonra, Çelebi'nin ve Niyazi Baba'nın Atatürk'e destek sözü vermeleridir.»¹⁰⁴

Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşilerin desteğini alan Mustafa Kemal ve silah arkadaşları tam olarak Kızılbaşların desteğini alamamışlardır. Kızılbaşların otoriteye karşı tavrı ve Mustafa Kemal'in de geldiği İttihatçı düşünceyle henüz tam bir barış sağlayamamaları bu desteğe engel olmuştur. Bunun en net örneğini ise Kurtuluş Savaşı'nın başarılı olmaya başladığı 1921 yılında meydana gelen Koçgiri İsyanı'nda görmek mümkündür. Doğu yöresinde meydana gelen Koçgiri isyanının ardından Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Dersim bölgesine önem verilmiş ve Dersim milletvekili olarak Diab Ağa Lozan görüşmelerine dahi katılmıştır.

Kurtuluş savaşının kazanılmasının ardından büyük halk desteğini alan Mustafa Kemal önce cumhuriyet yönetimine geçişi sağlamış, ardından halifelik kurumuna son vermiştir. Halifelik yeni cumhuriyetin dini yönünün baskın olmayacağı inancına götürebilir, fakat ardından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması dinin yeni cumhuriyette yine de belli bir miktarda etki ettiğini gösterecektir. Ortodoks Sünni İslam'ın seküler yorumunun yaşandığı yeni cumhuriyet, Aleviliği, kendi milliyetçi görüşü çerçevesinde tanımlamak yoluna girecektir. Bu kapsamda Fuad Köprülü'nün Alevilik çalışmalarında bu yaklaşımı net olarak görmek mümkün olacaktır. Örneğin Aleviliğin kaynağını Şamanizm'e dayandırarak Aleviliğin etnik Türk kökeni üzerinden tanımlamasını net olarak görmek mümkündür.

“Bu abdalların kendilerini Horasandan gelmiş göstermelerini, eski Oğuz rivayetlerinin aralarında hala yaşamasını, bunların etnik menşeinin yani Türklüklerinin tespiti bakımından çok mühim addetmekte ve abdalları Türklüklerinden en ufak bir şüphe bile caiz olmayan ve eski Türk Şamanizminin izlerini hala saklayan Anadolu Alevi Türklerinden ayırmaya imkân görmemektedir. Şu halde abdalların dilencilerden ve Çingenelerden ibaret olacağına, tıpkı bu alevi Türkler gibi, kısmen göçebe olmakla beraber, kısmen de

¹⁰⁴ Cemal Şener, **age**, s.139.

eski zamanlardan beri toprağa bağlanmış ve ekincilik hayatına geçmiş Türk oymaklarından çıkmış olmaları lazım gelmez mi?”¹⁰⁵

Alevilik erken cumhuriyet döneminden günümüze kadar Kemalist araştırmacılar tarafından etnik kimlik (Türk) vurgusuyla tanımlanmıştır. Günümüze bakıldığında Alevilerin bu yaklaşımı belli kesimleri açısından kabul edilebilir gördükleri savunulabilir. Fakat Köprülü gibi araştırmacıların esas sorunu, Aleviliği gerek etnik köken gerekse dini açıdan ortodoksileştirme çabalarıdır. İlk bölümde özellikle vurgulanan Aleviliğin Heterodoks yönü tam anlamıyla gözden kaçırılmıştır. Aleviliğin farklı kaynaklardan beslenerek bunu kendi içinde özümseyen anlayışı, gnostik yapısı ve ortodoksiye direnen yapısı özellikle gözlenememiştir. Aleviler, 1514 sonrası pasif bir direniş olarak görülse de egemen ortodoksiden suçlu addedilmeleri ve “her günü Kerbela gören” yaklaşımları sebebiyle uzak durmuşlardır.¹⁰⁶ Alevilerin kendi yargı makamlarına dahi sahip oldukları yapıları, kentlere göçlerine kadar devam edecekti. Yapılan çalışmalarla, devletin Alevilerle barışması sağlanmaya çalışılsa da yeni kurulan devletin özellikle kentin dışında köylerde yaşayan Alevilere ulaşılması, 1950’li yıllara kadar başarılı bir seyir izleyememiştir. Türkiye’nin ulus devlet olma sürecinde Alevilerin kendilerini Türk olarak tarif etmeleri ne derece başarılı oldu? Tek parti dönemine kadar bir inceleme yapılırsa yaygın bir kabul olduğu görüşüne ulaşılamaz. Fakat yeni cumhuriyetinin ulus devlet oluşturma projesi kapsamında Türkçeyi zorunlu hale getirmesi, diğer bir etnik çoğunluk olan Kürtlerin dillerinin yasaklanması, “vatandaş Türkçe konuş” çalışmaları, Aleviler içinde etnik kökeni Kürt olan kesim için Kemalistlerle barışmama ve otoriteyi kabul etmeme sonucuna götürmüştür.

Erken cumhuriyet döneminde ulus devlet oluşturma ve anayasal bir devlet oluşturma yolunda birçok reform gerçekleştirilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve ardından 1925 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası aracılığıyla denenen çok partili sistem denemeleri, yönetimdeki katı laiklik anlayışına uymayan halkın dini düşüncelerinin sekülerleşmemesi ve Kemalist sistemin egemenliğini sağlamlaştırması amacıyla Menemen olayı sonrasında TCF’nin kapatılmasıyla

¹⁰⁵ Atilla Özkırımlı, *age*, s.95.

¹⁰⁶ Ayhan Yalçınkaya, *age*, s. 56.

başarısız olmuştur. Tek parti yönetimi, Smith'in “üniter siyasasının gelişmesi milli asabiyetin gelişmesini sağlamıştır” cümlesi üzerinden hareket edilecek olursa bir yandan Türk kimliğinin devlet eliyle şekillendirildiği görülmektedir.¹⁰⁷ Aynı zamanda cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından milliyetçi hareketlerin kitlesel partiler haline gelmesine kadar devlet Türk kimliğinin ve Türklüğün şekillendirilmesinde başat rolü himayesinde bulundurmuştur. Anderson'un Prusya örneğiyle devletin “resmi milliyetçilik-ulusla hanedanlık imparatorluğunun iradi olarak bu şekilde kaynaştırılmasını-“ hareketini sağlayarak ulusal birliği sağlamasını Türkiye’de milli kimliğin oluşumunda görmek mümkün olacaktır.¹⁰⁸ Böylece 1930 yılında resmi milliyetçiliğin eğitim gibi devletin ideolojik aygıtlarıyla kitleselleştiği, 1946’ya kadar sürecektir otoriter dönem başlar.

¹⁰⁷ Anthony D.Smith, **Milli Kimlik**, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, 3. bs, s.52.

¹⁰⁸ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev: İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, Nisan 2009, 5. bs, s.103.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİ POLİTİKA’NIN
ALEVİLİĞE BAKIŞ AÇISI (1930–1946)

3. TEK PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİ POLİTİKA'NIN ALEVİLİĞE BAKIŞ AÇISI (1930–1946)

Tek parti dönemi, milliyetçi politikaların önemli bir ivme kaydettiği dönem olmuştur. Devlete egemen milliyetçi yaklaşım “din” yerine “ulus”u koyarak yeni bir cemaat yaratmayı amaçlıyordu. Bu amaçla dinin özel alana itildiği bu dönemde etnik anlamda Türk olmak önem kazanıyordu. Etnik anlamda Türk olmayan önemli oranda bir azınlık olmasına rağmen asimilasyon politikalarıyla Türklük yaygınlaştırılmaya çalışılıyordu. 1930’lardan 1940’ların ortalarına kadar dünyada hâkim olan ırka, kana dayalı ulusçuluk çalışmaları resmi milliyetçilikte ırkçılık boyutuna ulaşmasa da önem arz ediyordu. Bu amaçla dil, tarih, antropoloji gibi alanlarda Türklük çalışmaları yapıyordu. Türkiye devletinin kuruluşundan önce kendini sadece Müslüman kimliğiyle tarif eden kesim bu dönemin sonunda yeni bir kimlik yani Türk kimliğini ekliyordu. Millileşme sürecinin tamamlanmaya başladığı 1930’lu yıllarda devlete egemen milliyetçiliğin sağında yeni bir milliyetçiliğin oluşumuna tanıklık edilebilir. Hroch’un milliyetçiliğin oluşumuna dair teorisinden faydalanarak devlete hâkim milliyetçiliğin sağında milliyetçi yaklaşımın oluşumu daha anlaşılır şekilde açıklanabilir. Devlete hâkim milliyetçi yaklaşımın kitleselleştiği bu dönemde, daha sağda yer alan milliyetçi yaklaşım, fikirlerini, dönemin dünyada hâkim olan ırkçı yaklaşımıyla birleştirerek geliştirmiş ve etnik kazı çalışmalarını oluştururken daha önce değinilen Akçura gibi resmi milliyetçiliğin oluşum aşamalarında etkili olan Türkçülerin fikirlerinden faydalanmıştır. Tek parti döneminde daha sağda gelişen milliyetçi yaklaşım kitleselleşmesini gerçekleştirememiş sadece akademik ilgi ve yurtsever ajitasyon dönemlerini iç içe sürdürmüştür. Bu dönemde oluşan sağ milliyetçi yaklaşım ve Alevilik arasındaki ilişkiye bakıldığında ise daha önce detaylı şekilde değinilen Aleviliğe ve Aleviliğin özüne dair yapılan araştırmalarda, ne derece Aleviliğe yaklaşıldığına değinilerek bu süreçte Aleviliğe bakışın nasıl şekillendiği gözlemlenebilecektir. Türkçüler bu dönemde dergiler aracılığıyla fikirlerini ifade etmiş ve örgütlenmeye çalışmışlardır. Kemalist “resmi milliyetçilik”e karşı ırkçılık düşüncesini güçlü şekilde savunmuşlardır. Bu noktada ilk incelenecek isim Tek Parti Döneminde ilk Türkçü derginin kurucusu olan Hüseyin Nihal Atsız’dır.

3.1. Nihal Atsızın Türkçülük Anlayışı ve Aleviliğe Bakışı

Nihal Atsız, Osmanlı devletinin son döneminde çocukluk çağını geçirmiş, lise yılları Kurtuluş Savaşı dönemine denk gelmiştir. Savaşla geçen bu dönemden sonra Nihal Atsız, askerliğe olan büyük ilgisi sonrası Askeri Tıbbiye'ye girmeye karar vermiştir. Askeri Tıbbiye, hem İttihatçılar hem de Nihal Atsız'ın devam ettiği 1923–25 yılları arasında siyasi düşüncelerin ve özellikle Türkçülük fikrinin yaygın olduğu ve geliştiği bir kurum olma özelliğindedir. Nihal Atsız'ın Türkçülük fikirlerinin bu dönemde şekillenmeye başladığını düşünmek doğru bir kanı olacaktır. Askeri Tıbbiye, sadece askeri bir tıp okulu değil Türkçülük fikirleri ve diğer siyasi fikirler bakımından da bir siyaset okuluydu. Askeri Tıbbiye'nin ardından kısa bir süre memurluk yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden 1930 yılında mezun olur. Sonrasında ise Fuad Köprülü'nün asistanı olarak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde görev yapar. İlk dergisi Atsız Mecmua'yı bu süreçte çıkarır. Atsız'ın çıkardığı dergiler kapatılmış sonrasında yeni adlarla tekrar dergi çıkarmıştır. Atsız Mecmua ve Orhun bu dönemde Atsız'ın çıkardığı dergilerdir. Bu dergiler, Atsız'ın Türkçülük düşüncelerini açıkladığı yerlerdir. Atsız'ı beş başlık altında incelemek görüşlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1.1. Irkçılık-Turancılık

Nihal Atsız, tek parti döneminde dünyada yükselen ırkçılık akımından son derece etkilenmiş ve milliyetçilik anlayışını ırkçılığa taşımıştır. Tek parti döneminde iktidar olan Kemalist milliyetçilik anlayışı Fransız tarzı bir millet tanımıyla kendisini “Türk” olarak tanımlayan herkesi Türk olarak tanımlıyordu. Fakat Nihal Atsız, Fransızların yaptığı bu tanımlamanın esasında millet tanımı eksikliğinden kaynaklandığını ve Türklerin bu tür bir tanımlamaya ihtiyaç duymadıklarını ve Türk'ü tanımlarken asıl esasın “kan” olması gerektiğini savunuyordu.

“Millet için ırkı esas kabul edersek Fransızlarla Amerikalılar, dil ve kültürü kabul edersek Belçikalılarla İsviçreliler ve hatta Çinliler, vatani kabul edersek Yahudiler bir millet değildir... Bizce yalnızca Türk milleti vardır... Türkler için milliyet her şeyden önce kan meselesidir. Yani Türküm diyecek adam Türk neslinden olmalıdır...”

Sakanın dili bize aykırı gelebilir, Litvanyalı Kıpçak çoktandır öz dilini unutup Litvan diliyle konuşmuş olabilir. Fakat onlar kanca Türk oldukları için Türktürler.

... Türklük yalnız manevi-ahlaki değil, aynı zamanda maddi (yani fizik, fizyolojik, fizyonomik ve antropolojik) bir şeydir.”¹⁰⁹

Nihal Atsız, Türkçülük düşüncelerinde ırk, “kan” üzerinden belirlenmiştir. Türklük belli şartlara bağlıdır. Türk kanı taşımadıkları halde birkaç nesildir Türkiye’de yaşayan ve Türkçeden başka dil bilmeyen kendini Türk olarak ifade etmek isteseler bile Türklük içine dâhil edilemeyeceğini savunur. Nedeni, Türklüğün sadece maneviyata değil aynı zamanda kana bağlı olmasıdır.¹¹⁰ Türk olmak için maddi ve manevi üç şartı sağlaması gerektiğini söyler Nihal Atsız. Bu şartlar ise şöyledir:

“ 1-Türk olmak için önce kanı Türk olmak lazımdır.

2-Ondan sonra dili Türk olmak lazımdır.

3-Ondan sonra dileği Türk olmak lazımdır.”¹¹¹

Nihal Atsız, bu üç şartın bir araya gelerek “ülkücü”¹¹² milleti teşkil edeceği fikrindedir.

Nihal Atsız’ın Türkçülük anlayışı, kanı Türk olmakla ırkçı yönünü oluştururken, “esir kardeşlerini kurtarmak”¹¹³ ve bunu gerçekleştirerek “milli birlik terkibi”¹¹⁴ sağlamak düşünceleri de Türkçülük yaklaşımının irredentist yönünü teşkil eder. Türkçülük düşünceleri, Vambery’nin geliştirdiği ve Türkiye’de Ziya Gökalp’in büyük hayal dediği Turancılık üçüncü aşama olarak ortaya koyar. Turancılık Türk topraklarının dışında yaşayan Orta Asya ve Rusya coğrafyasındaki Türk halklarını birleştirmek üzerine kurulmuş bir düşünce olduğu için irredentist bir yaklaşımdır. Nihal Atsız’ın Türkçülük fikirlerini sağlamak için gösterdiği yol milli ülküdür. Milli ülkü her şeyin üstündedir fakat milli ülkünün üç aşaması vardır.

¹⁰⁹ Nihal Atsız, “Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı=Türk Milleti”, Orhun Dergisi, 16 Temmuz 1934, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992, 1.bs, s. 140

¹¹⁰ Nihal Atsız, “Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı=Türk Milleti”, Orhun Dergisi, 16 Temmuz 1934, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992, 1.bs, s. 143.

¹¹¹ **A.e.**, s.146.

¹¹² **A.e.**, s.146.

¹¹³ **A.e.**, s.133.

¹¹⁴ **A.e.**, s.135.

*“Her milletin yaşamak için bir ülküye ihtiyacı vardır. Bu ülkü, milletlere göre teferruatında değişse bile ana çizgilerinde hemen hemen bir gibidir. Çünkü şu tarihi hakikati kimse inkâr edemez ki her esir milletin ilk ülküsü istiklalini kazanmak, her müstakil milletin ilk ülküsü de henüz esir yaşayan kardeşlerini kurtarmaktır. Fütuhât ve emperyalizm milli ülkülerde üçüncü bir merhaledir.”*¹¹⁵

Yani milli ülkünün üç aşaması; istiklal, esir kardeşlerini kurtarmak ve fütuhattır. Milli ülkü Türk ırkını bir araya getirmekse Türk ırkının hangi ırka mensup olduğu sorusu sorulmalıdır. Nihal Atsız bu soruya gayet net bir yanıt vermiştir. Akçura’nın, Atsız üzerindeki etkisi ırk yaklaşımını Orta Asya’ya bağlamasıyla açıkça görülebilir. Dünyada üstün ırktan gelenlerin Aryani ırka mensup oldukları dünya ırkçıları arasında kabul edilmiş bir düşünce olmasına rağmen Nihal Atsız Aryani ırkla Türklerin hiçbir bağlantısı olmadığını ve Türklerin Altay veya Turan ırkına dâhil olduğu düşüncesindedir.

*“Buna Altay veya Turan ırkı diyorlar. Biz bu ana ırktan türiyen ve sonra onun ayrıldığı şubelerden birini teşkil eden bir koluz. Aryani olmadığımız ise, şarki Türkistanda bulunan resimler ve elde edilen Türk heykelleri ile meydana çıkmıştır... Onlarda, Türk, Çinli, İranlı ve Hintli simaları gayet karakteristik bir surette birbirinden ayırdır. Bu mukayese de Aryani olmadığımıza son ve müspet bir delil teşkil eder.”*¹¹⁶

Nihal Atsız’ın Türkçülük anlayışında Fichte’nin etkilerini görmek mümkündür. Atsız, makalesinde Fichte’den bahseder.¹¹⁷ Fichte’nin romantik ulusçuluk anlayışında bireyin üstünde milleti tutması anlayışı gibi Atsız da bireyin üstünde milleti yani milli şuuru tutar. Milli şuur, dil konuşulmasa, esaret altında yaşansa bile milli ülkünün bilincinde olmak demektir. Milli ülkü her şeyin üstündedir. “Bu uğurda feda olacak insanların bir değeri yoktur, onlar adsız kahramanlar olurlar her şeyin ve herkesin üstünde olan milli şuurdur” anlayışını Nihal Atsız’da görmek mümkündür.

“Çektiğimiz ızdıraplar, milli felaketler bizi milli mefkûrenin esiri yapmalıdır. Mefkûre için bütün varlığımızı, kanımızı, canımızı, fedaya

¹¹⁵ Nihal Atsız, “Milli Şuur Uyanıklığı”, Çınaraltı, 1942 sayı:33, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs,s.226.

¹¹⁶ Nihal Atsız, “Türkler Hangi Irktandır?”, Atsız Mecmua, 1931 sayı:6,içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.150.

¹¹⁷ Nihal Atsız, “Milli Uyanıklık”, Atsız Mecmua1932 sayı:13,içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.221.

*hazırlanmalıyız. Bu devlet yasalarına, türelerine yazılmalıdır. Bu yazılış önünde her Türk bir olmalıdır. Büyüklerimiz feragatın, adsızlığın örneği olmalıdır.*¹¹⁸

Nihal Atsız'ın Türkçülüğünde göreceğimiz diğer bir düşünce ise sosyal Darwinizm düşüncesidir.

3.1.2. Sosyal Darwinizm

Darwin, türlerin kökeni kitabında doğal seleksiyon kavramını ortaya atarken bunu canlıların hayatta kalmalarına dair bir teori olarak ortaya atmıştır. Doğal seleksiyon kavramı, kabaca ifade edilirse; canlıların doğada üstünlük sağlayanın hayatta kalacağı yani zayıf olanın yok olup güçlüünün hayata kalmasına dayanan bir teoridir. Fakat Avrupa'da 1930'lu yıllarda bu düşüncenin toplumlara uygulanabileceği savıyla, sosyal Darwinizm görüşünün ortaya çıktığını görmek mümkündür. Bu düşünce, doğal seleksiyonu toplumlara uygulayarak güçlü toplumların ayakta kalabildiklerini savunmaktadır. Nihal Atsız, Türklerin güçlü ve asker bir millet olduklarından hareketle her zaman üstün ırk olduklarını, sürekli büyümek isteklerinin hayatta kalmalarını sağladığı tezini savunmuş aynı zamanda bunun “başkanlar ve kılavuzlar” tarafından yapıldığını söyleyerek elitist yönetim anlayışını da belirtmiştir.

“biyoloji bakımından canlıların, yani hayvanlarla bitkilerin gayesi kendi soyunun bütün dünyayı bürümesidir... Cinslerin hayat gayesi için yaptıkları bu tesir ve maruz kaldıkları tepkiden “hayat kavgası” doğuyor. Bu arada zayıflar eziliyor, azalıyor; güçlüler yayılıp çoğalıyor; bazı soylar ise yeryüzünden büsbütün kalkıyor.

Milletler arasında da aynı yasa hüküm sürer. Millet, adeta gayri şuuri olarak dünyaya yayılıp hâkim olmak ister. Fakat yayılırken başka milletlerin mukavemetine çarpar. Böylelikle aralarında savaş başlar. Sonunda güçlüler kazanır.

İnsan toplulukları yani milletler, yüksek bir şuur mertebesine eriştikleri için bunlar arasındaki hayat kavgası yalnız tabiatın kanunları içinde sürüp gitmekle kalmaz. Buna insan şuurunun sistemi ve metodu da eklenir. Bundan milli ülküler doğar. Demek ki milli ülkü, milletin tahteşşuurunda bulunan “yayılıp hâkim olma” sevkiteisinin başkanlar ve kılavuzlar tarafından şuurlandırılıp

¹¹⁸ Nihal Atsız, “Milli Uyanıklık”, Atsız Mecmua 1932 sayı:13, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992, 1.bs, s.222.

*sistlendirilmiş şeklidir. Ülküye kılavuzluk veya başkanlık edecek şahsiyetlerin irade ve kuvvet derecesi ülkelerin başarısında birinci derece amildir.”*¹¹⁹

Nihal Atsız, güçlü bir millet olmak için milletin asker gibi yetişmesi gerektiğini ve bu sayede güçlü kalacaklarını söylemiştir. Sosyal Darwinizm düşüncesiyle birlikte ırkların saflığı düşüncesi de gündeme gelmiş ve Atsız yazılarında ırkın saflığını koruması için yabancılarla evlenmemek gerekliliğini ifade etmiştir.¹²⁰

3.1.3.Dil Milliyetçiliği

Nihal Atsız, millet tanımının önemli öğelerinden biri olan dil üzerinde önemle durmuştur. Gellner’de görüleceği üzere dilin millet olma üzerindeki önemli rolü, Atsız’ın milliyetçilik tanımlamasında görülür.¹²¹ Atsız dilin önemini çok iyi kavramış ve millet olmanın ana ögesi olarak dilin bağımsızlıktan daha da önemli milleti diriltecek asıl kaynak olduğu vurgusunu yapmıştır.

“Ordusunu kaybetmiş millet tehlikededir. İstiklalini kaybeden millet korkunç bir felakete düşmüştür. Dilini kaybeden milletse yok olmuş demektir.

*İstiklalini kaybeden milletlerin dillerini kıskançlıkla saklamak sayesinde bir zaman sonra yine dirilebildiğini tarih bize söylüyor. Hâlbuki dilini kaybeden bir milletin yine dirilebildiğine dair bir misal göstermiyor.”*¹²²

“Dil, ırkın üstünlüğünün kabulü altında Türkçeleşecektir” görüşünü savunan Atsız ırkı üstünlüğün kabulüyle dilin üstünlüğünün kabul edilip dilin güçleneceğini savunur. Bu görüş kabul edilmediği takdirde dile yabancı sözcüklerin girmesiyle dilin Türklüğünün kaybolacağını ve insan iradesiyle dilin Türkleşeceğini savunmuştur.

“Mesele bir milletin kendine olan inancı veya başkalarının kendinden üstünlüğünü kabul meselesidir. Kendimize güvenimiz varsa, üstün olduğumuzu kabul ediyorsak dilimiz Türkleşecektir. Başkaları bizden üstün diye düşünüyorsak

¹¹⁹ Nihal Atsız, “Ülküler Tarruzidir”, Orkun, 17 Kasım 1950, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992,1.bs, s.83.

¹²⁰ Nihal Atsız, “Milli Şuur Uyanıklığı”, Çınaraltı, 1942 sayı:33, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992,1.bs, s.226.

¹²¹ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev: Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayın, 2008, 2. bs, s.43.

¹²² Nihal Atsız, “Türk Dili”, Orhun sayı:2,içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.327.

*dilimiz yavaş yavaş Türklüğünü kaybedecektir. Dilimiz nasıl Türkleşir diye sormayınız. Bu dil insan iradesiyle Türkleşecektir.”*¹²³

Nihal Atsız ve Kemalist iktidar arasında tarih anlayışı dışında ikinci tartışma noktasını dil konusu oluşturur. Kemalist iktidarın açtığı Türk Dil Kurumunu dil çalışmaları açısından son derece faydalı bulurken Türk Dil Kurultaylarının ilmi hareket etmediklerini söylemiştir. Yani Dil Kurultaylarında kabul edilen veya tartışılan Güneş Dil teorisini kabul etmez.¹²⁴

Atsız, Türk dilinin geçmişten itibaren üç buhran geçirdiğini ve bunun karşısında ilmi hareket ederek dilin güçleneceğini ve üstünlüğünü göstereceğini savunmuştur. Dilin geçirdiği iki buhran Türklerin dinlerini değiştirmesi sonucu meydana gelmiştir. Mani dini ve İslamiyet, Türk dilinin gerilemesine yol açtı diye düşünmektedir. Mani dininin çok büyük bir etki yapmasa da İslamiyet’in çok büyük bir etki yaptığını savunmuştur. İslamiyet’le birlikte yönetimin Arapçayla karışık Türkçe, Osmanlıca’yı benimsemesi ve edebiyat dili olarak Farsçanın benimsenmesinin Türk diline büyük bir zarar verdiğini düşünmektedir.¹²⁵ Bu durum Türkçenin gelişimi açısından da incelendiğinde Türkçenin sadece eğitimsiz halk arasında konuşuluyor olması milletin kurgulanmasında önemli bir yeri olan ve ana öğelerden olan gelişmiş bir edebiyat dili şartının dilin yazın alanında gelişmemesi sebebiyle sağlanamayacağını gösterir. Nihal Atsız’ın dil konusundaki düşüncelerinin incelenmesinin ardından Kemalist iktidarla fikir ayrılığına düştüğü diğer bir alan tarih anlayışı araştırılmalıdır.

3.1.4.Tarih Anlayışı

Atsız, tarihi, Vambery’nin, Akçura’nın Türk tarihini başlattığı noktadan Orta Asya’dan başlatıyordu. Kemalist iktidar yaptığı tarih kurultaylarında ise tarihi Anadolu’ya dayandırmaya çalışmaktaydı. Bu sebeple Türklerle, Anadolu’da tarih öncesi çağlarda yaşayan medeniyetler arasında bağlantı kurmak amacıyla arkeolojik ve antropolojik çalışmalar yapılıyordu.

¹²³ Nihal Atsız, “Dil Meselesi”, Çınaraltı, 11 Temmuz 1942 sayı:42, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.336.

¹²⁴ Nihal Atsız, “Türk Dilinde Ekler ve Kökler”, Çınaraltı,7 Haziran 1942 sayı:38, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.359.

¹²⁵ Nihal Atsız, “Dilimizi Türkçeleştirmek İçin Ameli Yollar”, Çınaraltı,1941 sayı:5, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.351–53.

“Tarihimize yeni bir vechе vermek dileğiyle yapılan tarih kurultayı ve tarihimiz yeni baştan tedvin etmek için kurulan Tarih Kurumu müsbet bir iş göremedi. Bunlar Türk tarihini bir sıraya koyup Avrupa milletlerinin tarihleri gibi yazacak yerde Sümer, Elam, Akad, Hatti vesaire gibi en eski ve medeni milletlerin Türk olduğunu iddia eden boş yere övünme yoluna saptılar ve zaten dağınık grken Türk tarihini büsbütün dağıttılar.

... Bu tarihte, dillerinin Türkçe olmadığı muhakkak olan bazı milletleri Türk yapmak için antropolojiye başvurulmaktadır. Herhangi bir kavim veya halk brekisefal oldu mu, hiç tereddütsüz, onun Trklğne hkmolunmaktadır... brekisefallik ile Türklüğü ispata kalkmak hiçbir ilmi değeri olmıyan bir iddiadır.”¹²⁶

Ayrıca Kemalist anlayışın tarih araştırmalarında Osmanlı tarihinin yok sayılmasına karşı çıkar.¹²⁷ Osmanlı, Türk unsuru üzerinden kurulmuş bir devlet olduğu için Osmanlı Devleti de bir Türk devletidir. Atsız, yukarıda alıntı yapılan makalede İsmet Paşa’nın, Tarih Kurulu’na, Osmanlı tarihinin araştırılması için emir verdiğini belirtmiştir. Atsız tarih incelenmesi yaparken bugünkü siyaset derin bir tartışma oluşturan milletlerin icadında etnik kazı çalışmalarıyla tarihin kurgulanması konusuna değindiği görülebilir. Ancak bunu yaparken diğer milletlerin tarih yaratırken Türklerin gerçek bir tarihe sahip olduklarını savunur.

“Mazisi ve mefahiri olmıyan milletler bile kendilerine bir mazi, bir milli destan uydururken, biz binlerce yıllık şanlı bir fütuhat, teşkilat ve medeniyet tarihimizi inkâr ederek bir prensip halinde ingeneleşiyorduk.”¹²⁸

Atsız, tarihin millet olmaktadır rolünü son derece iyi kavramış ve gerek tarih bölümlendirmesi, gerek destanlar ve tarihi kahramanlar ve tarihin bilimsel yorumuna dair yazılarını yayınlamıştır. Nihal Atsız tarihi iyi bir şekilde kurgulayarak Türkçülüğünün ilerlemesini sağlayacağını keşfetmiştir. Tarihin önemini kavrayarak iyi bir tarih anlatımı gerçekleştirmiştir. Tarih blmlendirmesinde yıllara göre Türklerin orta Asya da yaşayışlarını, XI. yüzyılda

¹²⁶ Nihal Atsız, “Milli Uyanıklık”, Çınaraltı, 21 Temmuz 1941 sayı:1, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997, 2. bs, s.91–93.

¹²⁷ **A.e.**, s.92.

¹²⁸ Nihal Atsız, “3 Mayıs 1944”, Ötüken, 11 Nisan 1973 sayı:5, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997, 2. bs, s.211.

Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmelerini, İslamiyet'i kabul edişlerini, günümüz eğitim sisteminde yer alan tarih sistemiyle aynı şekilde ele almıştır.

3.1.5. Anti-komünizm Köycülük Toplumculuk=Milliyetçi Halkçılık

Birinci dünya savaşı yıllarında Rusya'da 1917 devriminin gerçekleşmesiyle Komünist sistem iddiasıyla yönetime gelen Bolşevikler, dünyada olduğu dibi Türkiye'de de taraftar bulmaktadır. Savaş arası dönemde Komünizme karşı gelişen ırkçılık anlayışları dünyada güç kazanmıştır. Komünizmin enternasyonal, ekonomik eşitlik isteğinin yanı sıra ırkçılık akımlarında nasyonal ekonomik eşitlik anlayışı ortaya çıkmıştır. 1933 yılında iktidara gelen Adolf Hitler Nasyonal Sosyalist Parti'nin lideridir. Atsız, makalelerinde Hitler'den etkilendiğini inkâr etse de özellikle komünizm karşıtlığına rağmen sınıfsız toplum isteği¹²⁹, köycülük anlayışı ve komünizmin “beynelmilel halkçılık”ına alternatif olarak sunduğu “toplumculuk*=milliyetçi halkçılık” düşünceleriyle Hitler'in Nasyonal Sosyalist anlayışını Atsız'da görmek mümkündür.¹³⁰

Atsız'ın köylü sınıfına özel bir önem verdiği net bir şekilde görülür. Köylü sınıfı, Türklüğün en önemli taşıyıcılarından biri olması sebebiyle Atsız açısından önem arz etmiştir. Aynı zamanda köylü sınıfının diğer sınıflarla arasında derin farklar bulunmasına kesinlikle karşı çıkar. Atsız, köylü ve işçi sınıfının ekonomik açıdan kötü durumda olduğunu ise net bir şekilde ifade ederek komünizme karşı nasyonal sosyalist bir anlayış çerçevesinde köylü ve işçi sınıflarının** incelenmesi gerektiğini belirtir.

“Eğer alınının teri ile yaşıyan işçi ve çiftçilere karşı olan aşkımızda samimi isek, bütün safiyeti ve masumiyeti ile çalışan ve ona mukabil bir sürü emperyalistin husumeti karşısında hayatına kast ile açlığa ve sefaletle mahkûm edilen mukaddes bir kitle vardır: O da Türk köylüsüdür.

¹²⁹ Nihal Atsız, “İktisat ve Milli Müdafaa”, Atsız Mecmua, 1932 sayı:11, içinde, **Makaleler Cilt III**, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, s.256.

*Burada işbölümü sözcüğü kullanılmıştır. Ziya Gökalp'in sınıfsız toplum ve farklı sınıflar yerine dayanışma ve işbölümüne göre sınıfları ortadan kaldıran anlayışını alıntılanan makalede görmek mümkündür.

¹³⁰ Nihal Atsız, “İşte Sosyalizm”, **Ötüken**, 15 Haziran 1964, sayı:6, içinde, **Makaleler Cilt III**, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992, 1. bs, s.339.

...Proletaryaya ilanı aşk eden gençler, eğer bu feryatlarında samimi iseler, Anadolu'ya koşmalı, köylünün içine girmeli ve orada köylü için yalnız bir cehit ve bıkmaz usanmaz bir aşk ile çalışmalıdırlar.

...Onda büyük Türk tarihinin veraseti ve geçmiş asırların hayatındaki facialardan alınmış bir hayat terbiyesi vardır. Sakin ve manasız görünen kabuğun içinde derin duyuşlu ve şimşek sezişli bir ruh yaşar: İşte bu ruh, Türk ruhudur. Yeryüzünde bu toprak üzerinde ve bu millet içinde bir şeyler yapmak isteyenler her şeyden önce bu kütleyi ve bu ruhu okumalı ve tanımalıdırlar.”¹³¹

Atsız'ın antikomünizm anlayışı, ilerleyen süreçlerde milliyetçi görüşe hâkim olmuştur. Antikomünist siyasetin yanına farklı karşıtlık noktaları eklense dahi antikomünist anlayış önemini korumuştur. 1960–1980 arasında antikomünist siyaset karşılığını “komünist Alevi” algısında bulmuştur.

Atsız'ın, antikomünist tavır kadar etkili bir şekilde savunduğu görüş Yahudi düşmanlığıdır. Yahudi ve komünist karşıtlığında Almanya'nın antisemitist ve antikomünist politikaları rol oynamaktadır. Atsız, yazılarında Türklüğün içeride üç düşmanı olduğunu belirterek, Yahudilik ve Komünizmi bu düşmanlar arasına koymuştur.

“Türk milletinin dışarki düşmanları bütün dünyadır. Bunu tarih bize ebedi bir öğüt halinde hikâye eder. İçerki düşmanlar ise üç tanedir: Komünist, Yahudi ve dalkavuk.”¹³²

Atsız'ın Komünist tanımını ise son derece düşmancadır.

“Komünist, vicdanını Yahudi Marks'a satmış olan vatansız serseri demektir. Amele diktatörlüğünün kurulduğu yerde cennete varılmış olduğunu zanneder.”¹³³

Atsız komünizmin yanlış bir düşünce olduğunu ispatlamak için esas örneklerini Almanya üzerinden vermekte ve özellikle gelişmiş millet olarak gördüğü Almanlardan etkilendiği görülür.

“Komünizm ileri bir hamle ise bu hamleye geri, kaba ve ahmak mujik kılavuzluk edemez. Beşeriyetin rehberliğini Almanlar ve İskandinavlar gibi en

¹³¹ Nihal Atsız, “İleriki İnkılâpçılara”, Atsız Mecmua, 15 Temmuz 1931 sayı:3, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.110–112.

¹³² Nihal Atsız, “Komünist, Yahudi ve Dalkavuk”, Orhun, 12 Mart 1934 sayı:5, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.171.

¹³³ A.e., s.171.

ileri milletler idare ederlerse hak kazanabilirler. Fakat Ruslar; asla! 10.000.000 amelenin yaşadığı koca Almanya'da komünistler en çok 6.000.000 taraftar bulabilmişlerdi. Bugün ise milliyetçiliğin çelik yumruğu orada komünizmi ezmiştir.”¹³⁴

Komünizmin Türkiye’de güç kazandığının farkında olan Atsız, komünizmin karşısına Türk milliyetçiliğini koymuştur.

“Komünist propagandası, firenkperestlik, kozmopolitlik, memleketimizde bir sistem halinde dörtlü ile ilerlerken ve artık “din” bir mefkûre olmak kuvvetini kaybetmişken bizim için sarılacak yegâne istinatgâh milliyetçiliğimiz, genç Türkçülüğümüzdür.”¹³⁵

3.1.6. Atsızın Dine ve Aleviliğe Bakışı

Atsız, milletlerin bir dini olması görüşünden yanayken diğer bir yandan Türk halkının genelinin benimsediği İslamiyet’in, milli kültüre zararlı bir etki yaptığı görüşünü savunmuştur. Dinlerde öğütlenen “barış içinde yaşama” anlayışının milletlerin gelişimine zarar vereceği düşüncesindedir. “Dünyanın milletlerin savaş alanı” olduğunu savunan Atsız, savaşı yasaklayan dinlerin kabul edilmesi halinde Türklerin milli kültürünü, asker millet geleneğini kaybedeceği ve milletlerin yok olacağı savında bulunarak Manihaizm ve Buda dini örneklerini vererek savını kanıtlamaya çalışmıştır.

“Buda dini ise insanlara merhamet ve tevazu tekli ettiğinden insanları miskinleştirir. Türkler bu dini kabul ederlerse tedricen cesaretlerini kaybederek kudretsiz kalacaklardır. Buda dini Türkler gibi çok harbetmeye mecbur bir millete telkin olunacak şey değildir.

... Eğer Buda dini ve Çin medeniyeti Türkler arasında tamamen yayılmış olsaydı, 740–745 arasındaki büyük dâhili ve harici kargaşalıklar arasında Gök Türk sülalesi ortadan kalkarken onların yerine yeni bir kabile, Dokuz Oğuzlar (Uygurlar), çıkarak devleti derhal yeniden kuramazlardı.

Fakat müthiş bir askeri kuvvet olan Dokuz Oğuzlar (Uygurlar) yabancı medeniyetin tesirine pek çabuk kapıldılar... Manihaizm parlak bir merasimle, kağanın bir nutku ile kabul edildi. Devir eski zamanlara nispetle çok değişmiş olduğu için yabancı

¹³⁴ A.e., s:172.

¹³⁵ Nihal Atsız, “Maziye İnkâr Edenler, Darülfunun ve Milli Tarih Kongresi”, Atsız Mecmua, 15 Ağustos 1932 sayı:16, içinde, **Makaleler Cilt II**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.213.

medeniyetlerin tesiri daha büyük oluyordu. Bu suretle Manihaizmi kabul ettikten sonra Türk dilinin birçok ecnebi kelimeler girmeye başladı. Bugün elimizdeki birçok Uygur eserinde yabancı dillerin kuvvetli tesiri göze çarpar.”¹³⁶

İslamiyet’in Türk milli kültürünü “Arap-acemleştirmesi” sebebiyle Türk milli kültürüne zarar verdiği düşüncesindedir. İslamiyet’in etkisiyle Türklerin milli benliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklarını savunur.

“Kendi milli dinlerini kılıç korkusuyla değiştiren acemler bu yeni kisve altında eski din ve ruhlarını saklarken, İslamiyeti büsbütün başka sebeplerle (ekseriya iktisadi) kabul eden Türkler milli benliklerini kaybetmek derecesine geldiler... İslamiyetin tesiri şimdiye kadar olan tesirlerin hepsinden kuvvetli oldu. Hatta o kadar ki Çin medeniyetinin ve manihaizmin en kuvvetlendiği zamanlar da bile Türkçe isim taşıyan Türkler islamiyet'e girdikten bir iki asır sonra isimlerini bile Arap-acemleştirdiler.”¹³⁷

Fakat aynı zamanda Atsız milletlerin dinsiz olmalarına da karşıdır fakat Türklük dinin önünde olduğu sürece dine karşı değildir. Devletlerin seküler olmalarına rağmen bir dine sahip olduklarını kabul etmektedir. Kemalist anlayışa sahip çıkan ve garpçılık akımından etkilenen bir kısım insanın batı medeniyetine erişmek için batı dini olarak kabul gören Hristiyanlığın kabul edilmesi tartışmalarının mevcut olduğundan söz eder¹³⁸. Hristiyanlık vurgusu yapanlar Ortodoks Hristiyan olan Karamanoğlu Türklerinin mübadele sırasında Yunanistan’a gönderilmesine ilişkin bir Kemalist politika eleştirisinde bulunmamışlardır. Aksine Atsız, devletin dini bir kenara attığını söylemiştir.¹³⁹ Atsız, devletin, Sovyetler örneği gibi dinsiz olamayacağını ve halkın üzerinde büyük etkisi bulunan dine, devletin de seküler anlayışta da olsa sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Atsız, “İslamiyet’i Türkleştirme hareketi” olarak söz ettiği ezanın Türkçe okunması ve Kur’an’ın Türkçeleştirilmesini ise destekler. Fakat Hristiyanlık propagandasına ise karşı çıkar.¹⁴⁰ Atsız’ın, İslamiyet’in

¹³⁶ Nihal Atsız, “Aynı Tarihi Yanlışlığa Düşüyor muyuz?”, Atsız Mecmua, 1932 sayı:11, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.458–459.

¹³⁷ Nihal Atsız, “Aynı Tarihi Yanlışlığa Düşüyor muyuz?”, Atsız Mecmua, 1932 sayı:11, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.459–460.

¹³⁸ A.e., s.462–463.

¹³⁹ A.e., s.462.

¹⁴⁰ A.e., s.464.

Türkçeleştirilmesini desteklemesinin sebebi, halkın çoğunluğunun dinin etkisi altında bulunması sebebiyle dilin Araplaşmasına gerek kalmadan İslamiyet'in Türklüğün ruhuna zarar vermeyeceği anlayışından gelirken, Hristiyanlığa karşı çıkışının asıl sebebi, Hristiyanlığı savunanların İsa'nın insanlar arası barışı öngören evrenselci ve insanları eşit gören insancıl tutumu olmuştur.¹⁴¹

Türklerin milli dini olarak gördüğü Şamanizm'e büyük değer veren Atsız, Aleviliği de Türklük üzerinden kurgulamıştır.¹⁴² Aleviliğin Atsız ve çevresinde ele alınışı ve kurgulanışı incelendiğinde Aleviliğin de Şamanist öğeler üzerinden kurgulanarak Aleviliğin Orta Asya ile bağ kurması sağlanmaya çalışılmış ve Alevilerin Türk olduğu tezi savunulmuştur. Atsız'ın, Alevileri Türk saymasının altında yatan neden, eski Türk ananelerini korumuş olmalarıdır. Nihal Atsız ve çevresinin incelediği Aleviler, Trakya, batı Anadolu ve iç Anadolu kesimlerinde yaşayanlardır. Türkçe konuşan ve ulus devlet öncesi Sünni halkın, "Türkmen" olarak tanımladıkları bu Alevi çevresine dair incelemeler yaparak, bu kesime ilişkin bir yorum geliştirmişlerdi. Aleviliğe bakışları, Abdülbaki Gölpınarlı'nın Alevilik ve ona bağlı diğer Batıni tarikatlar hakkında yaptığı çalışmalar ve Alevilerin Türklükle bağlantıları üzerinden şekillenmişti.¹⁴³ Edebiyat incelemelerinde geçen Alevi Bektaşî şiirleri Türkçe yazılmış olması sebebiyle asıl Türk edebiyat örneği olarak inceleniyordu. Yani Aleviler, Alevi kimliğiyle değil, Türk kimliğiyle kabul edilmiştir. Bu görüşe sevk eden ana düşünce Alevilerin Türklük vurguları yaptığı sürece kabul görmeleri idi. Alevilik vurgusu yapanların ve Alevilik düşüncesine göre insanı temel alan ve eşitlik anlayışında olan bir Alevi'nin, Nihal Atsız ve çevresinde kabul görmesi mümkün görünmemekteydi. Alevilerin Türklüğü üzerinden vurgu yapılmasına bir diğer örnek ise Dersim olayları karşısındaki tepkisizlikleridir. Kemalist rejimin asimilasyuncu milliyetçilik anlayışı çerçevesinde iktidarını gerçekleştiremediği ve Türklükle

¹⁴¹ A.e., s.463.

¹⁴² Nihal Atsız, "Veda", Orkun, 18 Ocak 1952 sayı:68, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992,1.bs, s.104.

¹⁴³ Atsız Mecmua, sayı 9-17 arası, Abdülbaki Gölpınarlı Konya lisesinde öğretmenlik yaptığı yıllarda(1930-1932) Nihal Atsız'ın çıkardığı Atsız Mecmua dergisinde yazıları yayımlanır. 1930'ların başları henüz Nihal Atsız'ın Türkçü-ırkçı fikirlerinin doruğa ulaşmadığı yıllardır. Gölpınarlı'dan sonra Komünist olduğunu söyleyerek Pertev Naili Boratav'la da arası açılır.

uzlaştırmadığı Dersim Aleviliğini asimilasyonla Türkleştirmek ve Dersim bölgesinde iktidarını sağlamak amacıyla Dersim bölgesinde gerçekleştirdiği operasyonlara hiçbir şekilde bir tepki verilmediği görülmektedir. Fakat Alevilere bakış açısı Türk ananelerini en iyi koruyan kesim oldukları için gerek Atsız ve dergi çevresi için gerekse 1930–1950 yılları içerisinde dergiler çevresinde örgütlenen diğer Türkçüler açısından olumludur.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın Atsız Mecmua'da yayımlanan Alevilik araştırmaları günümüzde hala önemini koruyan ciddi bilimsel çalışmalardır. Alevilik içinde Melamilik, Bayramilik, Bektaşilik, Kalenderilik gibi birçok Batını tarikatın incelenmesine dair yazılar dergide yer bulmuştur. Bu yazılarda Aleviliğe bağlı bu tarikatların orta Asya menşei olduklarına yer verilmiştir.

“Yeseviyye ve Melametiyye dervişlerinin, Selçukilerin ilk akınlarından itibaren Horasan, Harezm ve Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikleri ve Anadolu şehirlerinde medrese ve ulemanın tesiriyle gittikçe takarrür eden suni Müslümanlıkla beraber Arap ve bilhassa acem edebiyatına vakıf sofilerin otoritesine mukabil, Türkmen boyları arasında sazlarıyla, garip kıyafetleri ve kerametleriyle eski anane ve akideleri İslami bir şekilde yaşatan babaların, dedelerin mevcudiyeti malumdur.

... Menşei Horasan melametilerinden alan kalenderilikle, onun bir şubesi sayabileceğimiz haydarilik ve yine bu Batını zümrelerden olan abdallık ve Babailik arasında bu asırlarda pek büyük aynıyet ve tedahüller vardır.”¹⁴⁴

Abdülbaki Gölpınarlı ve Atsız arasında sonrasında fikir ayrılığı yaşansa dahi yaptığı bu araştırmalardan sonra Alevilik ve Türklük arasında bağ kuran Gölpınarlı'nın Alevilik düşüncesinin Türklük menşei dönemin Türkçüleri tarafından kabul görmüştür.

Atsız'ın Türklüğü tanımak için yurdun en uç köşelerine gidip araştırmalar yapıp bu şekilde gerçek Türk ruhunun anlaşılacağı tezinden hareketle Atsız Mecmua'da yurt gezisi köşeleri yayınlanmaktadır. Bu köşede Türk köylüsüne örnek olarak Kızılbaş köyüne gidilmiş ve buradan örnekle köy kültürüne daim anlatım yapılmıştır. Kızılbaş köylülerden şu şekilde söz edilmiştir:

¹⁴⁴Abdülbaki Gölpınarlı, “Anadolu’ da Heterodoks İnançlar”, **Atsız Mecmua**, sayı:13, s.17.

*“Bu köylülerin eskiden beri âdetiymiş... Onların en mübarek saydıkları bugün de kız ve erkek bekârların ayrı bir hayatı ve bugüne mahsus bir eğlence ve saadet istiklali olurmuş. Fakat bunu içinde yabancıların ve kasabalıların olmaması lazımmış. Bütün köy kızları bir araya gelir toplanırlar, çalgı çalarlar ve hep birden oynarlarken o köyün delikanlıları da onların etrafında bir halka çevirirler ve yosma yavuklularını o günde seçerlermiş... Ve o gün onlara her günah sevapmış... Yalnız emelleri söndüren hamleler müstesna... Şaraplar içilir, gönüller aşkın bütün taşkınlıklarını yaşarmış.”*¹⁴⁵

İslam içinde yasaklanan birçok âdetin uygulanmasına rağmen bu adetlere herhangi bir aşığılama söz konusu değildir. Şarap içilmesinin burada olumsuz olarak algılanılmamasının asıl nedeni Baha Said’in belirttiği üzere eski Türk adetlerinde kımız içilmesine bağlı olarak şarabın kımız olarak görülmesidir.

Nihal Atsız, Alevi-Sünni ayırımına karşı çıkmış ve bunun artık geçerli olmayacağını asıl meselenin Türklük olduğunu savunmuştur. Yahudilere karşı olan Atsız Türkler içinde Yahudiler, Gagavuzlar gibi Hristiyan Türkler bulunduğu için din ayırımı yapılamayacağını söyledikten sonra Alevi-Sünni ayırımına da değinerek asıl meselenin Türk olmak olduğunu belirtip önemli olanın Türk olmak olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶

Atsız, Türk ananelerini anlatırken Orta Asya Türk kültüründen örneklerle Türklüğün ananelerini, kadın-erkek ilişkilerini anlatmıştır. Atsız ve çevresi İslamiyet’in Türklük üzerine zararlı etkisi olduğu görüşündedirler. İslamiyet, Türk adetlerin değişerek kültür değişimine aynı zamanda Türklerin dışarıdan evlenmesine (dışarıdan evlenmesi derken Müslümanlık harici insanları kastedilmez) izin vererek Türklerin melezleşmesine neden olmuştur. Bu adetler üzerindeki değişimlerden biri de kadın-erkek ilişkilerinde gerçekleşmiştir. Eski Türklerde kadın-erkek ilişkileri Atsız Mecmua’dan kısa bir bölümle anlatılmıştır:

“Anadolu Türkmenleri Anadolu’yu on birinci asırlarda fetheden Türklerin, o zamandan beri medenileşmeyerek, eski hayat şartları içinde yaşayan torunlarıdır.

...Türkmen ailesi ne pederşahi, ne de maderşahi bir nevi idi. Bu ailede baba ile annenin aynı kıymete haiz oldukları görülüyor. Hem ihtiyar kadın, hem ihtiyar

¹⁴⁵ Kazım Nami, “Yurt Gezileri”, **Atsız Mecmua**, sayı: 5, 15 Eylül 1931, s.4 .

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz, Nihal Atsız, “Veda”, **Orkun**, 18 Ocak 1952 sayı:68, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.104.

erkek ocak addolunuyor. Sonra aile hâkimiyeti de bu iki unsurun elindedir. Bunların kuvveti müsavidir.”¹⁴⁷

Fakat bu anlayış İslamiyet’in kabulüyle beraber kadının aleyhinde gelişmiştir. Anadolu kadın-erkek ilişkilerini anlatılırken Anadolu köylerinde yaşayan Kızılbaşların, Türkmen adetlerini, Sünnilerden daha fazla korudukları anlayışına açıkça yer verilmiştir. Anadolu’da Türk ananelerini en iyi yaşatan toplum olarak Kızılbaş köyleri gösterilmiştir.

*“... Köylerde ise aile şekli Türk ailesinden biraz daha uzaklaşmıştır. Anadolu’nun Kızılbaş köylerinde kadınlar erkeklerden kaçmazlar. Fakat hariçten gelen erkeklerle görüşmekten dahi çekinirler. Sünni köylerde ise bu adet biraz daha daralmıştır. Yani kadınlar kendi mahallelerindeki erkeklerden kaçmazlar. Kızılbaşlar eski Türk ananelerini daha iyi sakladıklarından daha serbest kalmışlardır.”*¹⁴⁸

Aleviliği, Türklük üzerinden kurgulamak isteyen Atsız ve çevresi Şamanizm üzerinde durmuşlardır. Atsız ve çevresi, Aleviliği farklı bir ortodoksi üzerinden kurgulamışlardır. Aleviliğin heterodoks yönünü göz ardı etmelerinin yanı sıra diğer bir önemli konu ise Türklüğün üstünlüğü anlayışlarıyla Aleviliğin zıt yönlerde durmasıdır. “72 milleti bir gören” Alevi anlayışı soytürkçü anlayışla hiçbir bağ kuramazdı. Atsız, “beynelmilelci” olduğu gerekçesiyle bu anlayışa karşı çıkmıştır. Soytürkçü yaklaşım, Alevilere, İslam ortodoksisine karşı Türk-Şaman ortodoksisini vaat etmiştir. Ortodoks, elitist anlayışla Aleviliğin uyuşmayacağı açıktır. Ayrıca Alevileri tek tipleştirmek isteyen anlayışları Aleviliğin heterodoks yaklaşımına uymayan en net örneğini teşkil etmektedir. Alevilerin kentle 1930–1946 arasında bağ kurmamış olmaları, soytürkçülerin Alevilere erişimini zorlaştırmasına rağmen daha önce ayrıntılı şekilde açıklanan Aleviliğin temel üç yönüne, heterodoks, gnostik ve senkretikliğine uymaması sebebiyle bu anlayışla bağ kuramayacağı açıktır.

Zeki Velidi Togan, Ahmet Caferoğlu gibi isimler, gerek Atsız Mecmuadaki yazılarıyla gerekse çıkardıkları Azerbaycan Yurt bilgisi gibi dergilerde yazdıkları kültürel birlik perspektifli yazılarıyla Türkçülükle “Turan” fikri arasındaki

¹⁴⁷ Nihal Atsız, “Anadolu Türklerinde Aile Teşkilatı”, **Atsız Mecmua**, sayı: 15, s. 58.

¹⁴⁸ Nihal Atsız, “Anadolu Türklerinde Aile Teşkilatı”, **Atsız Mecmua**, sayı: 15, s. 59.

rabitanın diri tutulmasında büyük rol oynamışlardır.¹⁴⁹ Yine bu isimler tarafından kurulan Türkistan Türk Gençler Birliği ve Türkistan'ı Öğrenme Dernekleri de bu süreçte etkili olmuşlardır.¹⁵⁰

3.2. Rıza Nur

Nur, 1920'de Ankara hükümetinin ilk Maarif vekili görevinde bulundu. Aynı yıl Hariciye vekilliği de yaptı. 1923'te Lozan'a giden heyette İnönü'den sonra ikinci isim olarak yer aldı. 1926 yılında Mustafa Kemal'le arasının bozulmasının ardından Türkiye'den ayrılmıştır. 12 yıllık sürgün hayatından sonra Türkiye'ye dönmüştü.¹⁵¹ 1942 yılında Tanrıdağ dergisini çıkarttığı dönemde hayatını kaybetti. Türkçülerin doğal lideri olarak görülmeye başlanmıştır.

3.2.1. Irkçılık-Türkçülük

Rıza Nur, ırka dayalı fikirlere sahip olmasının yanında İslam'a da önem verir. Fakat ırkın ön planda yer aldığı, milliyet üstüne düşüncelerinde açıktır.

“Milliyet asla kültür meselesi değildir. Milliyet, ırk, kan meselesidir. Dil, zihniyet, edebiyat ve emsali gibi kültür unsurları milliyet binasının ikinci derece malzemelerindendir.

Bu Türk camiası içinde Türkçüyüm diyemeyenler ne bedbahtırlar. Bunlar ve âlem bilsin ki Türk milliyetçiliği düstur halinde şudur: Milliyet=Türkçülüktür. En dinç, diri bir durmuş igesi (hayatdar) fikir varsa ırkçı Türkçülüktür

Türk milliyetçiliğinin münhasıran Türkçülük kelimesi ile ifadesi gerekmektedir. Türkçülükle milliyetçiliği aynı şey olarak görmeyenler, milliyeti kültüre bağlayanlar kanca Türk olmayanlardır.

“esasen eterojen (gayrimütecanis) (heterojen-F.Y) bir siyasi birliğin mukadderatı boyuna hastalıklara, yani isyanlara, türlü rahatsızlıklara uğrayıp çekme, buhranlar geçirmek ve nihayet tefessüh ederek dağılıp yok olmaktan başka bir şey olamaz. Tarihi ve sosyal determinizm bunu böyle yapmıştır. Bu dağılmanın şaheser misalleri Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarıdır.”¹⁵²

Daha sonra Türkkan'ın yanında yer alacak olan Mustafa Hakkı Akansel'in yazılarını Rıza Nur'un çıkardığı Tanrıdağ dergisinde görmek mümkündür. İnsanın

¹⁴⁹ Fatih Yaşlı, **Kinimiz Dinimizdir: Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2009, 1. bs, s.71.

¹⁵⁰ Günay Göksu Özdoğan, **age**, s.201.

¹⁵¹ Fatih Yaşlı, **Age**, s.71.

¹⁵² Rıza nur, “Türk Nasyonalizmi”, **Tanrıdağ**, sayı 1,6 Mayıs 1942, s.4–6.

ırka göre tanımlanmasında Gobineau'un "ırkların eşitsizliği" fikrini savunduğu görülmektedir.

*"Gobineau, 1854'de yazdığı pek meşhur (insan ırklarının müsavi olamadığına ait bir deneme) isimli eserinde: (hakiki vatanseverlik, cenup milletlerine mahsus marazifartı- tenebbüh (surexcitation maladive) değildir) deyior. Ne kadar doğru! Türkler de bir şimal ırkıdır: sahici Türkler, sakın, vakur, az laf söyleyen, duygularını, heyecanlarını meydana vurmasını sevmeyen insandır."*¹⁵³

Dergi çevresince ırkçı milliyetçilik anlayış gündeme gelmiştir. Milliyetçiliğin devlete götüren yönü vasıtasıyla ırkçı bir anlayışla milliyetçilik oluşturularak, Türk ırkının kuracağı ırkçı milliyetçi devlete ulaşmak amacı, dile getirilir.¹⁵⁴

Fakat yukarıda dile getirilen anlayışın yanında ırkçılığa yardımcı bir fikir lazımdır anlayışı dile getirilir. Yardımcı fikrin milli mücadele döneminde din olduğu üzerinde durulmuştur. Yardımcı fikrin din olduğu üzerine vurgu yapılmasının esas önemi 1960'ların sonunda İslam'ın ön plana çıkarıldığı döneme kaynaklık etmiştir. "Tanrıdağ kadar Türk, Hira dağı kadar Müslüman" başlığıyla çıkan bu dergide böyle bir yazının yazılması kitleleşme yani Türkçü düşüncenin yayılması anlayışında dinin önemli yerine doğru ilk işaretlerin görüldüğü yer olması sebebiyle önemli bir yer teşkil eder. Çınaraltı dergisi çevresinde dile getirilen bu anlayış, daha sonra Çınaraltı dergi çevresi ve Türkkan arasında tartışmalara sebep olacak ve iki tarafın birbirilerini yeterince Türkçü olmadıkları suçlamalarıyla itham etmelerine sebep olacaktır.

3.2.2.Rıza Nurun Dine ve Aleviliğe Bakışı

Rıza Nur ve çevresinde Aleviliği Türklük üzerinden kurma amacı görülebilir. İran Türklerinden bahsedilen bir yazıda Şah İsmail Türk olarak ifade edilmiştir. Safevi hanedanından olduğu belirtilmiştir. Fakat Şah İsmail ve Yavuz arasındaki mücadeleden bahsedilmemiştir. Haliyle bu mücadele aynı zamanda Sünni-Kızılbaş kavgası olduğu da söylenmemiştir. Yalnızca Şah İsmail'in İranlı

¹⁵³ Mustafa Hakkı Akansel, "Türk Irkına Mahsus Bir Ruh Durumu ve Neticeleri", **Tanrıdağ**, sayı.17,1942, s.6.

¹⁵⁴ Sıtkı Tunçer, "Milliyetçiliğimiz Nasıl Olmalıdır?", **Tanrıdağ**, 1942 sayı:10, s. 18.

bir Türk hanedanı olduğundan söz edilmiştir. Şah İsmail'e herhangi bir aşağılamada bulunulmamış aynı zamanda Kızılbaşlara dair herhangi bir aşağılama da söz konusu olmamıştır.¹⁵⁵

Rıza Nur bazı yazılarında Türk şiirlerinden söz eder. Türk şiirlerinden söz ettiği bölümlerden birinde Bektaşî şiirlerinden de söz etmiştir. Bektaşî şiirlerini oldukça beğenmiştir. Bu şiirlerin sade ve yalın Türkçeyle yazılması, Rıza Nur'un Bektaşî şiirlerine hayran kalmasının nedenlerinden biridir. Bektaşî şiirlerinden biri olan nefes üstadlardan biri olarak Hatayi yani Şah İsmail'i saymıştır. Şah İsmail'i dilinin sadeliğinden ötürü övmüştür.

*“Büyük bir şair olan Şah İsmail'in mükemmel bir divanı vardır. Yazma olarak ve güzel yazı ile Paris Bibl. Nat. da iki yazma vardır. Şiirler güzel, canlı ve bilhassa dikkati çeken şey, İran'daki bu Türkün dilinin adeta bir İstanbul dilinden farksız ve güzel olmasıdır.”*¹⁵⁶

Bir Türkçü de olsa aynı zamanda dindar yönü de olan Rıza Nur'un bu konuda tarafsız kalması da Aleviliğe görece olumlu baktığını göstermektedir.

Ahmet Rasim Aras adlı Tanrıdağ yazarı Kızılbaşların Timur'a esir olarak götürülen esirlerden olduklarını ve kendi ülkelerinin padişahı olan Yavuz'a karşı Şah İsmail'i desteklediklerini anlatmıştır.

*“...Bunlar Şirvanlara karşı koyarak pirlerinin oğlu Şah İsmail'i Şirvanşahının mahbesinden kaçırmış ve Şirvanşahla muhabere edip en nihayet İsmail Safevinin askerlerinin (Kızılbaşların) mühim bir kısmını bunlar teşkil edecek dedelerin padişahı olan Sultan Selim'e karşı muhabereden çekinmemişlerdir.”*¹⁵⁷

Kızılbaş türküleri adlı bir bölüm dergi içinde yayınlanır. Hatta bu derginin devamı da yayınlanmıştır. Kızılbaş musikinin bakir bir alan olduğunu ve hakkında yeterince araştırma yapılmadığı konusunda yazarların hem fikir oldukları görülüyor. Bu yazıda Kızılbaş kültürü, ibadetleri ve Sünni İslam kültür ve ibadetlerini karşılaştırır. Karşılaştırmayı dikkatli bir şekilde yapmıştır. Bir alevi çocuğunu olduğunu belirtmesi bu yazıda dışarıdan bakan bir insan gözüyle yazmasını gerekli kılmıştır. Milliyetçi dergide Kızılbaşlara dair bir konuda -her ne

¹⁵⁵ Nureddin Ardıçoğlu, “İran Türkleri”, **Tanrıdağ**, Temmuz 1942, sayı:12, s. 10.

¹⁵⁶ Rıza nur, “Türk Nasyonalizmi”, **Tanrıdağ**, sayı 1,6 Mayıs 1942, s.5.

¹⁵⁷ Ahmet Rasim Aras, “Derviş Sultan Ali Sadreddin”, **Tanrıdağ**, Ağustos 1942, sayı:15, s.6.

kadar musiki konusu da olsa- yazıların yayınlanması Alevilere karşı iyi düşünceler beslediklerini gösterir.

3.3.Türk Amacı ve Ahmet Caferoğlunun Aleviliğe Bakışı

Türk Amacı dergisi, Temmuz 1942 tarihinde Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu müdürlüğünde çıkarılmıştır. Caferoğlu önemli Türkçülerden biri olup ırkçılık-Turancılık davasında yargılananlar arasındadır. Ahmet Caferoğlu, dış Türklerden yani Rusya Türklerindendir. Çıkardığı Türk Amacı dergisi ve daha önce yayımladığı Azerbaycan Yurt bilgisi dergisiyle Atsız gibi dönemin Türkçülerinin fikirlerinin oluşmasına rehberlik edinmiş aynı zamanda Türkçülük alanında kültür çalışmaları yapmıştır.

Türk Amacı dergisinin ikinci sayısında Arifi adlı bir aşığın hayatına değinilmiştir. Şairin Bektaşî olduğu belirtilmiş ve rind (laubali, sermelik v.s.) meşrep olduğu söylenerek Bektaşîlere karşı da bir tavır sergilenmiş olur. Burada Bektaşîlerin zayıf ahlaklı insanlar olduklarına dair bir anlam sezdirilir. Her ne kadar sadece Arifi’yi anlatırken bu tür betimleme yapılsa da yine de Bektaşîlere nasıl bakıldığına dair izler görülmektedir. Yazarın iki kişiye dayanarak bu açıklamaları aktardığı görülür.

“İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Arifi Rind, laubali meşrep olup Bektaşî tarikatı nazeninlerindendir. (Kütahya şehri, s.221)dediği gibi Mustafa Hakkı Yeşil de şairi “Bektaşî tarikatı mensuplarından kalender ve rind meşreb olarak tanıtmakta (Kütahya Şairleri, s.8)”¹⁵⁸

Türk Amacı dergisinde yayınlanan diğer bir yazıda ise Alevilikle ilgi, çok iyi niyetli bakış açısını görmek mümkündür. Aleviliğe dair fikirleri daha çok Anadolu’ya yapılan gezilerden, şiir çalışmalarından ve şair hayatları konulu yazılardan elde edilmektedir. Yine böyle bir Anadolu gezisi esnasında bir Alevi köyünün yaşam şekline dair yazının incelenmesinden, bu derginin milliyetçi yazarlarının Aleviliğe nasıl baktıkları hakkında bilgi edinilebilir. İncelenen yazıda Alevi köyünün adetleri ve ibadetleri anlatılmıştır. Aleviliğin en önemli ibadetlerinden “Cem” ve Alevilikte kadın-erkek ilişkilerinde kadınların

¹⁵⁸Mehmet Halid Bayrı, “Arifi”, **Türk Amacı**, Ağustos 1942, sayı:2, s.86.

erkeklerden kaçmaması gibi özellikleri gayet iyi bir şekilde anlatılmıştır. Aşağıda aktarılan bölüm Alevi köylüsü hakkında nasıl bir izlenim edinildiğini gösterir;

“Mezhepleri icabınca itikat ettikleri ve sevk olundukları tasavvufun tevilkar telakkileri onları haylı münevverleştirmiştir. Her şeyin gönülde biteceğine ve cennet ile cehennemın gönül istirahatı ve azabında olduğuna inanmışlardır. Çalışkanlık onların en birinci vasıflarıdır. Çalışmadan Allahın vereceğine, yerden define çıkacağına kani değildirlər. Onun için, kadınları bile çalışmakta erkekleri geçerler. Hariç kabileden olan civar halkı onların iki meziyetlerine hayrandırlar: çalışkanlık ve bütün hareketlerindeki doğruluk. Devletin rejimlerine bütün canlarla sadıktırlar. Köylerinde vergi bakayası kalmaz. Vergi için hapis edilenleri yoktur.”¹⁵⁹

Yukarıda Aleviliğe dair anlatılar son derece Aleviliği öven ve Aleviliğe sıcak bakmayı da sağlayacak etkiye sahiptir. Bu yazıda en çok görülen şeylerden biri de Alevilerde, Cem ibadetinde rakı içildiğini söylenmesine rağmen buna ek olarak Alevilerin bunu adet haline getirmediğinin söylenmesidir. Burada yazarın amacı, Aleviliği, Sünnilik gibi meşru bir konuma getirmektir.

Genç erkek ve kadınların tanışmaların nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi verilir. Sünni âdetinden farklı olarak gerçekleştirilen bu âdeti olağan bir şey olarak anlatmıştır.

“Hıdrellez bayramı onlar için pek mühimdir. Bu bayramı üç gün yaparlar. Bu bayramda artık genç kızlar ve erkekler coşarlar. ...genç delikanlılar ve kızlar kümeler halinde birbirlerine yakın olarak intihap ettikleri mahallerde beyitler söylerler, maniler okurlar ve böyle birbirlerine söz atarlar.”¹⁶⁰

Yukarıda “genç kızlar ve erkekler coşarlar” cümlesi sadece Hıdrellez bayramının coşkusunun yaşanılmasından söz ederken coşmak sözcüğü kullanılmıştır.

3.4. Türk Yurdu

Türk Yurdu dergisi Zeki Velidi Togan, Hasan Ferid Cansever, Mehmet Emin Yurdakul gibi Türkçülük-Turancılık davasından yargılanan kişiler tarafından

¹⁵⁹ Vahid Lütfi Salcı, “Trakya’da Türk Kabileleri”, **Türk Amacı**, Ekim 1942, sayı:5, s. 314.

¹⁶⁰ **A.e.**, s. 314.

1 Eylül 1942 tarihinde çıkartılmaya başlamıştır. Doğu Türkistan'da yaşayan Türkleri kurtarmak iddiasındadır.

“Milliyetçilik._ Tarihin en uzak devirlerinden beri kendilerini başka insan topluluklarından ayrı vasıflara malik içtimai bir zümre olarak telakki eden cemaatlere mensub ferdlerin bağlı oldukları ve bu içtimai kitleyi geçmiş zamanlarda olduğu gibi gelecekte de yaşatmak için bütün hayat kuvvetlerini kullanmalarıdır.

İçtimai ayrılıkları yapan sebebler şu suretle sıralanabilirler:

1) Ferde ait sebebler,

A) Ana ve babadan gelen te'sirler,

B) Sonradan elde edilenler,

2) Muhite aid sebebler,

A) Coğrafyaya aid te'sirler,

B) Örf, adet, anane, dil, din,

C) Tarihi, askeri, siyasi, idari sebebler,

Ç) İktisadi sebebler,

D) Maişet tarzı ve vasıtaları,

... Din, dil, an'ane, tarihi ve iktisadi sebebler, yaşama ve geçinme tarzları da, ayrı ayrı içtimai milletlerin meydana gelmesinde mühim birer amildirler.”¹⁶¹

Sınıf ayrımı anlayışı yoktur. Sınıf yerine toplumsal sınıflar, işbölümü kavramıyla açıklanır ve milli iktisadın önemine değinilir.

“Modern Türkçülük; milli kalkınma ve ilerlemeyi, iktisadi tekâmül yolunda bulduğu için; nüfusumuzun %80 i olan köylülerle beraber öbür %20 yi de iktisadi çalışmaların kadrosu içine sokmuş oluyor. Bunu yaptıran da milli iktisadi sistemin dünya görüşüdür: bu sisteme göre; bir milletin hâkim bulunduğu toprağın, suyun üstünde, altında ve havasında bulunan canlı ve cansız her şey, o milletin kuvvet unsurlarıdır ve insan bu şeylerin en başında gelir; çünkü ham maddeleri insan yarayacak şekillere sokan ve kıymetlendiren, insanın yaratıcı kudretidir, yani aklıdır.

Bir de, insan denince; her meslekten adamlar, alışma ve kıymetlendirmenin umumi çerçevesine girerler ve meslek adamlarının çalışma

¹⁶¹ Dr Hasan Ferid Cansever, “Milliyetçilik ve İnsaniyetçilik”, **Türk Yurdu**, sayı:1, 1 Eylül 1942, s.6–7.

*tarzlarını ise, iktisadi faaliyetin iş bölümü tayin eder ki bu da, burada münakaşa edilmez.”*¹⁶²

Dil, din gibi kültürel milliyetçilik alanındaki farklılıklar bir milletin farklı devletler şeklinde örgütlenmesine neden olur. Bu yüzden kültür alanında da birlik olmalıdır. Eğer birlik olmazsa ayrı devlet örgütlenmesine neden olacağından zararlıdır. Irktan sonra kültür alanında da birlik milli birliğin esasını teşkil edecektir.¹⁶³

Türkçülerin incelenmesinde en çok karşılaşılabilecek sözcüklerden birisi de “milli birlik” olacaktır. Kültürel, dilsel, dinsel gibi birçok alanda milli birlikten söz edilmiştir. Türkçülük yaklaşım tarzı esasıyla bunu gerektirir. Birliğe, yani tekliğe verilen özel anlam, Alevilikle uzlaşamamasındaki esas sorundur. Tek parti döneminde Türkçülerin Alevilere yaklaşımı olumlu fakat Alevilik düşüncesine yaklaşımları olumsuzdur. Nedeni ise Aleviliğin tekliğe karşı çıkan heterodoks karakterinde gizlidir. Aleviliğin, birçok farklı inanıştan beslenmesi ve beslenmeye devam etmesi ayrıca insanları eşit gören yaklaşımı ve söze verdiği önem Aleviliğin teklikle uzlaşamamasına neden olmuştur. Bu durum Türkçülüğün İslam’la bir araya geldiği yıllarda bir sorun olarak kendini gösterecektir.

Türk Amacı dergisi de dervişlere, âşıklara yer vermiştir. Âşık ve dervişleri araştırırken Kızılbaş olarak ifade etmiş ve herhangi bir şekilde yadırgamamışlardır. Aksine gayet saygı ve merakla araştırdıkları kanısına varılabilir.

Türk Yurdu dergisinde, Tanrıdağ dergisinde “Kızılbaş Musikisi” bölümü yazan Vahid Lütfi Salcı bu yazı dizisini devam ettirir. Türkçü dergilerden birinde daha Kızılbaşlara yer verilmiştir. Bu bölüm Türk Yurdu dergisinin ilerleyen sayılarında da yayınlanmaya devam etmiştir. Yazarı da değişmemiştir. Kendisi de Bektaşî olan Vahid Lütfü Salcı, kültürel Türk edebiyatı ve musiki çalışmalarında Bektaşî şiirlerinin Türkçeliğini özel bir önemle anlatarak her sayıda bu bölümü incelemiştir.

¹⁶² Haşim Nihad ER-BİL, “Modern Türkçülük”, **Türk yurdu**, 1942, sayı:4, s.121.

¹⁶³ Zeki Velidi Togan, “ Türk Tarihinde Milli Birlik Nasıl Husule Geliyordu” , **Türk Yurdu**, 1942, sayı 1–2, s.1–8.

3.5.Reha Oğuz Türkkan

Reha Oğuz Türkkan ırkçı Turancı fikirleriyle Türkçülük alanında önemli bir yer edinmiş ve Atsız'la çekişmeleri sonrasında Türkçülüğün liderlerinden biri olarak gündemdeki yerini korumuştur. 1930–1950 arası dönemde dünyada yayılan ırkçılık, sosyal Darwinizm, ırk ıslahı gibi faşist, ırkçı ve milliyetçi düşüncelerden etkilenmiş ve düşüncesini bu çerçeveler etrafında kurmuştur.

3.5.1.Irk Islahı

Irk ıslahının Almanya'da özellikle yankı uyandırması, Türkçülük hareketi içinde de önemli bir yer tutmuştur. Bunun en açık örneğini Türkkan'ın yazılarında görmek mümkündür;

“_ *Bozkurtçular niçin ırkçıdır?*

Bozkurtçular, niçin temiz kan ve öztürklük şartı arıyorlar?

_ *Çünkü Türk kanını taşımayan insanlarla Türkler evlenirlerse, doğan çocuklar, Türk hususiyet ve üstünlüğünü taşımayan, bize ve atalarına benzemeyen melezler olacakları gibi, bu kan karışmaları arttıkça, Türk milletinin kan terkihi de değişecek, atalarımızın maruf ve sevgili hususiyetleri yarınki Türk milliyetinde bulunmayacaktır. Bu maddi ve manevi hususiyetler ve bu Türk üstünlüğü terbiye ve kültürle verilmediğine ve ancak kanla intikal ettiğine göre, Türk milleti ebediyen piçleşmiş ve mahvolmuş demektir. Bozkurtçular bunun için Tur ırkından, Türk ırkından olmayanlarla evlenmelere muhaliftirler.”¹⁶⁴*

Türkçülüklerini ise Türkkan şöyle anlatmıştır:

“*Bozkurtçular, Türklüğü, ilgilendiren her davayı prensip edinmişlerdir. Ahlaki, içtimai, hukuki, iktisadi, ilmi, edebi, felsefi, dini, terbiyevi ve biyolojik cemiyet davalarına, Bozkurtçuların, Bozkurta has görüşleri vardır. Köy davası, gençlik davası, imar davası, medeniyet ve fen sahasında terakki davaları hep bu Bozkurt görüşüyle incelenmektedir. Bunların heyeti umumiyesine, “Bozkurt Türkçülüğü” diyoruz.”¹⁶⁵*

Bu paragraftan da net olarak anlaşılacağı üzere biyosiyasetin yanında köycülük, milli iktisat, tarih, din gibi kültürel milliyetçilik unsurlarının yardımcı olarak Türkçülük fikirlerini tamamladığını söylemek mümkündür.

¹⁶⁴Reha Oğuz Türkkan, “Bozkurtçunun Amentüsü”, **Bozkurt**, sayı:1, s.6.

¹⁶⁵A.e., s.6.

Türkkan'ın düşüncesinde antropolojik ırkçılığın baskın olduğunu görmek mümkündür. Antropoloji çalışmaları sayesinde ırkçılık konusunda bilimsellik sağlanmaya çalışılmış ve bu iddia ile ırklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkkan, antropolojik ırkçılık düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

“Bir kere Türk antropolojisi –malzemeye daha çok muhtaç olmamıza rağmen hüküm vermeğe bol bol yetecek ölçüde tetkik edilmiştir... Türk antropolojisinin, bütün Türk boyları arasında, pek mütecanis olduğunu ve çok kuvvetli bir ekseriyetle, yuvarlakbaşı (brekisefal) olduğunu meydana koymuştur...

... Türk sırf brekisefalliği ile anlaşılabilen bir ırk değildir. Bunun yanında kan grubu, burun karinesi, saç, göz rengi, boy gibi antropolojik vasıfları “urugbilig” ilminin sahasına giren ırki psikolojik hususiyetleri vardır... Şüphesiz buna, “Millet” olabilmesi için gereken soy, şecere, kök, dil, kültür ve tarih unsurları da katılır.”¹⁶⁶

Turancı anlayış, Türkkan ve çevresi tarafından kabul edilmiştir. Çanakkale zaferi sonrasında orta Asya ve Rusya Türklerinin heyecanlarından söz edilerek “esir yaşayan ırkdaşlarımız” şeklinde vurgu yapılmıştır. Turancılık, Türkkan ve çevresi açısından önemli bir yerde durmaktadır. Tanrıdağ dergisinde yayımlanan bir şiir ırkçılığın ülküsünde Turancılığı iyi bir şekilde açıklar.

“... Ve ülkünün eşiği “Heybetli Tanrıdağlar...”¹⁶⁷

Tanrıdağ dergisinde yer alan bu şiirin Türkkan'ı anlatırken geçmesinin asıl sebebi Rıza Nur'un Türkçülüğünün, Türkkan çevresinde aynı şekilde kabul edildiğini göstermektir.

3.5.2. Türkçülük İdeolojisi ve Sosyal Darwinizm

Irkçılık düşüncesini ön plana alan Türkkan'ın Türkçülük ideolojisinde, Türkçülük ideolojisinin şartlarını ise şu şekilde sıralar:

I_Milliyetçilik

II_Vatanseverlik

III_Cemiyetçilik

IV_Şahsiyetçilik

V_Kabiliyetlere göre derecelendirme

VI_Ahlakçılık

¹⁶⁶ Reha Oğuz Türkkan, “Çizmeden Yukarı Çıkan Muharrir”, **Bozkurt**, sayı 4, s.70–71.

¹⁶⁷ Kazım Kemal Bapir, “Ülkü”, **Tanrıdağ**, sayı 15, s.5.

VII_Irkçılık

VIII_Savaşçılık

IX_Stoyisizm (çetin yaşamak)

X_Dinamizm

XI_Disiplinli idare

XII_Devletçilik”¹⁶⁸

Türkkan’ın yukarıda saydığı Türkçülük ideolojisinin şartlarına bakıldığında savaşçılık ve sert yaşama felsefeleri Nihal Atsız’da görülen sosyal Darwinizm düşüncesinin bir ürünüdür. Sert yaşayan ve savaşçı halkların milletlerin mücadelesinde üstün olacağı tezi Türkkan’ın düşüncesinde son derece belirgindir.

3.5.3.Türkkan’ın Dine ve Aleviliğe Bakışı

Reha Oğuz Türkan, Türkçü olmanın ötesine geçerek ırkçı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Yazılarında Naziler kadar radikalleştiği görülür. Fakat bunları kendisi kabul etmez. Irkçı olarak övünüp Türk ırkını ön plana aldığını söylese de Bozkurt dergisinin incelenen sayılarında Kur’an ayetlerinin Türkçeye çevrilmiş halinin yayınlanması dikkat çekicidir. Kur’an ayetlerinin yayınlanması bir yanda artık dinin de milliyetçi düşünce içine girmeye başladığını ve Ortodoks İslam’ın kabul gördüğünü gösterir.

“yukarıda saydığımız bütün bu şartları bir araya toplayacak olursak, “milliyetçilik, inanç, sevgi, mücadele, mukaddes milli hodbinlik, istiklal, birlik, dürüstlük, doğru ve iyi prensipler seçebilmek, iş görmek, yapmak, yaratmak ve çarpışmaktır.” Formülüyle milliyetçiliği hülasa edebiliriz.”¹⁶⁹

Yukarıda milliyetçilikten söz edilirken “mukaddes milli hodbinlik” sözleri kullanılmıştır. Kur’an’da yasak olan hodbinlik (bir nevi egoizm) kutsal seviyeye çıkarılmıştır. Bu yaklaşım, Sünni İslam’a karşı bir kavram kullanılmıştır. Fakat dergilerde Ortodoks İslam’a yönelen hareketleri görülebilir. Başyazar Türkkan’ın yazılarında Kur’an ayetlerini ve Sünni Müslümanlığı yakın sözcükleri kullanmıştır.

¹⁶⁸ Türkkan, Reha Oğuz: “Milliyetçilik”, **Bozkurt**, sayı 2, 1942, s. 31.

¹⁶⁹ **A.e.**, s.31.

Bozkurt sayısının beşinci sayısında tekrar din konusu görülür. Nihal Atsız dergisinde tanrı inancına pek fazla yer vermemiştir. Dini inançlara dair bir yazı yayınlansa da bu muhakkak Türk ananelerine bağlanırdı. Bozkurt dergisinde yayınlanan yazıda ise tanrı inancı tek başına yer verilmiştir.

*“pascal Allah’ın varlığını dindar olmayanlara, muhakeme ve istidlal yolu ile anlatmağa çalışır. Bu uğurda istihkar ettiği halde aklın delaletine müracaat eder. O akıl ki. Allah’ı ve onun büyüklüğünü anlatmaktan acizdir.”*¹⁷⁰

Yukarıda yer alan bölüm Allah inancının milliyetçi yazarlar arasında bir zorunluluk haline geldiğini gösterir.

Bektaşilere dair yazılan bir yazıdan yararlanarak Türkkân’ın bakış açısı açıklanacaktır. Osmanlı Devleti’nin birçok Hristiyan çocuklarının saray içinde Müslüman olarak yetiştirdikleri bilinmektedir. Bozkurt dergisi yazarları devşirmelere haliyle öz Türk olmadıkları için karşıdrlar. Devşirmeleri Türk olmadıkları ve devlet içinde bir güç teşkil ederek, Türklere karşı egemen olduklarını görmüşler. Osmanlı devletinde devşirmelerin kabul görmesinin sebeplerinden biri olarak Hacı Bektaş Veli’nin ve Şeyh Edebali’nin anlayışlarını görmüşlerdir. Türkkân ve çevresi açısından Hacı Bektaş Veli’nin insanlar arasında ayırım yapmayan evrenselci görüşleri bir suç unsuru teşkil etmiştir.

*“Osmanlı Türklerinin devlet ve hükümetleri devşirmeler elinde birer oyuncak olmuştı. Şeyh Edebali’den başlayan ve Bektaşî Veliye dayanan zihniyet devşirmeye kapı açmıştır. “...Hele, Beyazidi Veli zamanında tasını tırağını toplayan, ırkları muhtelif dervişler Osmanlı ülkesini doldurdular.”*¹⁷¹

“...iş bu kadarda kalmadı. Bin Rum genç ile bir yeniçeri ocağı vücade getirildi. Bu nüve gitgide büyüdü, o kadar genişledi ki, devlet ve hükümet bu, üçüncü kuvvetin esiri oldu. İkinci Murad zamanında bu devşirmeler kâfi gelmiyormuş gibi bir de gurebayı yemin, gurebayı yesar namıyla oradan buradan gelenler bir küme teşkil ettiler.

*Yeniçeri ocağı başlı başına bir tarikti. Bunlar tamamıyla Bektaşî idiler. Bir nevi bid’at da bunlara vaaz etmiş oluyordu.”*¹⁷²

¹⁷⁰ Hikmet Dizdaroğlu, “Düşünceler”, **Bozkurt**, 11 Haziran 1942, sayı:5, s. 87 ve 98.

¹⁷¹ Sami Karayel, “Devşirme Ruhu, Devşirme Kuvveti”, **Bozkurt**, 25 Haziran 1942, sayı:6, s. 106.

¹⁷² Sami Karayel, “Devşirme Ruhu, Devşirme Kuvveti”, **Bozkurt**, 25 Haziran 1942, sayı:6, s.106–107.

Bir yandan Bektaşiliğin ayrımcılığa karşı duruşunu kötülerken yeniçerilerin Bektaşiliği kullandığını söyler. Irkçı ve milliyetçi düşünceler, Türkleri üstün ırk sayan, kendi ırkındaki sakatları v.s. fazlalık gören düşüncelerine rağmen Bektaşî düşüncesi her ırktan, milletten insanlara kapılarını açmıştır. Irkçı düşünürlerin yayınladığı Bozkurt dergisi haliyle Bektaşiliği evrenselci tutumundan dolayı eleştirmiş ve hatta bu davranışları suç saymışlardır. Vahid Lütfü Salcı Bektaşî olarak Türk Yurdu gibi birçok dergide yazmakta ve Türkçülüğü savunan kesimde kabul görmektedir. Fakat Alevilik düşüncesine bu dönemin soytürkçülerin “üstünlük” anlayışının insanlar arasında egemen olduğu ırkçı Turancı Türkçü anlayışın, Aleviliğin 72 milleti bir gören, insanı temel alan yani Kâbe’si insan olan ve tüm farklı din ve milletten insanları bir kabul eden anlayışıyla uzlaşa sağlamayacağı açıktır. Sonuç olarak Türkkan ve çevresinin Alevilere bakışları Türklük kimliğini ön plana çıkarırlarsa olumlu, Aleviliğin özüne dayalı alevi kimliğine bakışları olumsuzdur. Dergi çevresi açısından Alevilik düşüncesi, insanları, beynelmilelciliğe sürükleyeceği düşüncesiyle tehlikeli olarak görülmektedir.

Gök Börü dergisi tam bir ırkçı olan -ki bunu kendisi söyler- Reha Oğuz Türkan tarafından 1942 yılında yayın hayatına başlar. Reha Oğuz Türkan, özellikle Nihal Atsız’la liderlik mücadelesine girmiştir. Hırslı bir insan olan Türkkan lider olma amacındadır. Daha önce çıkarmış olduğu ve kapatılan Bozkurt ve onun da öncesinde çıkıp kapatılan Ergenekon dergilerinde Nihal Atsız’ın da yazıları bulunmaktadır. Türkkan’ın hırslı aralarındaki ilişkinin bozulmasına sebep olmuştur. Ayrıca Türkkan Akbaba dergisi yazarı Türkçülerle de kavgalıdır.

Türkkan’ın daha önce çıkardığı dergilerinde de görüldüğü üzere din milliyetçi yayınlara sinmiştir. Dindar insanlara göz kırparak yandaşlarını artırmaya çalışmıştır.¹⁷³

Doktor Tefvik Zaratol tarafından Kızılbaşlara saygı ve övgüyle dolu bir yazı yayınlamıştır. Gök Börü yazarları da genel milliyetçilere uyararak Kızılbaşların Türk oldukları ve kendi içlerine kapanarak Türklüklerini korudukları fikrine sahip olmuşlardır. Gobineau’nun ırk ıslahı tezine göre sadece kendi ırkından olanlarla

¹⁷³ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s.88.

evlenerek ırkın saflığını korudukları için Aleviler saf Türk'türler. Sünni Müslüman kesimde ise dinen Müslüman olan farklı etnik kökenden insanlarla evlenmeye izin verildiği için Sünni Müslüman kesim içinde ırki saflığını koruyan insan bulmak zordur düşüncesindedirler. Bu sebeple ırki saflığını korumuş Türkler söz konusu olduğunda, Aleviler, Alevi olmayanlarla evlenmedikleri içindir ki Aleviler Türk'tür. Aleviler, Türk Alevilerle evlenerek ırki saflığını koruyan kesim olarak biyo-siyasetin önemli bir unsurunu teşkil etmişler ve bu dönemde biyo-siyasetin temsilcilerinin örgütlendiği dergilerde de bu fikri sahiplenilen birçok yazı yayımlanmıştır.

“Kızılbaşlık yabancı ülkelere giren Türk kitlelerinin sağda soldan gelen tesirlere karşı bir aksülameti, bir benliğini koruma muhafaza hareketidir.

... Kızılbaşlar Kızılbaş olmayandan kız almazlar, Kızılbaş olmayana kız vermezler. Bununla beraber Kızılbaş olan başka köyden evlenirler. Bu adet sayesinde kan saflığını muhafaza edebilmişlerdir. Çok yerlerde tarifine rastgeldiğimiz Türk fizyonomi ve yapısına tamamilе uymaktadır.

...Kızılbaşların kültür seviyeleri diğer köylerden daha yüksektir. ...

... Kızılbaşların aralarında tesettür yoktur. Kadın erkek tamamilе müsavidir. Toplantılara hepsi iştirak ederler. Bu vaziyetleri civar köylerde birtakım haksız dedikodulara sebep olmuştur.

...Sır saklamak en mühim prensiptir. Kelleyi verir sırrı vermezler. Her Kızılbaş diğerini korur, harice karşı kötü bir şey yaptığını görse bile söylemez. ...

...Yukarıda yazılan bazı vasıfları, bu tecerrüdlerin benliklerinin korumak istikametinde olduğunu göstermektedir. Onlar kanlarıyla kültür ve birçok adetleriyle mazilerini daha iyi muhafaza edebilmişlerdir.”¹⁷⁴

Yukarıda bölüm esas alındığında, Kızılbaşlara karşı ırkçıların derin bir saygı duyduklarını, ırk mahiyetinde tam olarak Türk oldukları kabul edilerek içlerinde saydıkları bir inanç olduğu sonucuna varılabilir. Türkkan çevresinin yukarıdaki alıntıda Alevilik konusunda özellikle çok önemli bir noktayı gözden kaçırdığı açıkça görülebilir. Daha önce değinildiği üzere Alevilik Anadolu ve çevresinde yaşayan birçok inanç ve kültürden beslenerek ve bu inanç ve kültürleri bağdaştırarak düşüncesini oluşturmuştur. Soytürkçüler, Anadolu ve çevresinde

¹⁷⁴ Tevfik Zarakol, “Kızılbaşlar Hakkında Bir Müşahade”, **Gökbörü**, 22 Nisan 1943, s.11.

yaşamış inançlara sahip farklı etnik köken ve dinden insanların Alevilik için yer almış olabileceğini gözden kaçırmışlardır. Ayrıca bu duruma örnek oluşturan Kürt ve Arap Alevilerini hiçbir şekilde göz önüne almamışlardır. Ayrıca Türkkan ve çevresi tarafından öne çıkarılan benliklerini korumak amacıyla Aleviliği seçtikleri yolundaki varsayım Aleviliğin özüne dair daha önceki detaylı anlatımı göz ardı etmektedir. Aleviliğin özünde farklı inançlardan öte önemli olan insan olmaktır, etnik kökenlerin hiçbir şekilde önemi yoktur ve Türklükten önce en önemli olan, Pir Sultan örneğinde görüleceği üzere Alevilik yoludur. Türklük konusunda ırkçıların düşüncesinde temel oluşturan kan, ırk özellikleri ve ananeleri gibi şartların Alevilerde bulunduğu fikrine varmışlardır. Bu görüş de Kızılbaşları, ırkçıların, önemli bir seviyede gördüklerini göstermiştir.

Alevilik ve soytürkçüler arasındaki ilişkiye bakıldığında soytürkçülerin Aleviliği inceledikleri, Türklük içinde tanımladıkları görülebilir. Milli din vurguları yapılmasına rağmen Aleviliği, Müslümanlığın Türkleşmiş şekli olarak yorumlayan kesimin bulunması sebebiyle Alevilere karşı olumlu bir bakış açısı mevcut iken Alevilik düşüncesine karşı bakış ise olumsuzdur. Alevilik düşüncesiyle uzlaşmalarının mümkün olmadığını yukarıda açıklanmış ve sebepleri belirtilmiştir. Alevilerin Türkçü çevreye çokça bir yönelim göstermedikleri açıktır.

1944 yılına gelindiğinde ise Almanya'nın Sovyetlere yenilmesi, hükümeti Sovyetlere yaklaşma politikası izlemeye sevk etmiştir. Solculara göreceli serbestlik tanıyan hükümet politikası milliyetçi yazarların tepkisini çekmiştir.

Nihal Atsız, dönemin başvekili Şükrü Saraçoğlu'na iki açık mektup yazarak komünist tehlikeye karşı önlemler alınması gerekliliğini belirtmiştir. Orhun dergisinin ana konusunu komünist tehlike oluşturmaktadır. Atsız'ın açık mektuplarında komünist yazarları jurnallemesinin ardından soytürkçü kesime karşı ırkçılık-Turancılık davası açılır ve birçok milliyetçi yazar ve genç tutuklanır. İkinci dünya savaşı yıllarında dünyada yükselen ırkçılık akımlarıyla birlikte Türkiye'de de yükselen ırkçılık akımına karşı 1944 yılında açılan dava ırkçı çevrelerin gücü kırılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOYTÜRKÇÜ YAKLAŞIMDAN MİLLİYETÇİ
MUHAFAZKAR SİYASETE GEÇİŞ

4. SOYTÜRKÇÜ YAKLAŞIMDAN MİLLİYETÇİ MUHAFAZKAR SİYASETE GEÇİŞ

1944 yılı resmi milliyetçiliğin sağında yer alan soytürkçü milliyetçiliğin gücünü kaybettiği yıl olmuştur. Özellikle Irkçılık-Turancılık davası ve II. Dünya Savaşı sonrası dünyada ırkçılığın güç kaybetmesi, soytürkçülerin güç kaybetmesinde etkin rol oynamıştır. Soytürkçü yaklaşımın güç kaybetmesiyle, sağ milliyetçi yaklaşım kendini farklı kaynaklar üzerinden tanımlayarak, Türkçülük tanımlamasında ve milliyetçilik yaklaşımlarında farklılıklar göstermişti. 1960'lı yılların sağ milliyetçi yaklaşımı, Rıza Nur'un "Tanrıdağ'ı kadar Türk Hira dağı kadar Müslüman" söyleminde, soytürkçüler için etkin konumda olmayan Müslüman anlayışını etkin konuma geçirerek üçüncü evreyi yani sağ milliyetçi yaklaşımın kitleselleşmesini gerçekleştirmiştir.¹⁷⁵ Milliyetçiliğin, kitleselleşmek için Ortodoks İslam'la harmanlanması ve Alevilerin Türklükle asimile edilememesi, sağ milliyetçi anlayışın Aleviliğe bakışını değiştirmiştir.

1944 Irkçılık-Turancılık davası sonrası ırkçı-Turancı Türkçülüğün güç kaybetmesiyle, milliyetçi siyaset, İslam'la barışık bir siyaset yürütmeye başlamıştır. İslam diniyle barışmanın ilk sinyalin, Millet Partisi'nin kurulması verir.

20 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi kurulur. Millet Partisi'nin kurulmasıyla milliyetçiliğin İslam'la bağ kurmaya başladığı görülür. Parti programında bir yandan Türkçülüğe vurgu yapılırken diğer yandan da dine vurgu yapılmaktadır.

"Madde 12. Parti, din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutulmasını kabul eder. Herkesin vicdan ve itikat hürriyetini ve dilediği dilde ve dilediği şekilde ibadet etmek hakkını mukaddes tanır.

Parti, Türkiye'de muhtelif din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini maksatla teşkilat vücuda getirmelerini ve dini vakıfların bu teşkilata devredilmesini tasvip ve müdafaa eder.

Bu teşkilatın din işlerinin tanzim ve idare salahiyeti olmalıdır.

Parti, ilk ve orta tedrisata din dersleri ilave edilmesini ve üniversitelerde ilahiyat

¹⁷⁵ Rıza Nur, **Tanrıdağ**, İstanbul, 1940–1942, s.1.

Fakülteleri ihdasını muvafık görür. Fakat din derslerine iştirak, öğrencilere reşit oluncaya kadar, aile reisinin irade ve ihtiyatına tabiidir.

*...Parti, cumhuriyet, adalet, liberallik ilkelerine ve milliyetçilik esasına bağlıdır. (Madde 1) Milliyetçilik: "Millet mefhumunun en ehemmiyetli unsuru ve mistik bir hayat ve istikbale inanış tazammun eder. Bu sebeple parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve âdetin büyük hislerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin nüfuz sahası dışında kalırlar" (Madde 7 ve 9) "Parti din müesseselerine ve milli an'anelere hürmetkârdır." (Madde: 8)*¹⁷⁶

Partinin dini yöne vurgu yapması ve 1950'li yıllarda iktidara gelen Demokrat Parti'ye muhalif tavır sergilemesi sonucu MP, 27 Ocak 1954'te kapatılır. Partinin kapatılmasından on beş gün sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulur.¹⁷⁷ CMP, Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde kurulur. Dine vurgu yapan siyasetini sürdürürken 1958 yılında Remzi Oğuz Arık'ın Türkiye Köylü Partisiyle birleşerek Türkiye Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını alır.¹⁷⁸ Bölükbaşı ve Arık, milliyetçi muhafazakâr isimlerdir. Atsız'dan farklı olarak İslam'a Türklükle eşdeğerde önem atfetmişlerdir. CKMP'nin birleşim sonucunda herhangi bir şekilde seçmen kitlesi artmamıştır.

1950'li yıllardan başlayarak, milliyetçi dernekler aracılığıyla milliyetçiliğin soytürkçülükten milliyetçi muhafazakârlığa geçtiği görülebilir. Türk Milliyetçiler Derneği, 1 Nisan 1950'de gerçekleşen büyük kurultayında milliyetçi muhafazakâr anlayışa geçişin net bir şekilde görülmesini sağlamaktadır. Dernek kurultayında üç ana konu gündeme gelmiştir.

"1.Ayasofya'nın ibadete açılması

2.Cemaat çalışmalarına ve Vakıflara kolaylık getirilmesi

*3.Milli-İslami değerlerin korunması"*¹⁷⁹

1950'li yıllarda İslam'ın milliyetçilikte yer bulmasıyla milliyetçi muhafazakârlığın ağırlığı, Komünizmle Mücadele Derneğinin söylemlerinde de hissediliyordu. 1956 yılında dernek ikinci defa açıldığında Komünizmle mücadele

¹⁷⁶ "Millet Partisi Parti Tüzüğü", Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: CKMP'den MHP'ye**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.58.

¹⁷⁷ **A.e.**, s.61.

¹⁷⁸ **A.e.**, s.62.

¹⁷⁹ Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.93.

yolu, ülkede milliyetçilik ve dine bağlılığın gelişmesi olarak ifade edilmiştir.¹⁸⁰ Dernekler aracılığıyla yürütülen faaliyetlerde İslamcılık, milliyetçiliğin içerisine girerek milliyetçi muhafazakârlığın gelişimine neden olmasına rağmen soytürkçüler özelinde Atsız 1950’lerde Türkçü çevrelerde gücünü korumaktadır.

Milliyetçiler, 27 Mayıs 1960’ta gerçekleşen darbeyi ise olumlu karşılamış hatta Cemal Gürsel’i başarısından ötürü tebrik etmişlerdir. 27 Mayıs darbesini duyuran isim daha sonra partinin başına geçecek isim olan, 1944 ırkçılık-Turancılık davasından yargılanan ve 27 Mayıs sonrası 2 yıl sürgüne gönderilen Alparslan Türkeş’tir. Türkeş, darbe sonrası 2 yıllık sürgününden döndükten sonra Adalet Partisine girmeye çalışmış fakat anlaşma sağlayamamıştır. Türkeş, CKMP’nin isteği üzerine 31 Mart 1965 tarihinde CKMP’ye girerek, aktif siyaset hayatına başlamıştır. Türkeş’in partiye girişi Türkçüler arasında saygı duyulan önemsenen bir şahsiyet olması sebebiyle önemli olmuştur. Türkeş, CKMP’nin hemen lideri olmamış ilk başta Ahmet Oğuz’a destek vererek onun başkan olmasını sağlamış daha sonra kendisi CKMP’nin başına geçmiştir. Türkeş, ırkçılık-Turancılık davasından yargılanmış bir isim olmasına rağmen 1960’lı yıllarda Türkçülük anlayışı, farklılaşmıştır.

*“Ben Türk’üm diyen ve kendini Türk sayan her Türk insanını kabul eder. Irkçılığı reddeder. Bizce Türk oluş, kendini Türk milletine mensup bilme şuuru, Türk kültürüne sevgi duygusu, Türk olarak yaşama iradesi ve Türk devletine sadakattir.”*¹⁸¹

Türkçülüğün kan esasına dayanmasından vazgeçilmiş ve aidiyet üzerinden bir Türkçülük anlayışına geçilmiştir. Ziya Gökalp’ten sıklıkla bahsedilerek, 1944 sonrası Türkiye’de milliyetçilik anlayışı, kültür milliyetçiliğine dönüştürülür. Atsız’ın Türkçülük fikirlerinin ağırlığını CKMP’nin ilerleyen dönemlerinde görülme de komünizm karşıtlığı ve Atsız’ın tarih, dil gibi kültürel konularda anlayışı, dine bakışı hariç etkili olmuştur. CKMP’nin Adana Kongresine kadar CKMP’yi destekleyen ırkçı-Turancı kesim vardır. Fakat bu kesim kültür milliyetçilerine karşı kaybedince partiden ayrılmıştır. Dinin bu kadar önemli

¹⁸⁰ Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.98.

¹⁸¹ Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: CKMP’den MHP’ye**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.93.

oluşunun asıl sebebi, hareketin kitleselleşmek istemesidir. Din, diğer siyasi partiler açısından siyasi noktada ağırlık oluşturduğunda seçimler pratiğinde oyların artmasını sağlayarak kitleselleşme konusunda araçsal bir yol teşkil etmektedir. Din, 1970’lerde Anadolu’da MHP’nin kitleselleşmesinde en önemli rolü oynamıştır. CKMP, Türkiye’de sosyalist hareketlerin yükselmesine karşılık olarak sınıf anlayışını reddeden bir tutumda olmuş ve Ziya Gökalp’in getirdiği tanımla toplumsal işbölümüyle sınıf ayrımını açıklamıştır. Sınıf siyasetinin komünist bir politika aracı olduğu düşüncesiyle sınıf siyasetine her dönem karşı çıkmış, devletin kendi adlandırmaları ile sosyal dilimler arasında eşitsizlik olmaması için düzenlemeler yapması gerektiği konusu üzerinde durulmuştur.¹⁸² Komünizmin, “Sovyet emperyalizminin” bir düşüncesi olarak görülmesinden dolayı her zaman antikomünist anlayış partiye ve sonrasında gelen partiye hâkim olmuştur.

4.1. Bozkurttan Hilale: Irkçılıktan Milliyetçi Muhafazakâr Siyasete Geçiş

1961 yılında Atsız ve liberal, muhafazakâr anlayışın sembol isimlerinden Başgil arasında yaşanan tartışma hem millet tanımında değişikliğe sebep olmuş hem de Aleviliğe bakışın seyrinin nasıl değiştiğini göstermiştir. Başgil, Türk milletini şöyle tarif etmiştir:

*“Biz, bilakis, İslam çemberiyle çevrilmiş bir ülkede, ırklar sentezi halinde, kendi başına yaşayan, nev’i şahsına münhasır bir milletiz.”*¹⁸³

Atsız, Başgil’in bu yaklaşımına sert bir şekilde karşı çıkar. Türk ırkının saflığından yana yaklaşıma sahip olan Atsız’ın bu iddiayı kabul etmesi mümkün değildir. Başgil, Türk milliyetçiliğine, kültürel milliyetçilik boyutunda yaklaşmaktadır. Atsız, kültürel milliyetçiliğini eleştirmiş ve Türk milletini İslam’la tanımlamanın irki saflığını koruyan Türkleri dışarıda bırakacağını belirtmiştir.

*“İslam kazanında kaynamayan ve sayıları 8–10 milyon tahmin edilen Kızılbaş(=Alevi, Tahtacı, Çepni, v.b) Türkler bu millettten değildir. Ordinaryus’un iddialarından çıkan sonuç budur.”*¹⁸⁴

¹⁸²Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: CKMP’den MHP’ye**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.280.

¹⁸³Nihal Atsız, “Ordinaryus’un Fahiş Yanlıları”, İstanbul, 15 Ekim 1961, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992, 1.bs, s. 409.

Atsız, İslam’a dayalı Türk tanımının Alevileri Türklük dışında bırakması sebebiyle bu tanıma karşı çıkmıştır. Biyolojik, ırkçı bir tanım yerine kültür üzerinden milleti tanımlama çabası kendini göstermektedir. Atsız, Alevilere bakışın nasıl bir seyir izleyeceğinin ilk sinyallerini 1961’de yukarıda yaptığı açıklamayla belirtmiştir. İslam üzerinden Türk milleti tanımı Alevileri dışlayacaktı. Çünkü İslam kazananında kaynamamışlardı. Alevilerin, İslam kazananında kaynamayacağı 1960–1980 arası dönemde daha da görünür hale gelecektir. 1960’ların başından itibaren sol siyasetle bağlar kuran Alevilerin solda örgütlülüğü, İslam asimilasyonunun gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. CKMP’nin parti politikalarında muhafazakâr anlayışın ağırlığının hissedilmeye başlaması, Atsız’ın tespitiyle Alevilerin Türklük içinde kurgulanmayacağını açıklamıştır. Bu noktada milliyetçi muhafazakâr siyaset Aleviliği farklı bir yerden kurgulamıştır. Aleviliğin kurgulanışı, Türkeş’in Adana Kongresi’nde yaptığı açıklamayla görünür hale gelmektedir.

Bora, muhafazakârlığın, ulus öncesi “Din-Cemaat-Gelenek” teslisinin ulus sonrası “Millet-Devlet-Otorite” teslisine dönüştüğünü belirtmiştir.¹⁸⁵ 1960’ların milliyetçi siyasetinde, “Millet-Devlet-Otorite” teslisi kutsiyetini korumuş ve milli devlet otoritesi, dinsel içerikle birleşerek kutsiyetini sağlamıştır. Milliyetçi siyaset, İslam’ı milliyetçilikle eşitleyen yaklaşımını tam anlamıyla Adana Kongresi’nde resmileştirmiştir.

Adana kongresinin esas önemi, Bozkurtlar olarak tanımlanan kan esaslı milliyetçilerine karşı milli mukaddesatçı kesimin zafer kazanması olmuştur. Bu kongre Alparslan Türkeş’in başkan olmasından sonra hem parti adı değişikliği hem de amblem değişikliği için yapılmıştır. Ama asıl amaç fikir değişikliğidir. Milliyetçilik anlayışı tamamıyla kültür milliyetçiliğine kayarak ırkçı anlayıştaki kesimlerin partiden ayrılmasına dahi sebep olacaktır.

8–9 Şubat 1969’da gerçekleşen Adana Kongresinde partiyle ilgili iki değişiklik düşünülüyordu. Birincisi, partinin adının değişmesi, ikincisi ise partinin ambleminin değişmesiydi. Partinin adı konusunda bir tartışma söz konusu

¹⁸⁴ Nihal Atsız, “Ordinaryus’un Fahiş Yanlıları”, İstanbul, 15 Ekim 1961, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş., 1992, 1.bs, s. 408.

¹⁸⁵ Tanıl Bora, **age**, s. 59.

değilken, amblem konusu partide büyük tartışmalara sebep olmuştur. Tanrıdağından ayrılıp Hira dağına giden yolu, bu kongrede alınan kararlar belirlemiştir. Partinin adı, Milliyetçi Hareket Partisi olarak değişirken, amblemi ise üç hilal olarak değişmiştir. Fakat Atsız çevresindeki grup şiddetle bozkurt ambleminin kullanılmasında ısrar etmiş, kavgalar yaşanmasına rağmen bozkurt yerine üç hilal geçmiştir. Üç hilalin kabulünün ardından beyanname dağıtılarak Fransa örneği verilerek Hristiyan anlayışın simgesi nasıl haç ise Müslüman parti olarak da MHP'nin Müslümanlığı sembolize eden hilali kullanmasının anlamlı olduğu açıklanmıştır.¹⁸⁶ Üç hilalin anlamı ise daha sonra Orhan Türkdoğan'ın Devlet gazetesindeki makalesinde şu şekilde açıklanmıştır:

“Üç hilal tarihimizin, milli şuurumuzun sembolüdür. Bayrağımızda da Hilal vardır, milli marşımızda da. Bunun gibi haç nasıl Hristiyanlığın sembolü ise, Hilal de aynı zamanda Müslümanlığın sembolüdür. Hiçbir sembol, tarihimizde hilal kadar tarih ve kutsal savaşların kaynağı olmamıştır.

Son Adana Olağanüstü Kurultayında görüldüğü gibi, Bozkurtçular ve Hilalciler diye Basın tarafından sun'i olarak yaratılmış bir ayrılma mevcut değildir. Tam tersine bunlar birbirini tamamlayan iki mittir. Bozkurtçuluk, binyıllık İslamiyet öncesi Türk tarihini temsil ediyorsa üç hilalde İslamiyet'ten sonraki bin yıllık Türk tarihini temsil ediyor demektir. Bir ulusu nasıl sun'i olarak birbirinden ayırmak mümkün değilse, Bozkurt'u da öylesine Hilal'den ayıramayız.”¹⁸⁷

Türkdoğan, bir ayrım olmadığına dair açıklamalar getirse de partide soytürkçülerin güçlerini kaybettikleri ortadır. Parti sadece amblem değiştirmemiştir. Milliyetçi siyaset, siyasi yaklaşımında önemli bir değişikliğe gitmiştir. Atsız'ın İslam'ı zararlı gören ya da diğer Türkçülerin Şamanizm'i daha üst konuma yerleştiren görüşleri parti içinde anlamsız hale gelmiştir. Parti, kan esasına dayalı milliyetçilik yerine, kültürel milliyetçiliğe geçmiştir. Hilal bir simge olmanın ötesine geçerek, partinin ana unsurlarından birini teşkil etmekteydi. Hilal, yeni dönemde Türkçülükle Müslümanlığın eşit olmasını hatta Türkçülüğün en önemli şartı olarak Müslümanlığı temsil ediyordu.

¹⁸⁶Faruk Akkūlah, “Adana Kongresi”, **Hergün Gazetesi**, 7 Şubat 1969, s.3.

¹⁸⁷Orhan Türkdoğan, “Milliyetçi Hareket Partisi'nin Anatomisi-5”, **Devlet Gazetesi**, 27 Ağustos 1969, sayı:21, s.4-5.

Türkeş'in başkanlığıyla beraber Türkeş'in dokuz ışık doktrini parti doktrini haline getirilmiştir. Türkeş'in dokuz ışık doktrini; "Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik, Endüstri ve Teknikçilik"tir.¹⁸⁸

MHP içinde yükselen Ortodoks Sünni Müslümanlık anlayışıyla, Alevilik konusuna ilişkin pratikler ve söylemler çerçevesinde 1980 yılına değin Aleviliğe bakışın nasıl bir seyir izlediği gözlemlenecektir.

CKMP'nin Adana Kongresi sonrası hilalin gelmesiyle milli mukaddesatçı gelenek hâkim olmuş ve bu gelenekle beraber bir yandan Kıbrıs ve esir Türkler gibi konularla Türkçülük vurgusu yapılırken diğer yandan da Sünni Ortodoks Müslümanlık vurguları yapılmıştır. Gençlerin eğitilmesi konusunda dinin önemli olduğu ısrarla vurgulanmış ve 1960'lerden başlayarak eğitimde, dini eğitimin yer alması istenirken, 1977 yılında ülkücü öğrencilerin başlattığı kampanyalarla okullarda Kur'an okutulması talebi dillendirilmiş ve sonrasında din dersinin zorunlu olması gerektiği talebi ülkücü kesimde dile getirilmiştir.¹⁸⁹

MHP adıyla partinin siyaset hayatına devamıyla beraber, partinin milli-dini görüşü yani milliyetçi muhafazakâr yönü giderek ortaya çıkmış ve parti siyaseti, elitist kesim ve örgütlenmeler açısından milli-dini noktalar üzerinden yürümüştür. Elitist kesimde milliyetçilikle beraber dinin ağırlığını parti ideologlarından ve 27 Mayıs darbesi sonrası yargılanan 38'lerden biri olan Ahmet Er'in Muhammed-i Nizam görüşünde görmek mümkündür. Bu fikir, yalnızca parti içi bir bireyin görüşü değil 1970'lerdeki parti siyasetinin ana noktası olduğu için önemli bir konumda yer almaktadır. Muhammed-i Nizam fikri şöyledir:

"... 3) Komünizmin inkâr ettiği, kapitalizmin üzerinde aşırı kullanma hakkı tanıdığı mülk ise gerçekte Allah'ındır. Ve insanların elinde bir emanet olarak bulunmaktadır. Kişi mülkü kullanırken maddi manevi şartlara itaat etmeye mecburdur.

Bu şartlar şöylece özetlenebilir;

1. *Mülkü(İlahi emanet) elinde bulunduran herkes Allah' ın rızasını gönlünden ve hatırından çıkarmamalıdır.*

¹⁸⁸ "Türkeş'in Açılış Konuşması", **Milli Hareket Dergisi**, 15Aralık 1967, sayı:17, s.4.

¹⁸⁹ "MHP Koalisyon Teklifleri", **Hergün Gazetesi**, 11 Temmuz 1977, sayı.401, s.5-7.

... Seni komünizmin zulmüne ve karanlığına, kapitalizmin cimriliğine, haramına ve ihtirasına,
Ahlaktan yoksun bir hürriyete, Sokaklarda ıspanak fiyatına satılan demokrasiye
Tefeciliğe ve karaborsacılığa yer veren ekonomik düzene, Türk Milleti'ni kendi
milli varlığından ve öz değerlerinden uzaklaştıran batı medeniyetine çağırıyorum.

Gökleri ve yerleri şahit tutarak sana müjdeler sunuyor ve seni,

1. Türklük şuur ve gururu ile İslam ahlak ve faziletine,
2. Seni cihan tekniğine ve Türk-İslam medeniyetine
3. Seni ilmi ve ahlakı rehber edinmeye
4. Yerdeki şeylerden helal ve temiz olmak şartıyla yemeyi emreden düzene çağırıyorum.

... Bu düzenin adı ne komünizm ne kapitalizm ve ortanın solu ne de ortanın üst kenarıdır.

Bu büyük düzenin adını büyük Türk Milleti'ne ve Türk Milleti'nin yüce varlığında ilan ediyorum; Muhammedi Düzen.

... Burası Allah'ın rızasına giren basmaklardır. Burada yürürken size uzatılan rüşvete, müdürün siciline, halkın alkışına veda edin.

Bu yol Allah'a kulluk yoludur...¹⁹⁰

Muhammedi Nizam fikri MHP'nin Ortodoks Sünni anlayışla muhafazakâr bakış açısını parti siyasetenin ana politikası haline getirdiğinin bir göstergesi olmaktadır. 1971 yılında muhtırayı olumlu karşılayan partinin militarist yönü de açığa çıkarken sivil siyasette 1970'lerde din, partinin elit kadrolarının söylemlerinde sıkça kullanıldığı ve üniversitelilerin de dine dair çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Milliyetçi mukaddesatçı Ülkücü Gençlik 1977 yılında ülke çapında okullarda Kur'an'ın ders olarak okutulması için kampanya başlatmıştır.¹⁹¹ Ülkücü hareketin elit kesimi olan partinin üst kademesi gerek dış ilişkiler gerekse iç ilişkilerde İslam'a önemli oranda yer vermişlerdir. İslam ülkeleriyle dış ilişkilerin daha fazla genişletilmesi için tekliflerde bulunmuşlardır. İslam kardeşliği fikrini ortaya atan bir parti olarak mukaddesatçı yönünün milliyetçi yönüyle aynı ağırlığı taşıdığını söylenebilir. İslam'ın ön plana

¹⁹⁰ Ahmet Er, "Muhammedi Nizam", **Milli Hareket**, Eylül 1970, Sayı:50, s.7.

¹⁹¹ Hüseyin Cömert, "Kur'an-ı Kerim Ders Olarak Okutulmalıdır", **Büyük Ülkü**, Nisan 1977, sayı:3, s.5.

çıkmasında MSP'nin ülkenin dindar kesiminin temsilcisi sıfatıyla siyasette yer almak istemesinin payı olsa da ülkücü hareketin İslam'la sağlam bağlar kurduğu gerçeklik arz etmekteydi.

Dinin milliyetçi siyasette esas unsurlardan biri konumuna gelmesi Alevilerin milliyetçi siyasetten uzaklaşmasına sebep olur. Ortodoks İslam'a çağıran milliyetçi siyaset, Ebu'l Vefa'nın dile getirdiği, Aleviler ve Ortodoks İslam açısından farklı İslam yorumlarını göz ardı etmekteydi. Ortodoks İslam, Pir Sultan'dan başlayarak günümüze kadar Alevilik için yoldan dönmeyi ve "her günü Kerbela" olan düzenin devamını temsil etmekteydi. Bu sebeple milliyetçi siyaset Alevilere yönelik değil çoğunluğu oluşturan Ortodoks Sünni Müslüman kesime yönelik siyaset izlemiştir. Aleviler, milliyetçi siyasetin bu yaklaşımları karşısında, eşitlik ilkesini ve ezilen-ezen ilişkilerin son bulacağı savıyla siyaset geliştiren sol siyaset ve 1970'li yıllarda var olan düzeni iyileştirme savıyla siyaset üreten CHP içinde örgütlenmişlerdi. Sol siyaset ve CHP'nin Alevilerin haklarına yönelik siyaset üretmeleri bu tavırda etkili olurken, bu durum MHP çevresinde "mezhepçi siyaset" olarak yorumlanmıştır.

Ülkücü hareketin ve milliyetçi hareketlerin 1930'larda incelenmeye başlanmasından beri en göze çarpan anlayış bir bütünleşme olarak görülen birlik yani teklik anlayışıdır. Bu anlayış din konusunda da bu şekilde olup MHP siyasetinde 1970'li yıllarda sürekli Sünni Ortodoks İslam anlayışı şeklinde dile getirilmiştir. Millet'in bütünlüğünü sağlayacak noktalardan biri olarak milli din anlayışı dile getirilmiştir.¹⁹²

MHP'nin Ortodoks İslam yaklaşımını 1977 seçimlerindeki seçim bildirgesiyle görmek mümkündür.

*"Türk Milleti olarak mensubu olmakla gurur duyduğumuz ilahi din İslamdır. Zira Allah-u Teali Kur'an-ı Kerim'inde "Hiç şüphe yoktur ki Allah indinde Hak din İslamdır." (A. İmran s.19) buyurmuştur. Öyleyse Türk'ü İslam'dan ayrı düşünmek mümkün değildir."*¹⁹³

¹⁹² "İ.Ü. Hukuk Fakültesi Ülkü Ocağı Kuruluş Bildirisi", **Milli Hareket**, 4 Ocak 1969, sayı:30, s.4.

¹⁹³ "5 Haziran 1977 MHP Seçim Bildirgesi: Dinsiz Millet, Kanunsuz Devlet, MHP' siz Hükümet Olmaz", **Hergün Gazetesi**, 15 Mayıs 1977, s.3.

4.1.1 MHP'nin Elitist Militarist ve Antikomünist Anlayışı

Türkeş, 1965 yılında CMKP'nin başına geçtiğinde, teşkilatlanmayı amaçlarken uzun vadeli programlar yapıyor ve iki kesimi önemli görüyordu. Bu iki kesim gençlik ve aydınlardı. Parti gençlik kollarının iyi teşkilatlanması ve aktifleşmesi için gençlere bizzat seminerler veriyordu. Bu yolla amaçlanan hem gençlikle bağ kurmak hem de gençlik arasından geleceğin milli mukaddesatçı aydınlarını yetiştirmektir. Gençliğin yetiştirilmesinde Türkeş dışında dönemin milli mukaddesatçı aydınlarına da görev düşüyordu. Aydınlar da eğitim çalışmalarıyla Türkeş'in çabasına partinin ideolojisinin bilimselleşmesi ve doktrin haline dönüşmesinde çaba sarf ediyorlardı. 1969 yılında başlayan bu çabaların ardından 1973'te Türkeş konuşmasında elitist eğitim anlayışını açıkça dile getirerek, dikey ve yatay bir eğitim olması gerektiğini ve dikey eğitimle birlikte milli elit oluşturma amacını açıklayacaktır.

“Milliyetçi Hareket, eğitim politikasında “dikey” ve “yatay eğitim”i savunur. Dikey eğitimle seçkin elit yetiştirilir. Bu elit, devletin, Milliyetçi-Ülkücü, araştırmacı ve bilimci kadrosudur. Kendi milli elitini, bilimci ve ülkücü aydın kadrosunu, teknisyenini yetiştirmemiş bir milletin kalkınması, varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Avrupa ülkeleri, Amerika hatta Rusya kalkınırken önce milli elitini yetiştirmiş ve halen de yetiştirmeye devam etmektedir. Ülkemizin az gelişmiş, kalkınmamış olmasının en önemli sebeplerinden birisi, iktidarların “milli elit” politikasına sahip olmayışıdır. Milliyetçi Hareket, “dikey eğitim” yanında “yatay eğitime” de önem verir. Bu eğitimle milletimizin bütünü, köylümüz, işçimiz, esnafımız milli ülküyle bütünleşmiş olur.”¹⁹⁴

Alparslan Türkeş'in bu konuşmasında bir yandan eğitimle milli elit yetiştirme amacındadır. Türkeş'in bu noktada, ulus topluluğunu oluşturan grubun, eğitim yoluyla millet kimliğini kazanmasında, eğitimin rolünü iyi şekilde kavradığı görülmektedir.

Ordu yaptığı darbe ve muhtıralarla devletin ve halkın kurtarıcısı olarak görülmüş ve devlet ve ordu her şeyin üzerinde tutulmuştur. Türkeş'in eski bir

¹⁹⁴ Alparslan Türkeş, “Milli Bütünleşme ve Milli Demokrasi Yoluyla Kuvvetli ve Müreffeh Türkiye Kurulacaktır”, **Devlet Gazetesi**, 11 Haziran 1973, sayı:188, s.4.

asker olması da bu yaklaşımda pay sahibidir. Türkeş, 9 Haziran 1973'te, 11. MHP Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşmada militarist bakış açısı net şekilde görülmektedir.

*“12 Mart 1971’de vatanperver Türk Silahlı Kuvvetleri, bağımsız son Türk Devletini parçalayıp, yok etmek komünizme bağlamak isteyen hain komünist çetelerin elinden kurtarmıştır... Türk Milletinin bu kahramanca kurtuluş işlemi, temenni ederiz ki, aciz ve gafil iktidarlara bir ders olsun.”*¹⁹⁵

Komünizme karşıtlık ve militarizme övgü yukarıda açıkça görülmüştür. Orduya devletin koruyucusu ve milletin kurtarıcısı olarak kutsiyet atfedilmiştir.

MHP, Turancılık anlayışının kötü bir nitelik taşımadığını bunun esir yaşayan Türklere olan bağlılıktan kaynaklandığı belirterek, Sovyetler ve Çin'in esir yaşayan Türkler üzerinde baskı uyguladığını belirtmiştir.¹⁹⁶ Antikomünist anlayışın ve komünist emperyalist suçlamalarının sebeplerinden birini de bu anlayış teşkil etmektedir. Antikomünist anlayışın temelleri soytürkçü anlayıştan kaynaklanmaktadır.

4.2. Milliyetçi Muhafazakâr Siyasette Düşman Algıları Üzerinden Aleviliğin Kurgulanışı

1965 seçimlerinde TİP'in meclise girmesiyle başlayan sol hareket emek-sermaye ilişkisi konusunda burjuva yerine halk kesimlerini destekleyen bir politik yaklaşım alınması yaklaşımını geliştirmişti. Türkeş, devletin emek-sermaye ilişkilerde rolünü artırması gerektiği siyasetini desteklemiştir. Emek-sermaye ilişkilerinde işçinin üretimden daha fazla pay almasını öngören anlayışına rağmen sınıf anlayışı kapsamında değil kendi deyimleriyle sosyal dilimler arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi bağlamında konuyu ele almıştır. Ayrıca özel mülkiyete önem verilmiştir. Toprak reformu yapılması konusuna değinilirken toprakların büyük parçalar olarak işlenmesi, bu toprakların kooperatif elinde olmaması, şahıslar elinde olması gerektiği vurgulanmış ve kooperatifçilik sisteminin Sovyetlerdeki Kolhoz sistemine benzemesi gerekçe gösterilerek özel mülkiyetten yana tavır

¹⁹⁵ “Milli Bütünleşme ve Milli Demokrasi Yoluyla Kuvvetli ve Müreffeh Türkiye Kurulacaktır”, **Devlet Gazetesi**, 11 Haziran 1973, sayı:188, s.5.

¹⁹⁶ Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: CMKP'den MHP'ye**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.280.

alınmıştır.¹⁹⁷ Milliyetçi yaklaşımın 1930’lardan başlayarak en önemli düşmanı olarak algıladığı düşünce komünizmdir. Komünizme karşıtlık 1960–1980 arası dönemde MHP’nin üç ana karşıtlık siyasetlerinden birini oluşturur. Türkeş üç ana tehlikeyi “komünizm, mezhepçilik ve bölgecilik” olarak 1966 yılında senato seçimleri sırasında ifade etmiştir.¹⁹⁸ Atsız’ın belirttiği üzere İslam’a dayalı millet tanımının Alevileri dışlayacağı savı 1960’larda bir gerçeklik arz ederek, milliyetçi siyasetin, Aleviliği yeniden kurgulamasına sebep olmuştur. Aleviliğin kurgulanışı Osmanlı’dan kalma düşman algılarını canlandırma ve Alevileri komünizm üzerinden tanımlama şeklinde gerçekleşmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren Alevilerin, Alevi kimlikleri ile siyasi alanda görünür hale gelmeleri, milliyetçi siyasetin ikinci karşıtlık siyaseti mezhepçilik yaklaşımını geliştirmesine sebep olmuştur.

MHP’nin İslam’a Ortodoks yaklaşımı net olarak görülmektedir. Fakat MHP’nin elitist grubunun açıklamalarında sürekli mezhepçilik eleştirilirken kastedilen Sünni mezhepler değil Heterodoks mezheplerdir. 1960’lı yıllarda Türkiye’de Birlik Partisi’nin Alevi partisi olarak kurulması ve TİP’in Alevilerin kimliğinin savunuculuğunu üstlendiği hareketler mezhepçilik olarak Türkeş tarafından nitelendirilmiştir.

Aleviler, 1950 sonrasında, kentlere yerleşmeleri sebebiyle Sünni kesimle daha fazla bir arada yaşamaya başlamışlardır. Kentlerde bulunan Alevi kesim çoğunluğunu Alevilerin teşkil ettikleri mahallelerde yaşayarak bir gettolaşma hareketi yaratmıştı. Gettolaşmanın yanında, Aleviliğe karşı Sünni halkta, Osmanlı devrinden gelen “din dışı, batıl mezhep” anlayışı hâkimdi. Bunu kanıtlayan en iyi örnek Maraş ve Çorum olaylarıdır. 1960’lı yıllarda Aleviler siyasal alanda görünür olurken üç partide örgütlenmişlerdi: TİP ve CHP ve Türkiye Birlik Partisi.¹⁹⁹ 1960’larda Alevilerin, bu tür örgütlenmeler içinde olmaları ve bu partilerin hak taleplerini dile getirmeleri bizzat Türkeş’in açıklamalarıyla mezhepçilik olarak

¹⁹⁷ “Milli Bütünleşme ve Milli Demokrasi Yoluyla Kuvvetli ve Müreffeh Türkiye Kurulacaktır”, **Devlet Gazetesi**, 11 Haziran 1973, sayı:188, s.5–7.

¹⁹⁸ Tanıl Bora, Kemal Can, **Devlet Ocak Dergâh: 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, 9.bs, s.54.

¹⁹⁹ Mehmet Ertan, “The circuitous politicization of Alevism: the affiliation between the Alevis and the left politics (1960–1980)”, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2008, s.144–145.

tanımlanmıştır. Mezhepçilik tanımlaması, olumsuz bir nitelik taşımakla birlikte, Türkeş'in milli beraberlik anlayışında yer alan milli din görüşündeki tek din ve bununla beraber tek mezhep anlayışına karşıdır. Bu sebeple dönem içerisinde Aleviliğe bakış olumsuzlaşmaya başlamış ve bunda en büyük rolü, MHP'nin milliyetçiliğe eklemlediği Ortodoks İslam yorumu temelindeki milliyetçi muhafazakâr anlayışı ve antikomünist politikaları oynamıştır. Çünkü 1978'de din dersinin zorunluluğunu talep eden MHP, Sünni İslam yanlısı ve Sünni İslam'la beraber milliyetçilikle, halkın yükseleceği görüşünderken Alevilerin bakışıyla parti arasında derin uçurumlar olduğu açıktır. Mezhepçilik ve komünizmin yan yana düşünülmüştür. Bu olumsuz bakış açısının sebeplerinden birini, 1970'li yıllarda Alevilerin yoğun olarak, solun hâkim olduğu "kurtarılmış bölge" olarak anılan yerlerde yaşamaları teşkil ediyordu. Alevilerin, 1960'lı yıllara bakıldığında komünist veya sosyalist örgütlenmeler içinde yer aldıkları "kurtarılmış bölge" olarak ifade edilen bölgelerde yaşamaları ve seçmen davranışlarıyla görülmekteydi.²⁰⁰ Aleviler solun yanı sıra resmi milliyetçiliğin oluşmasını sağlayan CHP içinde örgütleniyorlardı. CHP, soytürkçülerin başaramadığı Alevileri Türklükle asimile etmek konusunda daha başarılı olmuştu.²⁰¹ Alevilerin, MHP'nin tam karşısında yer alan ve oy açısından daha güçlü konumda bulunan CHP'ye yönelmesi, partinin Alevilere yönelik olumsuz bakış açısını körüklemiştir.

Türkeş'in düşüncelerinde şiddeti meşru karşıladığı açıkça görülebilir. Partinin 1970'li yıllarda karşıtlık izlediği üç ana politikanın mezhepçilik ve solculuk ayağını karşılayan Alevilere karşı izlenen politikada şiddeti meşru karşıladığı açıktır.

"Bozkurtlarımız kimseyi tahrik etmemişler ve rahatsız etmemişlerdir. Daima kanunlara saygılı milli ahlaka bağlı hareket etmişlerdir. Komünistlerin bazılarının dövuıldığı, köksüz fikirlerinin daha üstün milli fikirler tarafından baskı altına alındığı doğrudur. Fakat kimler dövülmüştür? Türk milletini köleleştirmek isteyenlerin aletleri olanlar, Türk'ün Allah'ına sövenler, tarihiyle

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz Elise Massicard, **"Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması"**, Çev: Ali Berkay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, 1. bs, Harald Schöler, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşerilik Alevilik**, Çev: Yılmaz Tonbul, Haz: Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 2.bs, s.52-60.

²⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz Elise Massicard, **age**.

alay etmeye yelteneler dövülmüştür. Gençlerimizin meşru savunma haklarını kullanmaktan ibaret kalan davranışlarına asla gölge düşürülemez. Milli varlığımızı tehdit eden komünizm, bölgecilik, mezhepçilik gibi tehlikeler karşısında Türk gençliğinin susması demek Türklüğün tarih sahnesinden silinmesi demektir.”²⁰²

Türkeş, yapılan hareketleri meşru görmüş ve “üç ana suçtan” yani komünizm, bölgecilik ve mezhepçilikten birini işleyenlere karşı şiddetin kullanılabileceğini belirtmiştir. Türkeş bu konuşmasıyla “komünist Alevi” düşman imgesinin sadece ilk adımlarını atmıştır. Adana Kongresi’nde yapılan bu konuşma 1970’lerin politikasını belirlemiştir. Bu konuşmada şiddet içeren eylem meşru olarak yer almıştır. Türklüğün tarihten silinmesine sebep olacak tehlikeler arasında yer alan mezhepçilik anlayışı Aleviliği vurgulamaktadır. Türkeş, Aleviliğin, 1970’lerde nasıl algılanacağını açıkça göstermiştir. Artık milliyetçi siyasete, “asıl Türk Kızılbaş, Alevi” yerine “komünist mezhepçi” yani “komünist Alevi” düşman algısı hâkim olacaktır. Aleviliği yaşayan, hak taleplerinde bulunan ve Alevi kimliğini açıkça ifade edenler, mezhepçilik yapacağı için karşılaşacağı meşru tepki şiddet olacaktır. Açıkçası buradaki anlayış şiddeti meşru gösterdiği için Maraş’ın 1978’deki siyasi ortamı dikkate alındığında, Alevilerin neden hedef konumda olduğu açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla Maraş’ta o dönemde ülkücülerin baskı gördüğü siyaseti yapılırken MHP tarafından ve Maraş’ta Alevilere yönelik olan katliamda Türkeş’in şiddeti meşru gören anlayışının payı olmadığını söylemek mümkün değildir. Maraş bölgesinde o dönemde birçok ülkücünün ölmesi ve bunların sürekli gündemde olmasıyla birlikte yapılan Ankara mitinginde de dile getirilen zulüm görüldüğüne dair yaklaşımın Maraş olaylarında payı büyüktür. Bu yüzden Maraş aslında elitist kesimin Aleviliğe yaklaşımının sonuçlarını gösteren bir olaydır. Türkeş, şiddete destek vermesinin sonucunu bu katliamda görmüş ve tepki yüzünden olayı sağ sol çatışması olarak nitelendirmiştir. Maraş’ta Alevilerle birlikte solcularda katledilmiştir. Fakat olayı gerçekleştirenler Alevilere yönelik sloganlarla halkı yönlendirmişlerdir.

²⁰² Aktaran Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: CMKP’dan MHP’ye**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.173, Alparslan Türkeş’in 8–9 Şubat 1969 tarihli Adana Kongresinde yaptığı konuşmadan alıntılanmıştır.

Türkeş ve partisinin elitist kesimlerinin Aleviliğe bakışlarının olumsuzluğu, gerek açıklamalarıyla gerekse mezhepçilik nitelendirmeleriyle kendini göstermektedir. “Mezhepçilik” tanımlamasının esas anlamı, partiye tek bir mezhebin hâkim olduğudur. Sünni Ortodoks İslam anlayışı dışına çıkan mezheplerin tanınması veya mezheplerin varlığından söz edilmesi, parti açısından ayrımcı düşüncedir. Parti, hem etnik köken hem de dini anlamda tekçi anlayıştadır.

Elitist kesimin, Aleviliğe bu şekilde bir bakış sergilemesiyle gençlik derneklerinde örgütlenen üniversiteliler, gençler ve Anadolu’daki halkın bakış açısı daha da olumsuz bir hal almıştır.

Mezhepçilik tutumunun açıkça Aleviliğe yönelik olduğunu Türkeş’in 1974 yılında muhtıra sonrası sol düşüncesinden dolayı hapiste olanlara çıkartılan af sonrası yaptığı açıklamalarda görmek mümkündür. Türkiye Birlik Partisinin adının mezhepçiler içinde geçmesi Alevilere yönelik bir tutum olduğunu gösterir. Çünkü Birlik Partisi, özellikle Alevi partisi olarak kurulmuştur. 1973 seçimlerini değerlendiren Nuri Gürgür olumsuz tutumu ise konuşmasına şöyle yansıtmıştır:

“Oysa CHP’nin bütün seçim stratejisi köy ve köylüler üzerine bina edilmişti. CHP’nin akademisyen kurmayları, halkla bütünleşmek stratejisi altında köylü kitlesini partinin saflarında toplayacak bir çalışmanın içerisinde olduklarını sanadursunlar, 14 Ekim gece yarısından sonra pek beklemedikleri bir cenahtan tahmin etmedikleri bir oy yağmuru altında kendileri de şaşırıp kaldılar. Köyler AP’den kopmuştu ama CHP idarecilerinin sandıkları gibi bu parti saflarını seçmemişlerdir. Buna mukabil şehirlerde gerçek manasıyla bir oy patlaması oldu. AP tabanından kopan dar gelirli vatandaş CHP’ye Türk siyasi tarihinde görülmeyen bir başarı sağladı. CHP’nin aldığı sonuçta, eski Birlik Partisi ve kapatılan TİP’te toplanan mezhepçi ve solcu kitle ile doğuda müfrit bölgelerin rolüne önemle işaret etmek gerekir.”²⁰³

Türkeş, “mezhepçiliğe” karşı düşmanca bir söylem geliştiriyordu.

Hangi maksatla ve ne gibi insani yüksek ideallerle olursa olsun komünistlerin ve mezhep kışkırtıcılarının affı düşünülemez. Devleti yıkmayı, milleti bölmeyi, vatanımızı parçalamayı hedef alanların affı ve bu suçlarla ilgili 141 ve 142. Maddelerin af kapsamına dâhil edilmesi T.C. Anayasasının ihlal

²⁰³Nuri Gürgür, “Nihai Zafer Türk Milliyetçilerinin Olacaktır”, **Devlet Gazetesi**, 22 Ekim 1973, sayı:207, s.5.

edilmesi demektir. Komünistleri cezalandırmak devletin tabii olarak kendi iradesine ve hakkının bir tecellisidir...

141 ve 142. Maddelerin affı sadece, böylesine kara günlerin gelişine zemin hazırlayacak; affedilen komünistler yeniden iç savaş günlerinin gelişini hızlandıracaklardır. Komünistlerin, bölücülerin, mezhep kışkırtıcılarının affıyla ilgili durum Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük hatasıdır.”²⁰⁴

Özellikle komünist ve bölücülük söyleminin yanında mezhep kışkırtıcılığı vardır. “Mezhep kışkırtıcıları”nın affının söz konusu olmaması MHP ve “mezhepçi” “komünist Alevi” kitle arasındaki düşmanlığa varan ilişkiyi göstermektedir. Burada partinin bir çelişkisi ortaya çıkar. Hem mezhep ayrımı yapmayıp hem de Sünni mezhepleri öne çıkaran bir Ortodoks İslam anlayışının partide başat konuma geçmesi bir çelişki oluşturur. Fakat milli birlik gereğince, din anlayışında birlik düşüncesiyle Sünni Ortodoks İslam anlayışı getirilmiştir. Tam da bu noktada Sünni anlayışın gelmesi eskiden Türklük vurgusuyla Alevilik düşüncesinin bir arada oluşu ve Şamanizm’e yakınlığı sebebiyle görece olumlu bir tavırla yaklaşılan Aleviliğe olumsuz bakılmasına ve Aleviliğin savunulmasının mezhepçi olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.

MHP’nin elit kadroları açıkça sadece mezhepçi nitelendirmelerini kullanırken diğer yandan mezhep eşitliği vurgusu yapılmaktadır. Fakat MHP’nin yayın organı konumundaki Devlet gazetesindeki 29 Haziran 1975 tarihli yazısında Alevilerin hassas oldukları noktalara karşı söz söylemekten çekinilmemiştir. Bu yazıda İran değerlendirilirken, İran’ın dış politikada gelişmesiyle “Şah İsmail’den arta kalan hesapların tasfiyesi” gibi bir cümle sarf edilmiştir.²⁰⁵ Bu cümlede bir ayrımcılık söz konusudur. Çünkü Aleviliğin yedi ulu ozanından biri olan ve her sözünde Şah’ı geçiren Alevilerin bu kadar sahiplendiği Şah İsmail, İranlı yabancı olarak nitelendirilmiş ve Türklere karşı konumda görülmüştür. Alevileri de aidiyet dışında gören bir anlayışla karşılaşmıştır.

Anadolu’da örgütlenen milliyetçi muhafazakâr kesimin yaratılan komünist mezhepçi düşman algısından nasıl etkilendiği ve bu çerçevede Alevilere bakışlarındaki değişimin gözlemlenmesi amaçlanmaktadır.

²⁰⁴ **Devlet Gazetesi**, 8Nisan 1974, sayı:231, s.3, Alparslan Türkeş’in Af Tasarısına ilişkin konuşma metninden alıntılanmıştır.

²⁰⁵ Ayhan Tuğcugil, “Dış Politika”, **Devlet Gazetesi**, 29 Haziran 1975, sayı: 295, s.3.

Ülkü ocaklarında Ortodoks İslam anlayışı baskındır. Bu dini anlayış, 1970’li yıllara damgasını vurmuş ve ülkücü gençliğin örgütlenmeleri dinin baskın olduğu muhafazakâr anlayışla sağlanmıştır. Bunun en açık örneklerinden birini Ülkü Ocakları’nın 3 Ocak 1977 tarihinde tüm şubelerine gönderdiği tamimde görmek mümkündür. Bu tamimde tüm gençler Müslümanlığın bir davası olan Türk İslam ülküsüne davet edilerek bu mücadeleye bu büyük cihada yani savaşa çağırılıyordu.

“İnsan sevgisini temel esas, Türklük şuur ve gururu, İslam iman, ahlak ve faziletini temel prensip edinen Türk milliyetçiliğinin güzide mensupları şunu hiç unutmamalıdır.

Nasıl beden, ruhsuz ceset olursa, İslamiyetsiz bir Türklük de ceset olur. Türk’e, Türklüğe ruh veren, Yüce Dinimiz İslamiyettir. Bütün Ülkücü gençler Türklüğün bekası için İslamı en inceliklerine kadar hazmetmelidirler. İçki, kumar, ahlaksızlık gibi dinimizce yasaklanmış, cemiyetin kötü hastalıkları olan bu kötü alışkanlıklar, Ülkücüler tarafından benimsenmemelidir. Ve benimsenemez de, Ülkücü gence düşen görev sloganı İslam iman, ahlak ve faziletini slogan olmaktan kurtarıp, bizzat hayatımızın nizamı haline getirmektir. Yaşayışımızın her alanında İslamın emirlerine harfiyen uymak Ülkücülüğümüzün gereğidir. Ayrıca her türlü menfaatçiliğin; ihtirasın kaynağı olan, içimizdeki nefsi yenebilmek, yani dinimizin BÜYÜK CİHAD dediği mücadeleyi yapabilmek için de İslamı çok iyi bilmek, anlamak ve yaşamak zorundayız. Bu da yarınlarda Türk Devletinin idaresine talip olan Hz Ömer (R.A) adaletini gerçekleştirecek olan Ülkücü Kadro’nun bugünkü mensupları için şarttır.”²⁰⁶

Yukarıda alıntılanan yazıdan net olarak anlaşılacağı üzere Ülkücü örgütlenmenin İslam anlayışı tamamıyla Ortodoks niteliktedir. Gerek “cihad” gibi İslam içinde anlamlı bir sözcüğün varlığı gerekse Hz Ömer’in anılması Ortodoks anlayışı kanıtlamaktadır. Heterodoks İslam yorumlarında, Hz Ömer adına rastlamak ve ondan övgüyle söz edilmesine rastlamak imkânsızdır. Ortodoks anlayışa göre; “cihad” sözcüğü Allah yolunda savaşmak anlamına gelmektedir. Burada aslında Allah ve Türklük yolunda şiddete çağırان bir anlayış mevcuttur. Bu Ortodoks anlayışa rağmen partinin yine de mezhep ayrımı olmadığına dair

²⁰⁶ “Ülkü Ocakları Genel Merkezi’nden Gönderilen Tamim”, **Devlet Gazetesi**, 15 Ocak 1977, s.3.

açıklamaları vardır. Fakat ülkücü örgütlenmeler içinde İslamla ilgili ikinci bir nokta ise asimilasyoncu İslam anlayışının varlığıdır. Açıkça Alevilerin, Sünnilik içinde eritilmesi düşüncesi ifade edilmese de Sünni Ortodoks düzene herkesi çağırma ve bu düzenin kurtuluşa erdirecek düzen olduğu düşüncesinin empoze edilmesi Ülkücü Gençlik Derneği başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun 1978 yılında ramazan ayı dolayısıyla şubelerine yaptığı açıklamada ifadelendirilmiştir.

*“Hangi fikirden olursa olsun, insanımıza oynanan oyunu anlatmalı, gözlerini açmalı, ona sağlam dost ellerimizi uzatarak “Mutlak Hakikat”e davet etmeliyiz. Mübarek Ramazan ayının âlemlere indirdiği nurla, laçkalaşan bozulan toplumumuzu öz varlığına, gerçek değerlerine inançlarına sahip kılmak için yol göstermeliyiz. Türk milletinin kurtuluşunun kendi öz değerlerine, yüce dinimiz İslamiyet’e bağlanmakla mümkün olduğunu, tek çıkar yolun bu olduğunu anlatmalıyız.”*²⁰⁷

Alevilik, bu yıllar incelendiğinde sadece mezhepçilik olarak yer bulmuştur. Fakat burada derin bir çelişki vardır. Bir yandan “mezhep ayrımı yapmıyoruz” derken diğer yandan asimilasyoncu İslam söylemlerini dile getirip ardından Alevilik hakkında mezhepçilik suçlamaları yapmak bir çelişkidir.²⁰⁸ Kastedilen “mutlak hakikat” Ortodoks İslam olmuştur. Alevileri, “mutlak hakikate çağırarak”, Hz Osman Kur'an'ına, Yezid'e biate çağırmaktır. Alevilerin tarihi deneyimleri düşünüldüğünde bu yaklaşımın Aleviliğe yönelen asimilasyoncu yaklaşımı göstermiştir. Esas düşünce, Aleviliğin Sünni İslam içinde eritilmesidir. Aleviliğin savunulması, hak talepleri göz önüne alınmamıştır. Alevilere yönelik açık bir düşmanlık söz konusu olmamıştı. Açık bir düşmanlık yerine örtük şekilde “mezhepçilik” söylemiyle Alevilere yönelik düşman algısı yaratılıyordu. Milliyetçi örgütlenmeler içinde Aleviliğe en dikkate değer tepkiyi, Ülkücüler Teşkilatı Derneği genel başkanı Şevket Barutçu vermiştir. Barutçu, gençliği anlatırken mezhepçi sıfatının yanına batıl sözcüğünü de ekleyerek Aleviliğe elitistler dışında nasıl bakıldığını açıkça ifade etmiştir. Barutçu'nun yazısı tüm ülkücü kitleye hitap eden Aralık 1972 tarihli Bozkurt dergisinin 15. sayısında

²⁰⁷ Hakkı Öznur, **Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.514.

²⁰⁸ **Genç Arkadaş**, Nisan 1974, tarihli yayında mezhepçilik yapan Alevilere aykırı bir yazı yayımlanır. Mezhep ayrımı yapmamak gerektiği söylenirken ortodoksiye çağrı sözkonusudur. “Ülkücü Ocaklarının 1218 Şubesi'nin Katıldığı Ankara'da Yapılan Genişletilmiş İstişare Toplantısı ve Alınan Tarihi Kararlar”, **Hergün Gazetesi**, 1 Mart 1978, s.3.

yayınlanmıştır. Bu derginin Anadolu'daki örgütlenmelere fıkırsel açıdan büyük bir etki yaptığı tartışmasızdır. Yazıda mezhepçiliğin geçtiği bölüm ise şöyledir;

*“...İşte bu yüzden eli makineli tabanca tutan komünistten tutunuz da, dinsiz, milliyetsiz, kozmopolit, beynelmilelci, Arap hayranı, batıl mezhepçi bir gençlik meydana getirilmişti.”*²⁰⁹

Batıl mezhepçilik söylemi mezhepçilik bir yana Alevilik inancının batıl “dindışı” olarak kabul gördüğünün açık ifadesidir. Barutçu, “İslam üzerinden Türk milletinin tanımlanmasında Alevilerin dışarıda kalacağı” şeklindeki Atsız'ın savını doğrulamıştır. Yavuz döneminden kalma inanç canlanmış ve Alevilere dair “dinsiz” algısı Anadolu'da önemli yer bulmuştur. Maraş olayının örgütlenmesinde bu yaklaşımın payı olmuştur.

4.2.1. Komünist Alevi Düşman İmgesinin Katliamlardaki Rolü

Aralık 1978'de meydana gelen Maraş katliamının benzeri saldırı ve katliamlar 1967'de Elbistan'da başlamıştır. Elbistan, Türk-Kürt Alevi nüfusun Sünni Müslüman Türklerle bir arada yaşadıkları bir bölge olmasına karşın Alevilerin yoğunlaşan sol siyaset ilişkileri, sağ cephenin Alevilere tavır almasına neden olarak, Alevilerin komünist sıfatıyla yan yana yer almasına neden olmuştur. MHP'nin elitist kesimi açıkça bir saldırı düzenlendiğini ya da oluşan saldırılar sonrası saldırganları tamamıyla sahiplenilen bir yaklaşım sergilememiştir. Fakat katliam ya da saldırılara ilişkin yorum, milliyetçi gençlerin ya da dini çevrelerin tahrik olması üzerinden şekillenmiştir. Detaylı incelenirse “tahrik olmak” sözcüğü başlı başına azınlık-çoğunluk ilişkisinin varlığını gösterir. Azınlığın tahrik olması diye bir durum söz konusu değildir. Çoğunluğu oluşturan grubun kutsalları egemendir. Türkiye'de azınlık bir grubun tahrik olarak, gerçekleştirdiği bir katliam hiçbir dönemde mevcut değildir. Fakat çoğunluğun, manevi değerlerine saldırıldığı iddiasıyla katliam yaptığı azınlıklara yönelik 6-7 Eylül Olayları, Çorum, Maraş ve Sivas katliamları gibi birçok örnek mevcuttur. Yine Maraş'ı hazırlayan süreçte çoğunluğun manevi değerlerine hakaret edildiği iddiası -ki burada daha çok dindir- ile saldırılar gerçekleşmiştir. Bu saldırılarda Anadolu'da örgütlenen ülkücü grupların varlığı gerçekliği oluşturur. Olaylarda atılan sloganlar

²⁰⁹ Şevket Barutçu, “Biz Türk Milliyetçisiyiz Ya Siz?”, **Bozkurt Dergisi**, Aralık 1972, s.5.

MHP ile bağlantılı olmuştur. MHP'nin, Maraş Katliamı sonrası üzüntülerinin belirtilmesi ya da Türkeş'in belirttiği sağ-sol çatışması olarak yorumlamalarının ana sebebi tepkilerden çekinmiş olmalarıdır.

Milletin, İslam üzerinden tanımlanmaya başladığı 1960'lı yıllardan itibaren Aleviler, millet tanımından dışlanmış ve 1965 yılında TİP'in yükselişiyle "Alevi-komünist" algısının Anadolu'da yankı bulduğu görülmektedir. Fakat "Alevi komünist" düşman algısı, Anadolu'da şiddet eylemleriyle yankı bulmuştur. Şiddet eylemlerini gerçekleştirenlerin kullandıkları sloganlar ve simgeler üzerinden MHP'yle bağlantıları ve "Alevi komünist" düşman algısının sonuçları görülmektedir.

Maraş katliamına gelen süreçteki ilk olay Elbistan'da yaşanandır. Elbistan'da ilk olaylar devrimci grupların düzenledikleri konser sırasında ülkücü grupların konseri dağıtmak istemesi üzerine saldırılarla başlar. Konser kitlesinin dağılması sonucu 6 Haziran 1967 akşamı olaylar son bulur. Konser kitlesi, devrimci gruplar, Türk-Kürt Alevilerden oluşmaktadır. Fakat asıl olaylar, 7 Haziran günü başlayacaktır. Şehrin "pazar" gününe denk gelen pazartesi günü Alevilerin pazara inmelerinin ardından saldırılar gerçekleşerek, Alevi dedelerin sakallarının bıyıklarının kesilmesi gibi manevi saldırıların yanında birçok saldırı gerçekleşmiş ve saldırganlar şehre hâkim olarak Alevi avına girişmişlerdir.²¹⁰

Aziz Tunç, saldırıların gerekçesini; "dinsiz Türk-Kürt Alevilere karşı, dini ve Türklüğü korumaktı." şeklinde belirtmiştir.²¹¹

Saldırıda, kullanılan dil ve gerçekleşme nedeni, MHP'nin mezhepçi komünist düşmanlığının Anadolu'da Alevilere yönelik "dinsiz komünist alevi" algısının oluşmasına sebep olmuştur. MHP'nin tavrı yine sağ-sol çatışması şeklinde bir yorum geliştirmek olmuştur. Ayrıca ek olarak partinin genel tavrı halkın manevi duygularının tahrik edilmesi sonucunda bu olayların meydana geldiği yönündedir. Bu olay en başta Mahsuni konserinin dağıtılmasıyla başlar. Alevilerin deyişlerini söyleyen halk ozanı Mahsuni'nin deyiş söylemesi ya da Alevilerin dini anlayışlarında yeri olan deyişlerin söylenmesi bir tahrik sebebi

²¹⁰ Aziz Tunç, **Maraş Kıyımı: Tarihsel Arka Planı ve Anatomisi**, İstanbul, Belge Yayınları, Temmuz 2011, 2. bs, s:210.

²¹¹ A.e., s:210.

değildir. Fakat eski dönemde Alevilerin gizlilik içinde söylediği deyişleri ve hak taleplerini ifade etmeleri milliyetçi muhafazakâr siyasetin yani MHP'nin mezhepçilik suçlamasına neden olur.

Türkçülerin Alevi algısındaki bu değişimin sebebi, milliyetçi siyasetin Türklüğü İslam üzerinden kurgulamasıdır. İslam üzerinden kurgulamaya dayalı milliyetçi muhafazakâr anlayış, kitleselleşmek için düşman algısını komünizm ve Alevilik üzerinden oluşturmuştur. Milliyetçiliğin baskın anlayışı olan teklik anlayışı, beraberinde tek mezhep anlayışını getirerek hâkim mezhebin Ortodoks Sünni anlayış olmasına ve Alevilerin, Sünnilik içinde erimeyişi ve özgünlüklerini korumaları, “dinsiz Alevi” algısına neden olmuştur.

Alevilerin hedef konumunda olduğu diğer iki saldırı ise 1968 yılında Malatya'da ve 1971 yılında Kırıkhan'da gerçekleşmiştir. Bu iki saldırıda MHP simgelerinin saldırganlar tarafından kullanıldığı görülebilir. Saldırıların gerekçeleri, değişmez bir şekilde “dinsiz komünist Alevilere” karşı Türklük ve İslam adınadır.²¹² Kırıkhan saldırısından kısa bir süre sonra da 1971 muhtırası verilir.

Muhtıra sonrası belli bir süre saldırılar durmuştur. 1975 yılında Malatya-Akçadağ'da saldırılar meydana gelmiştir. Bu saldırılar dönemin devrimci öğretmenlerinin örgütlendiği TÖB-DER'in düzenlediği mitingle başlar. Mitingde meydana gelen saldırılar sonucu yüzlerce insan yaralanmıştır.²¹³ Mitingin ardından TÖB-DER, 15 Şubat 1975 günü salon toplantısı yapmaya karar verir. Toplantıya saldırıların olabileceğinin Vali'ye ifade edilmesine rağmen hiçbir saldırı olamayacağı güvencesi verilmiştir. Fakat 15 Şubat'ta saldırılar meydana gelmiş hatta bu saldırılar iki gün sürmüştür.

“Toplantının yapılacağı 15 Şubat günü, çeşitli yerlerde kümelenmiş olan saldırganlar, “Kahrolsun Ecevit başbuğ Türkeş”, “ Yaşasın Müslüman Türkiye, Kahrolsun Komünizm” sloganlarıyla saldırılarına başladılar. Hem de ilk saldırılardan birisi Vilayet binasına yapıldı. Valiliğin balkonuna çıkan ve birkaç gün önce, “devletin büyüklüğünden, saldırıların olmayacağından” dem vuran

²¹² Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, **Yakın Tarihimizde Kitlesel Katliamlar**, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, 2. bs, s:42–63.

²¹³ Aziz Tunç, **age**, s:218.

Vali, eşi ile birlikte, birkaç kez kelime-i şahadet getirerek ve böylece Müslümanlığını ispat ederek, ölümden kurtulabilmiştir. İki gün devam eden ve Kürt-Türk Alevilere karşı yapılan saldırılar sonucu, bir insan ölmüş, 29'u ağır olmak üzere, 220 kişi yaralanmıştır."²¹⁴

Saldırganlar, Müslümanlık ve MHP imgelerini kullanmışlardır. Partinin, geliştirdiği dinsel siyaset halkın partiyi sahiplenmesini sağlamıştır. Fakat partinin mezhepçiliğe ve komünizme karşıtlık siyaseti, Anadolu'da yaşayan kesimin Alevileri ve sol siyaset yanlılarını düşmanca algılanmasına sebep olmuştur. Bu saldırıda ortaya çıkan diğer önemli nokta ise Müslümanlığın ispatının ölümden kurtulmayı sağlamasıdır. Yani, Müslümanlık içinde asimile olmayanların imhası söz konusu olmuştur. Fakat bu saldırıların açığa çıkardığı üzere dinsiz olarak görülen Alevilerin asimile olmaması sonucu imha siyasetiyle karşılaşmalarıdır. Milliyetçi siyasetin elitistlerinden ise Türkeş'in açıklamaları ilginçtir; "olaylar devlete karşı değil TÖB-DER'e karşı gerçekleşmiştir."²¹⁵ Aleviler hiçbir şekilde söz konusu değil sadece derneğin mezhep kışkırtıcılığından söz edilse de olaylar hakkındaki esas düşüncesi olayların tahrik sonucu gerçekleştiğidir. MHP'nin halkın tahrik olmasına sebep olan kutsallara saygısızlıktır. Kutsallar ise Ortodoks Sünni anlayışın kutsallarıdır.

Pazarcık saldırılarının bilânçosunu Aziz Tunç şöyle anlatmıştır:

*"Bölgede uygulanan bu politikaların bir parçası olarak, 18-20 Şubat 1976 yılında, bu kez Pazarcık'ta, iki gün devam eden saldırılar yaşandı. Bu saldırılarda, 1 kişi ölmüş, 15 kişi yaralanmıştır."*²¹⁶

Türkeş ve partinin, ilk olarak Adana Kongresi'nde yaptığı konuşma ve açıklamalarda, şiddeti meşru gören anlayışları ve öncesinde yaşanan saldırıların meşruluğuna dair siyasetleri, Anadolu'da Aleviliğe bakışın olumsuzluğu aşip şiddete dönüşmesine neden olmuştur. MHP içinde örgütlenen elitist kesim dışında kalan kesim, şiddet olaylarında uygulayıcı olarak yer almıştır.

Malatya ve Pazarcık'ta olaylar bombalı paketlerin gönderimi sonrasında meydana gelir. Bombalı paketler ilk olarak Malatya'ya Hamit Fendoğlu'na

²¹⁴ H.N. Şahhüseyinoğlu, *age*, s:42-63.

²¹⁵ *Tercüman Gazetesi*, "Malatya Olayları", 23 Şubat 1975, s.1.

²¹⁶ Aziz Tunç, *age*, s:221.

gönderilmiş ve sonucunda Fendoğlu, gelini ve torunları hayatlarını kaybederler.²¹⁷ Pazarcık'ta ise CHP Pazarcık ilçe müdürünün paketi postacıya açtırması sonucu ise postacı ölmüştür.

18 Nisan 1978 Salı günü başlayan saldırılarda, Alevilere ve devrimcilere yönelik saldırılar başlar. Saldırganlar “Kahrolsun Komünizm, katil Ecevit, Müslüman Türkiye, Dan-Dan Hamido'ya intikam”²¹⁸ sloganlarıyla yürüyerek saldırmışlardır. Maraş katliamında da görülecek olan, cami ve belediye hoparlörlerinden yapılan anonslarla, camilere saldırıldığı provokasyonları yapılmaktadır.²¹⁹ Bu dini kışkırtmalar sonucu halkın dönem içinde din dışı olarak algıladığı iki gruba Alevilere ve devrimcilere saldırılarına sebep olmuştu. Bu saldırılar, Alevilere ve devrimcilere, onların ev ve iş yerlerine yapılmış hem maddi hem de manevi açıdan zarara sebep olmuştur.

Malatya katliamının bilânçosu son derece ağır olmuştur. İki gün süren saldırılar sonunda 8 kişi ölmüş, 20'si ağır 100 kişi yaralanmış ve 960 işyeri tahrip edilmiştir.²²⁰

Bu saldırılara ilişkin Celal Bayar solu tehdit eden açıklamalar yapmıştır. Türkeş ise saldırıları yok sayan ülkücülerin saldırılara maruz kaldığı yönünde ve saldırgan şiddeti meşru sayan anlayışla açıklamalar yapmıştır. Bu noktada Türkeş'in yaptığı açıklama Maraş Katliamı'nın sinyallerini 22 Nisan'da vermektedir. Türkeş'in açıklaması şöyledir:

*“İktidar Kahramanmaraş ve Erzurum'da milliyetçilere karşı baskılara girişmektedir. Bu iki ilde olayların çıkacağını söylemek kehanet değildir.”*²²¹

Erzurum ve Maraş ülkücülerin yoğun olarak bulunduğu şehirlerdir. Özellikle Maraş'ta Alevilerin ciddi varlığından söz edilebilir. Ülkücüler ve solcular arasında ayrışmalar 1978 yılına gelindiğinde son derece keskinleşmiştir. Türkeş ve çevresinin iddiası devletin bekası için mücadele eden milliyetçi gençlerin, toplum polisleri ve POL-DER'li polislerin işkencelerine maruz kaldıkları yönündedir. Bu “işkence ortamına” karşı halkın tepki göstereceği

²¹⁷ Aziz Tunç **age**, s:238.

²¹⁸ **A.e.**, s: 240.

²¹⁹ **A.e.**, s:240.

²²⁰ H.N. Şahhüseyinoğlu, **age**, s:42–63.

²²¹ 22 Nisan 1978, **Hürriyet gazetesi**, “Türkeş'in Açıklamaları”, s.1.

varsayımı üzerinden bu açıklamayı yapmıştır. Türkeş, halkın tepkisinin yanında ordunun tepkisinin de sıkıyönetimle ortaya çıkmasını istemekteydi. Yukarıda adı geçen iki şehirde halk arasında düşmanlık derecesine varan siyasi ilişkilerin varlığı, Türkeş'in bu açıklamasıyla göz önüne çıkmıştı.

Malatya katliamından daha beş ay geçmeden bu sefer Sivas'ta saldırılar yaşanmıştır. 4 Eylül 1978 günü başlayan katliamın gerekçesi Alevilerin ve komünistlerin cami bombalaması olarak halka gösterilerek halk galeyana getirilir. Ramazan ayında bu anonslar yapılarak dindar kesim saldırıların bir parçası haline getirilmiştir. Saldırıların ilk Alibaba mahallesinde gerçekleştiğini söyleyen Tunç, saldırının başlangıcını şu şekilde dile getirir;

*“4 Eylül 1978 sabahında, Alibaba Mahallesinde, “Ey Müslümanlar ne duruyorsunuz, Aleviler, komünistler namazdan çıkan Müslümanlara saldırdı, Müslümanlar katledildi” anonslarıyla başladı saldırılar.”*²²²

Olaylarda kullanılan dilde düşman algısının açıkça görülmesi sağlanmıştır. “Aleviler, komünistler” sözü ikisinin aynı anlamda kullanılmasını, düşman “dinsiz komünist Alevi” algısını açıkça göstermektedir. “Aleviler camiyi bombaladı. 300 dindaşımız katledildi, gün cihat günüdür” sloganlarıyla saldırılar gerçekleşir. Aleviler ve Sünniler arasındaki ayrımın keskinliğinin net olarak görülmesini sağlar bu slogan. Aleviler, bu sloganla, Müslümanların kutsal mekânına saldıran “kâfir” konumuna oturtulmuştur. Aleviliğin dindışı algılanmasının açık şekli ise “dindaşımız katledildi ve cihat” söylemlerinde kendini göstermektedir. Alevilerin, “dindaş” kavramının dışında bırakılması, Aleviliğin, Müslümanlık dışı, Müslümanlığa düşman bir yapı olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Fakat bu saldırılara karşı çıkanlar olmuştur. Örneğin bir cami imamı, saldırılara karşı çıkmasına rağmen saldırganlar tarafından etkisiz hale getirilmiştir.”²²³ Saldırıların sonucu ise son derece yıkıcı olmuştur.

*“Saldırıları, 10 ölü, 100 yaralı ve 1000’e yakın işyerinin tahribi, talanı ve çok sayıda evin yakılıp yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Saldırılarda Alevi mahallelerinde ambargo uygulanmış, giriş çıkışlar engellenmiştir.”*²²⁴

²²² Aziz Tunç, **age**, s: 243.

²²³ **A.e.**, s. 243.

²²⁴ **A.e.**, s.243.

Sivas katliamı, 1967’de başlayan Alevi katliamların devam edeceğini gösterir niteliktedir. Katliamlar 1978 Maraş Katliamı’yla son bulmayacak, Maraş’la ilan ettirilen sıkıyönetimin ardından, Çorum’da gerçekleşen son katliam darbeye götüren önemli etkenlerden biri olmuştur. Çorum Katliamı üzerinde detaylı durulması incelenmesi gereken bir konum teşkil etmektedir.

Maraş Katliamı öncesinde 1978 yılının başından itibaren provakatif saldırılar düzenlemektir. Bu saldırılar, Maraş’ta Nisan ayının başında Yörükselim mahallesinde ilk olarak Alevilerin yoğun olarak bulunduğu Saray Kahvesinin taranması sonucu 81 yaşındaki Sabri Özkan “Dede” hayatını kaybetmiştir.

Türkeş, ülkücü çevre ve yayın organları, katliamlar konusunda aynı yaklaşımı sergiliyorlardı. Katliamları kabul etmeyerek ülkücülerin zulme uğradıklarını ve olayların TÖB-DER ve POL-DER’in zulümlerine tepki olarak ortaya çıktığı savını ortaya atmışlar ve özellikle Maraş’ta daha büyük katliamlara yol açacağı tehditlerini savurmuşlardır.²²⁵

Maraş’ta Nisan ayından başlayan MHP ve ülkücü derneklerin zulme uğradıklarını dair siyasetleri ve illegal örgütlenmelerin provokasyonları Aralık ayında büyük bir katliam olarak sonuç bulacaktır.

Maraş katliamını gerçekleştiren grubun milliyetçi muhafazakâr partinin simgelerini kullandığını görmek mümkündür. Gerekçeli karara göre: “MHP, ÜGD ve Katil Ecevit” yazılı evlere hiçbir şekilde işaret konmazken diğer Alevi ve Sünni evlerine işaret konulmuştur.²²⁶

Maraş’ta ÜGD’nin kuruluşunun ardından ülkücülerin yoğunlukla gittiği Çiçek Sineması’nda ırkçı milliyetçi anlayışta bir film gösterimi kararı verilir. Filmin gösterildiği 19 Aralık 1978 akşamı sinemaya bomba atılması olayların fitilini ateşlemiştir. Çiçek sinemasına bomba atılmasıyla başlayan olaylar ertesi gün Alevilerin yoğun olarak uğradıkları Akın Kırathanesinin bombalanmasıyla devam eder. Saldırıda iki kişi yaralanır ve maddi zarar meydana gelir. Bu olayların ardından 21 Aralık 1978 günü Mustafa Yüzbaşıoğlu ve Hacı Çolak adlı

²²⁵ Hergün, Devlet Gazetesi, “Ecevit İktidarda Zulüm İşbaşında”, başlıklarıyla Nisan- Aralık 1978, s.1.

²²⁶ Aziz Tunç, age, s.337.

iki TÖB-DER’li öğretmen saldırıya uğrayarak hayatlarını kaybederler.²²⁷ Hacı Çolak olay yerinde hayatını kaybederken, Yüzbaşıoğlu hastanede hayatını kaybetmiştir.

22 Aralık 1978 günü cenazeleri almaya giden Yörükselim halkı ve öğretmenin meslektaşları ve öğrencileri, Ulu cami çevresi ve Mağaralı mahallesinde toplanan grubun saldırısıyla karşılaşmıştı. Bu saldırılar gerçekleşirken yine “cami bombalandı, Aleviler Kur’an yaktı” gibi benzer provokasyonlarla saldırının kitleselleşmesi sağlanmış ve güvenlik güçlerinin araya girmesiyle olaylar o gün için sonlanmıştı. Fakat bu saldırılar esnasında üç saldırganın ölmesi yeni provokasyonların başlangıcı olmuştu.

Bu saldırıların akşamından sabahına kadar belediye hoparlöründen yapılan anonslar ve katliamın ülkücü çevreyle bağlantısını açığa çıkarmaktadır.

*“Kahramanmaraş Teknik Makine Sanatkârları Derneği, Kahramanmaraş Ülkücü Gençlik Derneği ve Milliyetçi Hareket Partisi Kahramanmaraş Merkez İlçe Başkanlığı, Gerek 22 Aralık 1978 gecesi Ulu Cami’den, gerekse sabahın erken saatlerinden itibaren belediye hoparlöründen “üç Müslüman din kardeşimiz komünistler tarafından öldürüldü bunların kanları yerde kalmayacak” sözleri birçok kez anons edilmiş ve halk bu şahısların cenazelerine çağrılmıştır.”*²²⁸

Anonsların sonuç vermesiyle Maraş’ta katliam kitlesel bir hal alarak Alevi mahallelerine ve solcu evlerine ve işyerlerine saldırılar başlamış ve birçok cinayet işlenmiştir. 23–24 Aralık günleri Yörükselim, Serintepe, Yusufklar ve Namık Kemal mahalleri gibi Alevilerin yoğun olarak yaşadığı mahallere saldırılar olmuş ve Sünni evlerinde bile Alevileri saklayanlardan Alevi aileler silah zoruyla alınarak Alevi aileler katledilmiştir. Aynı şekilde İsadivanlı mahallesine geçen saldırganlar 24 Aralık günü “kahrolsun Komünistler Alevilere Ölüm” sloganları atarak mahallede katliama başlamışlardır. Tanık Fatma ve Şehriban Özdemir’in ifadelerine göre “Vurun Alevilere, Alevilerin kanı helaldir” sloganıyla Özdemir ailesine saldırmışlardır.²²⁹ Sloganlarda yaratılan düşman imgesi açıkça görülmektedir. Mezhepsel yönü ağır basan siyasetler üretilmesi ve İslamiyetsiz

²²⁷ **Hergün Gazetesi**, “Öğretmelerin Vurulma Olayı”, 3 Ocak 1979, s.3.

²²⁸ Aktaran Aziz Tunç, “Maraş Olayları Gerekçeli Karar”, **age**, s.97.

²²⁹ Aziz Tunç, **age**, s.:303.

siyasetin düşünölemeyeceği yaklaşımının geliştirilmesi sloganlara yansımıştır. Fakat bu siyaset karşısında Aleviliğin konumu “mezhepçi ve komünist” yorumu üzerinden “komünist aleviler” şeklinde gerçekleşmiştir. İslami düşünce de sadece düşman kanı helaldir. MHP’nin yarattığı “komünist mezhepçi” düşman algısının karşılığını Anadolu’da Alevilerde bulduğu, bu katliamda açıkça ortaya çıkmıştır.

24 Aralık günü olaylar bitmemiş 25 Aralık günü de şehir katliamcı grubun şehirden ayrılan ya da şehre yakınlarını bulmaya gelenlere katliam yapmalarının ardından son bulmuştur.²³⁰ Fakat katliamın bilânçosu ağırdır. Gerekçeli karar katliamın bilânçosunu vermiştir. Sayının daha da fazla olduğu iddialarına rağmen gerekçeli karada açıklanan bilânço son derece ağırdır.

“Kahramanmaraş’ta belirtilen tarihlerde cereyan eden olaylarda 111 vatandaş öldürölmüş, 552 ev, 289 işyeri ve 8 oto tahrip edilmiş, milyonlarca liralık hasar meydana gelmiştir.”²³¹

Saldırıları, MHP ve ÜGD’ye ait bayraklarla ve ölkücü sloganlar eşliğinde gerçekleştirilmişti. Milliyetçi muhafazakâr siyasetin ana unsurlarını teşkil eden antikomünizm ve mezhepçilik karşıtlığı Anadolu’da yaşayan halkta, Alevilere karşı düşmanlık algısı yaratmıştır. Olayları sadece sağ-sol çatışması olarak yorumlayan Türkeş ve dışarıdan planlanan iç savaşa sürökleme amacıyla olayların gerçekleştiğini iddia eden ÜGD başkanı kendilerini temize çıkarma çabasında olmuşlardır. Halkın dini duygularının incindiğini düşündüğünde, halkın ve ölkücülerin karşı tarafa şiddetle tepki göstermesini meşru sayan ve Nisan ayından başlayarak yaptığı “Maraş’ta ölkücölere zulüm yapılıyor” propagandası etkili olmuştu.²³² Savcı Maraş ÜGD’nin kapatılması talebinde bulunmuş ve mahkeme sanıkların dernekle bağlarının bulunmaması sebebiyle istemi reddetmesine rağmen başkan derneğin faaliyetlerin durdurulduğunu açıklamıştır.²³³

Maraş Katliamı, ölkücü yayınlarda yer bulmuş ve Maraş milletvekili Mehmet Özbaş’ın açıklamalarıyla katliam açıklanmıştır. Fakat Özbaş’ın açıklama yapmasının sebeplerinden birini önemli bir gazete olan Milliyet’te olayların

²³⁰ Aziz Tunç, **age**, s.310.

²³¹ Aktaran Aziz Tunç, “Maraş Olayları Gerekçeli Karar”, **age**, s: 334.

²³² **Devlet Gazetesi**, “Maraş’ta Ölkücölere Zulüm Yapılıyor”, 23 Nisan 1978, s.4.

²³³ Hakkı Öznur, **Ölkücü Hareket Cilt II: Teşkilatlar ve Mücadeleler**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs, s.450.

milletvekili öncülüğünde gerçekleştiği yönündeki haberi oluşturur.²³⁴ Özbaş, katliamı, katliamın ötesinde halkın ülkücülere yapılan zulme karşı tepkisi olarak yorumlarken, yazarların bir kısmı ise katliamdan sol siyasetleri sorumlu tutmuşlardır. Sol kesimin ve Alevilerin evlerini ve işyerlerini kendilerinin ateşe verdikleri anlatılmıştır. Ayrıca halkın taş ve sopalarla saldırganlara karşı koydukları belirtilmiştir.²³⁵ Yukarıda olayların ortaya çıkış biçimleri dikkatle incelendiğinde bu tür bir sonuç çıkarmanın imkânsız olacağı açıktır. Özbaş'ın katliama ilişkin hazırladığı yazı dizisi ise çok daha dikkat çekici ve Alevilere bakış açısını özetler niteliktedir. Özbaş, Alevilerin ve Sünnilerin bir arada yaşadıklarını fakat çok fazla bağ kurmadıklarını belirtirken, diğer bir yandan da dine dayalı politikasını sürdürerek toplum polislerinin Alevilere işkence yapmayışının halkı tahrik ettiğini belirtmiştir.²³⁶ Özbaş, Alevilerin açık bir şekilde karşı tarafta görüldüğünü ve halkın düşman algısını ortaya koymuştur. Maraş milletvekilinin bu yorumu MHP'nin, "Alevi Komünist" düşman algısını ve Alevilere yapılan katliamın meşru görüldüğünü kanıtlamaktadır. Özbaş'ın kastettiği halk kitlesi, Sünni halk olurken katliamı, bir haksızlık değil, masum halkın tahrik sonrasında gösterdiği normal bir tepkiymiş gibi yorumlamıştır. Ayrıca aynı yazısında Özbaş, Maraş halkının etnik yapısını anlatırken Alevi ve Kürt nüfusun sonradan Maraş'a geldiklerini, şehirde iyi bir konuma yerleştiklerini ve özellikle Sünni Kürt nüfusun çoğunluk Sünni halka uyum sağladıklarını belirtmiştir. Özbaş'ın uyum sağlama noktasındaki kastı, dinsel içerik taşımasıyla beraber asimilasyoncu tavrıdır. Özbaş ve MHP'nin Maraş Katliamına dair söylemlerinin temelini halkın tahrik edilmesi sonucunda olayların meydana geldiği, olayların kışkırtıcılarının sol siyasetler olduğu ve hükümetin acizliği sebebiyle fazla can kaybının yaşandığı belirtilir.²³⁷ Ayrıca yazı dizilerinde ve Özbaş'ın yazılarında öne çıkan bir diğer nokta MHP'nin Alevi düşmanı bir parti olarak algılanmasına karşılık sürekli bu algıya karşı çıkış ve Maraş Katliamından sorumlu tutulmalarının yanlışlığına değinilmesidir.²³⁸ Bu

²³⁴ **Milliyet**, "Ölü Sayısı 76'ya Yükseldi", 24 Aralık 1978, s.1.

²³⁵ **Hergün Gazetesi**, "Maraş'ın Gerçek Yüzü", 5 Ocak 1979, s.3.

²³⁶ Mehmet Özbaş, "Kahramanmaraş'ta Neler Yapılmak İsteniyor", **Hergün Gazetesi**, 22 Ocak 1979, s.3.

²³⁷ **Hergün Gazetesi**, "Maraş'ın Gerçek Yüzü", 5-27 Ocak 1979 yazı dizisi, s:1,3,7.

²³⁸ **A.e.**, s.1,3,7.

algıdan söz edilirken Alevilerin partiyi özellikle bu bakış açısıyla algıladıkları belirtilmiştir. Tüm söylemler Alevilerin ve partinin uzlaşmadığını göstermektedir.

Milliyetçi hareketin şekil değiştirmesiyle beraber İslam'ı öne çıkaran ve Türklükle eşdeğerde sayan anlayışı ve antikomünist politikaları, Alevilere bakışlarının değişmesinde ve Alevileri Türklüğe asimile etme yollarının Alevilerin genelinin sol içinde ya da CHP'de örgütlenmeleri sebebiyle tükendiğini düşünmelerine yol açmıştır. Maraş'ta silahlı birçok eylemcinin Müslümanlıklarını kanıtlamaları için Alevilere kelime-i şahadet getirttirmeleri ya da sünnet kontrolü yaptıkları belirtilmiştir.²³⁹ Bu gibi yaklaşımlar Alevilere dair algının Müslümanlık dışı inanca denk geldiğini göstermektedir. Bu örneklerde görüldüğü gibi dinin milliyetçi siyasette artan rolü ve tek mezhep anlayışının yerleşmesi Alevilerin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması şeklinde asimilasyoncu anlayışın geldiğini gösterir. Fakat 1967'den itibaren Alevilerin MHP'nin sol içinde algıladığı CHP ve diğer sol partilerde örgütlülüğü, Alevilerin Komünist ve dinsiz algısına oturtulmasına sebep olmuştur. Alevilerin asimile olamayacağının fark edilmesi üzerine sindirilmesi, yok edilmesi anlayışı hâkim konuma gelerek Alevilere yönelik sistemli, planlı ve ölümcül saldırılara sebep olmuştur.

²³⁹ H. N. Şahhüseyinoğlu, *age*, s.42–63.

SONUÇ

SONUÇ

Ulus öncesi din üzerinden tanımlanan toplumda, Aleviler heterodoks yapıları sebebiyle dinsel bir azınlık olarak yer almışlardır. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan Sünni ortodoksi-Alevi heterodoksisi çekişmesinde Sünni ortodoksi hâkim konuma geçmiştir. Çaldıran savaşı sırasında Alevilerin Yavuz yerine Şah İsmail'in yanında yer almaları Alevilerin suçlu olarak algılanmalarına sebep olur. Bu tarihten itibaren Alevilik cinayetle eşdeğer bir suç olarak algılandı ve Sünni ortodoks toplumda Alevilere yönelik "ihaneççi-dinsiz" algısı oluştu. Osmanlı devletinde milliyetçiliğin oluşumuna değin Alevilerle barışmaya dair bir çalışma mevcut değildir. Alevilerle barışmaya dair ilk çalışma İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yapılmıştır. Baha Said, Alevileri Şamanizm üzerinden kurgulayarak Alevilik kimliği yerine Türk kimliğine vurgu yapar. Aleviliği, İslam'ın Türk kültürüyle yorumlanmış hali olarak tanımlanmıştır. Baha Said'in Aleviliğe dair bu yaklaşımı, resmi milliyetçiliğe ve soytürkçülere kaynak olmuştur.

Kurtuluş savaşı sonrası, yeni yönetim kurularak dini yönü güçlü hanedanlık yönetimi son bulmuştur. Dini-hanedani yönetim yerine devlet eliyle Türk milliyetçiliği oluşturulmuştur. Resmi milliyetçiliğin oluşturulmasında dinle mesafeli konuma geçilerek ulus kimliği başat konuma geçirilmiştir. Resmi milliyetçiliğin kitleselleşmesi döneminde devlet eliyle Alevilere yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Alevileri Türk kimliğiyle asimile etme amacıyla olmuştur.

Resmi milliyetçiliğin kitleselleştiği 1930'lu yıllarda dünyada gelişen ırkçılık akımı Türkiye'yi de etkilemeyi başarmıştır. Kemalist milliyetçilik daha sert bir tutum izlese de ırkçı mahiyete ulaşmamıştır. Fakat sayıca az olmasına rağmen resmi milliyetçiliğe karşı ırkçı yaklaşım gelişmiştir. Soytürkçüler olarak tanımlanan bu kesim, dönemin ırkçı havasını tamamıyla benimsemiş, Alman ve İtalyan ırkçılığına yakın bir Türk ırkçılığı geliştirmişlerdi. ırkçı yaklaşımın kan esasına dayanması, dönemin ırkçıları açısından zorluk oluşturmuştur. Bir ulusa ait olmanın yeni geliştiği bir dönemde, dinen farklı etnik kökenden insanların evlenmesinin olağan olduğu toplumda "safkan" Türk bulmaları zorlaşıyordu.

Soytürkçü yaklaşım İslam diniyle arasına mesafe koymuştur. İslam dini yerine Türklüğün esas dini olarak kabul edilen Şamanizm esas konumdaydı. Soy Türkçüler çalışmalarında ortak bir sonuca ulaşmışlardır. Dışarıdan evlenmelerin yasak olması sebebiyle “kan” saflığını koruduklarını düşündüklerini bir topluluk bulmuşlardır. Türkçe konuşan Alevileri inceleyerek, Türklüğün kafatası yapısı gibi fizyonomik yapısından kültürel yapısına kadar birçok özelliği tanımlanmıştır. Yani Türklüğü Alevilikte bulmuşlardır. Bu yaklaşımın en net örneği Türkkan çevresinde görülmüştür. Alevilere yönelik olumlu bir bakış açısı söz konusu olmasına rağmen alevi düşüncesine bakış paralel bir seyir izlememiştir. Alevilik düşüncesine olumsuz bakışların Soy Türkçü çevrenin yayın organı konumunda bulunan dergilerde dile getirilişi ve yayınların Alevilerin henüz yerleşmediği kent çevresiyle sınırlı kalışı, Alevilerle soytürkçülerin bağlantı kuramamasına yol açmıştır. Fakat Soy Türkçüler Alevi kimliğini öne çıkarmanın doğru olmadığı fikrinde olduklarından Aleviler açısından tatmin edici bir siyaset izlememişlerdir. Aleviliğin heterodoks yönünü geri planda tutarak Şamanizm üzerinden Türk kimliğini öne çıkarmakla, Alevilere yönelik alternatif siyaset geliştirdikleri söylenemez. Bu sebeple, Alevilerle bağ kurma imkânları olsa dahi bu bağın batı Anadolu ve iç Anadolu’da yaşayan Türkmen Alevilerle sınırlı kalacağı açıktır. Ayrıca bu dönemde Alevilerin siyasal alanda görünürlüğünün olmadığını belirtmek gerekir. Soy Türkçü yaklaşım, altın çağını 1940–1944 yılları arasında yaşamıştır. 1944 yılında Almanya’nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması sonrası devletin soytürkçülere yaklaşımı değişmiştir. Soy Türkçüler yoğun şekilde antikomünizm propagandası yapmıştır. Atsız’ın Başvekil Saraçoğlu’na iki açık mektupla “komünistleri” jurnallemesi sonucu ırkçılık Turancılık davası açılarak bu çevrenin gücü kırılmıştır.

1940’lı yılların sonunda devletin dinle arasına koyduğu mesafe azalma eğilimi göstermektedir. Fakat bu yıllarda otoriter yönetimden memnun olmayan halk tek parti yönetimine son vererek Demokrat Parti’yi iktidara taşımıştır. 1950 yılında Demokrat Parti siyasetinde dinin daha görünür hale gelmesi ve halkın bu partiye yönelişi milliyetçi hareketin kitleselleşmek için dini, milliyetçi siyasete eklemlemesine sebep olur. Millet kavramının Ortodoks İslam üzerinden

tanımlanmasının Aleviler açısından dışlanma sonucu doğuracağı Atsız tarafından ifade edilmesine rağmen milliyetçi siyaset bu tanımı kabul etmiştir. Din, Ortodoks Sünni karakteriyle milliyetçi siyasete eklemlenirken tek millet söyleminin yanına tek din söylemi eklenir. Ortodoks İslam içinde asimile olmak Alevilerin milliyetçi siyasette kabul görme şartlarından biri haline gelir.

Alevilerin 1950’li yıllardan başlayarak durumuna bakıldığında bu yıllar Alevilerin kente göçlerinin başladığı yıllar olmuştur. Alevilerin kente göçleri Sünni halkın Alevilerle tanışması anlamına gelmektedir. 1950’ler siyasal açıdan Alevilerin tercihlerinin görünür olduğu yıllar olmamıştır. Alevilerin hangi partilere yoğun olarak yöneldikleri açıklık teşkil etmiyordu. 1960’lı yıllar ise kentleşmenin ve siyasal alanda kutuplaşmaların başladığı yıllar olmuştur. Aleviler, dini yönleri ağır basan sağ partiler yerine, dinle daha mesafeli bir siyaset izleyen CHP, Alevi partisi olarak kurulan Türkiye Birlik Partisi ve sosyalist yönü ağırlıklı olan Türkiye İşçi partisine yönelmişlerdir. Alevilerin siyasal alanda görünürlüğü bu şekilde 1960’ların ortasında başlamıştır. Alevilerin, sol siyasete ilgi duyuları partilere bakıldığında görülmektedir. Alevilerin sola yönelmelerinin sebepleri; Alevilerin “kurtarılmış bölge” olarak tanımlanan yerlerde yaşamaları, Pir Sultan gibi Alevi ozanlarına atfedilen isyancı tutumun sol siyasetler tarafından öne çıkarılarak Alevilere yönelen sol politikalar ve Aleviliğin heterodoks yapısı gereği yeni düşüncelere açık yapısıdır. Alevilere yönelen sol siyaset ve Alevilerin bu partilere yönelimleri milliyetçi muhafazakâr siyaset açısından rahatsızlık oluşturmuştur. Bu partiler “mezhepçilik” suçlamasıyla karşılaşmışlardır.

Milliyetçi muhafazakâr siyasetin Ortodoks Sünni yaklaşımı tek millet söyleminin yanında tek din söyleminin dile getirilişi, Alevilerle sağ milliyetçi yaklaşımın temsilcisi MHP arasına mesafe girmesine sebep olmuştur. Ortodoks İslam’a çağıran söylemler, Alevilerin partiden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Bu söylem, Aleviler açısından, Kerbela’nın devam ettiği düzene çağrı niteliği taşımıştır. MHP, Alevi kimliğine ve özüne yönelen hiçbir olumlu politika gerçekleştirilmeyip, Alevileri doğru yol olarak tanımladıkları Ortodoks Sünni Müslüman anlayışa davet etmiştir. Alevilik tarihi düşünüldüğünde, Ortodoks Sünni yaklaşıma olumsuz yanıt veren Alevilerin, ölüm cezasıyla yargılanmaları ve

gizli yaşamak zorunda kalmalarına sebep olan bu anlayışa davet eden bu siyasete olumlu yanıt vermeleri mümkün olmamıştır. Alevilerin sol siyasette örgütlülüğünü sürdürmesi ise MHP içindeki olumsuz yaklaşımın artmasına sebep olmuştur.

Milliyetçi muhafazakâr siyasetin ana karşıtlık noktaları komünizm, mezhepçilik ve bölgecilik olmuştur. Antikomünizm, milliyetçi siyasetler açısından her dönem ana siyaset konumundadır. Mezhepçilik siyaseti ise milliyetçi muhafazakâr siyasetin örtük şekilde Aleviliğe karşı tavrını göstermektedir. Alevileri Sünni ortodoksi içinde tek mezhep anlayışıyla asimile etme amacındaki MHP, Alevilere açıkça bir karşıtlık izleyemiyordu. Aleviliğin ayrı bir mezhep olarak bu dönemde güç kazanması ve solla yakın ilişkisi mezhepçilik söylemiyle Alevilere karşıtlık siyaseti geliştirmelerine neden olmuştur. Milliyetçi muhafazakâr anlayış, yapısı gereği düzenin devamı isteğiyle siyasi söylemlerini geliştiriyordu. Fakat bu anlayışın kitleselleşmesi için kullanılan söylemlerde düzeni tehdit eden tehlikeler açıklanırken geliştirilen söylemlerde üç düşman yaratılıyordu. Yaratılan düşmanlar; komünistler, mezhepçiler ve bölgecilerdi. Alevilerin solla yakın ilişkisi ve 1970’li yıllarda milliyetçi muhafazakâr anlayışın CHP’yi de sosyalist bir parti olarak algılaması, Alevilerin “komünist mezhepçi” olarak algılanmasına neden olmuştur. Elitist kesimin “komünist mezhepçi” düşman algısı, Anadolu’da “komünist dinsiz Alevi” algısına dönüşmüştür. Komünizme karşı geliştirilen siyasetin yanında Ortodoks Sünni İslam’ın milliyetçi siyasete girişi aynı oranda Alevilere yönelik milliyetçilerin bakış açılarını olumsuzlaştırmıştır. Ortodoks anlayışa göre “sapkın” olarak nitelendirilen Aleviliğin doğru yolda olmadığı algısı ve sol siyasetlerle birlikte ilerleyişi “dinsiz Alevi” algısına yol açmıştır. Bu algı elitist kesim tarafından açıkça dile getirilmese de Anadolu’da örgütlenen milliyetçi kesimde bu algının olduğu yaşanan şiddet olayları göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Geliştirilen düşman algısı, 1967’den başlayarak 1980 Çorum Katliamına kadar ölümcül şiddete sebebiyet vermiştir. Düşman algısı en kanlı hallerinden birini Maraş’ta göstermiştir. Fakat özellikle Maraş olayları öncesinde milliyetçi siyasetin olayları önceden haber verdiği görülür. Türkeş açıklamasında Maraş ve Erzurum’da olayların çıkabileceğini ve Ülkücülere zulüm yapıldığını söylemiştir. Zulüm yapan tarafta

görülen sol siyasete yönelen karşılık siyaseti, dinsiz=Alevi=Komünist düşman algısıyla birleşerek saldırılar Alevilere yönelik olmuştur. Şiddet öncelikle Alevilerin yoğun şekilde yaşadığı mahallelere yönelmiştir.

Aleviler ve milliyetçiler arasındaki esas sorun ise milliyetçilerin Alevilik öğretisine yabancı olmaları ve Alevi kimliğini göz ardı eden siyasetleri olmuştur. Göz ardı eden yaklaşımlarıyla milliyetçiler, Alevileri asimile etmeye dayalı siyasetler geliştirmişlerdir. Alevilerin asimile olmayan tavırları ve sol siyasetle bütünleşmeleri elitist kesim dışında kalan milliyetçilerin imha siyaseti uygulamasına yol açmıştır. Özellikle milliyetçi siyasette gelişen, mezhepsel tutum değişikliği milliyetçi siyasetin Alevi siyasetinde büyük olumsuzluklara yol açmıştır.

Mezhepsel siyasetin olumsuzluklarının açıkça görülmesini sağlayan katliam niteliğindeki şiddet olaylarıdır. Mezhepsel siyaset ve düşman algılarının yaratılmasının ne kadar acı bilânçolara sebebiyet verdiğinin açıkça görüldüğü 1970’li yılların göz önünde bulundurulmasıyla, bu tarz bir siyaset uygulanmasının doğruluğunun tartışılmasını sağlayacaktır. Bu sayede özellikle mezhep üzerinden ayrımcı politikaların uygulanmasının önüne geçilebilecektir.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Atsız Mecmua:	Ağustos 1931-Eylül 1932.
Bozkurt:	Mart-Haziran 1942.
Bozkurt:	Aralık 1972.
Büyük Ülkü Dergisi:	Nisan 1977.
Devlet Gazetesi:	Ağustos 1969, Haziran-Ekim 1973, Nisan 1974, Haziran 1975, Nisan 1978- Ocak 1979.
Genç Arkadaş Dergisi:	Nisan 1974.
Gök-Börü:	Kasım 1942- Haziran 1943.
Hergün:	Ocak, Haziran, Temmuz 1977, Nisan 1978- Ocak 1979.
Hürriyet Gazetesi:	Nisan 1978.
Milli Hareket Dergisi:	Aralık 1967, Ocak 1969, Eylül 1970.
Milliyet:	Aralık 1978-Ocak 1979.
Tanrıdağ:	Mayıs- Eylül 1942.
Türk Amacı:	Temmuz- Kasım 1942.
Türk Yurdu:	Eylül 1942- Ocak 1943.
Tercüman Gazetesi:	Şubat 1975.

MAKALELER

Artun, Erman:	Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri- Öğretileri-Dinler, (Çevrimiçi)turkoloji.cu.edu.tr/HALKBİLİM/erman_artun_inanç_sistemleri.pdf, 5 Mayıs 2012, s.8–52.
Beşe, Ahmet, Tozlu, Selahattin:	“İngiliz Kayıtlarında Aleviler ve Bektaşiler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi , 2011, sayı: 59, s.217.

- Güray, Cenk: “Sema’dan Semah’a Sonsuz Bir Devir”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**,2010, sayı:56 s:120–126.
- Niray, Nasır: Sasani İmparatorluğunun Devlet Yapısı Üzerine Bir inceleme, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Bahar 2001, Sayı.5, s.9–13.
- Ruben, Dr. Walter: **Budizma’nın Menşei ve Kökleri**, (Çevrimiçi) , dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1036/12510.pdf, 5 Mayıs 2012, s.123–126.

KİTAPLAR

- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007, 2.bs.
- Akçura, Yusuf: Üç Tarz-ı Siyaset, İstanbul, Lotus Yayınevi, 2008, 3.bs.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev: İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, Nisan 2009, 5. bs.
- Arai, Masami: **Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev: Tansel Demirel, İstanbul, iletişim Yayınları, 2003, 3.bs.
- Atsız, Nihal: “Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı=Türk Milleti”, **Orhun Dergisi**,16 Temmuz 1934, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s. 140.
- Atsız, Nihal: “Ordinaryus’un Fahiş Yanlışları”, İstanbul, 15 Ekim 1961, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs,408–409.
- Atsız, Nihal: “Türkler Hangi Irktandır?”, Atsız Mecmua, 1931 sayı:6,içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.150.

- Atsız, Nihal: “Milli Şuur Uyanıklığı”, Çınaraltı, 1942 sayı:33, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.226.
- Atsız, Nihal: “Ülküler Tarruzidir”, Orkun, 17 Kasım 1950, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.83.
- Atsız, Nihal: “Milli Uyanıklık”, Atsız Mecmua1932 sayı:13,içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.221.
- Atsız, Nihal: “Türk Dili”, Orhun sayı:2,içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.327.
- Atsız, Nihal: “Türk Dilinde Ekler ve Kökler”, Çınaraltı,7 Haziran 1942 sayı:38, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.359.
- Atsız, Nihal: “Dilimizi Türkçeleştirmek İçin Ameli Yollar”, Çınaraltı,1941 sayı:5, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.351–53.
- Atsız, Nihal: “Dil Meselesi”, Çınaraltı, 11 Temmuz 1942 sayı:42, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.336.
- Atsız, Nihal: ”3 Mayıs 1944”, Ötüken, 11 Nisan 1973 sayı:5, içinde, **Makaleler Cilt I**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.211.
- Atsız, Nihal: “İktisat ve Milli Müdafaa”, Atsız Mecmua, 1932 sayı:11, içinde, **Makaleler Cilt III**, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, s.256.
- Atsız, Nihal: “İşte Sosyalizm”, Ötüken, 15 Haziran 1964 sayı:6, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.339.

- Atsız, Nihal: “İleriki İnkılâpçılara”, Atsız Mecmua, 15 Temmuz 1931 sayı:3, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.110–112.
- Atsız, Nihal: “Komünist, Yahudi ve Dalkavuk”, Orhun, 12 Mart 1934 sayı:5, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.171.
- Atsız, Nihal: “Maziye İnkâr Edenler, Darülfunun ve Milli Tarih Kongresi”, Atsız Mecmua, 15 Ağustos 1932 sayı:16, içinde, **Makaleler Cilt II**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.213.
- Atsız, Nihal: “Aynı Tarihi Yanlışlığa Düşüyor muyuz?”, Atsız Mecmua, 1932 sayı:11, içinde, **Makaleler Cilt IV**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1997, 2. bs, s.458–459.
- Atsız, Nihal: “Veda”, Orkun, 18 Ocak 1952 sayı:68, içinde, **Makaleler Cilt III**, İstanbul, Baysan Yayın ve Basım A.Ş, 1992,1.bs, s.104.
- Aydın, Erdoğan: **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, İstanbul, Kırmızı Yayınevi, 2008, 2.bs.
- Birdoğan, Nejat: **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi: Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları**, İstanbul, Mozaik Yayınları, Ekim 1995, 2. bs.
- Bora, Tanıl: **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İstanbul, Birikim Yayınları, 5. bs.
- Bora, Tanıl,
Can, Kemal: **Devlet Ocak Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, 9.bs.
- Çınar, Erdoğan: **Aleviliğin Kayıp Bin Yılı (325–1325)**, İstanbul, Chivi Yazıları, 2006, 1.bs.

- Dierl, Anton Jozef: **Anadolu Aleviliği**, Çev: Fahrettin Yiğit, İstanbul, Ant Yayınları, 1991, 1.bs.
- Doja, Albert: “A Political History of Bektashism from Ottoman Anatolia to Contemporary Turkey”, **Journal Of Church and State**, (Çevrimiçi) flh. tmu. ac. ir/hoseini/safavid/articles–1/57.pdf, 5 Mayıs 2012, s.435.
- Eliade, Mircea: **Dinler Tarihine Giriş**, Çev: Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003, 1. bs.
- Eliade, Mircea: **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I. Cilt**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003, 1.bs.
- Ertan, Mehmet: “**The circuitous politicization of Alevism: the affiliation between the Alevis and the left politics (“1960–1980”)**”, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2008, s.144–145.
- Gener, Cihangir: **Ezoterik-Batıni Doktrinler Tarihi**, İstanbul, Beyaz Yayınevi, 2012, 13.bs.
- Gellner, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev: Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, Mayıs 2006, 2.bs.
- Göçek, F. Müge: “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Haz: Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayıncılık, Aralık 2009, 4. bs, s.71.
- Hanioğlu, Şükrü: **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, 2.bs.
- Heyd, Uriel: **Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, Çev: Cemil Meriç, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1968, 1. bs.

- Hroch, Miroslav: **Avrupa’ da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi**, Çev: Ayşe Özdemir, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2011, 1.bs.
- Kansu, Aykut: **1908 Devrimi**, Çev: Ayda Erdal, İstanbul, İletişim Yayınları, Kasım 2011, 6.bs.
- Küçük, Murat: “Mezhepten Millete Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Haz: Tanıl Bora,” İstanbul İletişim Yayıncılık, Aralık 2009, 4.bs, 901.
- Mardin, Şerif: **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895–1908)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, 17.bs.
- Massicard, Élise: **Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, 1. bs.
- Melikoff, İrene,
Yıldırım, Ali,
Birdoğan, Nejat: **Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal**, İstanbul, Pir Sultan Abdal Derneği Yayınları, 1998.
- Metin, Av. İsmail: **Alevilerde Halk Mahkemeleri Cilt I**, Aydınlar Matbaacılık, 1992, 1.bs.
- Öz, Gülağ: **İslamiyet Türkler ve Alevilik: Bin Dört Yüz Yıllık Muhalefet**, Yol Bilim Yayınları, 1999, 3. bs.
- Özdoğan, G.Göksu: **Turandan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük(1930–1946)**, Çev: İsmail Kaplan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, 1.bs.
- Özkırımlı, Atilla: **Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1990, 1.bs.
- Öznur, Hakkı: **Ülkücü Hareket: CMKP’den MHP’ye**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs.

- Öznur, Hakkı: **Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler**, Ankara, Alternatif Yayıncılık, Ocak 1999, 1. bs.
- Said, Baha: **Türkiye’de Alevi, Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, Haz: İsmail Görkem, İstanbul, Kitabevi, Mayıs 2006, 2.bs.
- Schüler, Harald: **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşerilik Alevilik**, Çev: Yılmaz Tonbul, Haz: Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 2.bs.
- Smith, Anthony D.: **Milli Kimlik**, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, 3. bs.
- Sümer, Faruk: **Safevi Devletinin Kurulmasında ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Güven Yayınevi, 1976, 1.bs.
- Şahhüseyinoğlu, Hasan Nedim: **Yakın Tarihimizde Kitleli Katliamlar**, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, 2. bs.
- Şapolyo, Enver Behnan: **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Elif Kitabevi, 2006, 3.bs.
- Şapolyo, E. B.: **Ziya Gökalp İttihadi Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1974, 2. bs.
- Şener, Cemal: **Alevilik Olayı**, İstanbul, Yön Yayınları, 1989.
- Toprak, Burhan: **Yunus Emre Divanı**, İstanbul, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2006, 3.bs.
- Tunç, Aziz: **Maraş Kıyımı: Tarihsel Arka Planı ve Anatomisi**, İstanbul, Belge Yayınları, Temmuz 2011, 2. bs.
- Yalçınkaya, Ayhan: **Pas: Foucault’dan Agamben’e Sıvılaşmış İktidar ve Gelenek**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2005.

Yaşı, Fatih:

**Kinimiz Dinimizdir: Türkçü Faşizm Üzerine Bir
İnceleme**, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2009,1.
bs.

Zelyut, Rıza:

**Türk Aleviliği ve Anadolu Aleviliğinin Kültürel
Kökeni**, Ankara, Kripto Kitaplar Yayıncılık, 2009,
1.bs.